

EKONOMICKÝ ČASOPIS

32 | 1984 | 5

8.— Kčs

Z OBSAHU

Vojna, mier, odzbrojenie a ekonomické vedy – PODKRIVACKÝ, Rudolf: Úvahy o československej dopravnej politike v rokoch 1986–1995 – TULUKOVOVÁ, Natalija – ĐAKIN, Boris: Spolupráca krajín RVHP v oblasti ochrany a reprodukcie životného prostredia – MARKUS, Jozef: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: daktoré otvorené otázky – ANDRÁŠIK, Ladislav: Synergia zložitých ekonomických systémov – BREZINA, František: Určovanie normy riaditeľnosti (počtu pracovníkov v priamej podriadenosti) – BARČÍK, Vladimír: Základné črty vojnovno-ekonomického potenciálu západoeurópskych krajín NATO – PAVLIDOU de CARRERA, Rozita: Európsky menový systém – pôvodné ciele a súčasná realita – Z novej ekonomickej literatúry – Správy

Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5, s. 393–480

11. mája 1984

11. mája 1984

S-I-C

E. 43392

Čas. 2112

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Michal Derco, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Přivara, Pavel Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Ján Zervan.

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v januári 1984.

OBSAH

Vojná, mier, odzbrojenie a ekonomické vedy — — — — —	395
State	
PODKRIVACKÝ, Rudolf: Úvahy o československej dopravnej politike v rokoch 1986–1995 — — — — —	397
TULUKOVOVÁ, Natalija — ĐAKIN, Boris: Spolupráca krajín RVHP v oblasti ochrany a reprodukcie životného prostredia — — — — —	404
O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku	
MARKUŠ, Jozef: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: doktoré otvorené otázky — — — — —	416
Diskusia	
ANDRÁŠIK, Ladislav: Synergia zložitých ekonomických systémov — — — — —	426
Konzultácie	
BREŽINA, František: Určovanie normy riaditeľnosti (počtu pracovníkov v priamej podriadenosti) — — — — —	437
Prehľad	
BARČÍK, Vladimír: Základné črtty vojnovno-ekonomického potenciálu západoeurópskych krajín NATO — — — — —	445
PAVLIDOU de CARRERA, Rozita: Európsky menový systém — pôvodné ciele a súčasná realita — — — — —	459
Z novej ekonomickej literatúry	
LAŠČIAK, A. a kol.: Optimálne programovanie — M. Horniaček — — — — —	468
KOVÁČ, V. a kol.: Automatizovaný systém riadenia priemyselného podniku — K. Rybanská — — — — —	470
BAYER, L. — KOSSER, K. H.: Efektívnejšie vyvážať — L. Dolgoš — — — — —	471
HEUVEL van den, P.: The Stability of a Macroeconomic System with Quantity Constraints — J. Markuš — — — — —	473
Správy	
Aktuálne otázky intenzifikácie ekonomického rozvoja a socialistickej ekonomickej integrácie (V. Lančaričová) — — — — —	475
Celoštátna teoretická konferencia o kritike buržoázných a revizionistických ekonomických koncepcií socializmu (L. Hermannová — P. Marčičiak) — — — — —	477

СОДЕРЖАНИЕ

Война, мир, разоружение и экономические науки — — — — —	395
Статьи	
ПОДКРИВАЦКИ, Рудольф: Рассуждения о чехословацкой транспортной политике в 1986–1995 годах — — — — —	397
ТУЛУКОВА, Наталия — ДЯКИН, Борис: Сотрудничество стран-членов СЭВ в области защиты и воспроизводства окружающей среды — — — — —	404
Экономические проблемы научно-технического прогресса	
МАРКУШ, Йозеф: Народнохозяйственное планирование и научно-техническое развитие: некоторые открытые вопросы — — — — —	416

Vojna, mier, odzbrojenie a ekonomické vedy

Nebezpečné zhoršenie medzinárodnej politickej situácie na prelome rokov 1983/1984 vypoláva v každom rozumne zmýšľajúcom človekovi oprávnené obavy o osud ľudstva. Stará problematika vojny a mieru, ktorá bola odjakživa osudová, nadobudla nové dimenzie a priam apokalyptickú desivosť: veď nehrozí nič menšie ako likvidácia života a zničenie civilizácie. Ako vedeckí pracovníci si uvedomujeme, že jedným z „predmetov“ tohto ničenia by bol aj desaťročia a stáročia — s námahou, s obetami, i s žiarivou radosťou z objavov — budovaný vedecký poznatkový fond; hrozí teda zničenie samej vedy a je paradoxné, že sa musíme obávať zničenia vedy na základe výsledkov vedy, výsledkov, čo sa dostali do nepravých rúk. Zápas síl socializmu a mieru proti silám imperializmu a vojny je v našej dobe bez akéhokoľvek preháňania sveto-dejinný, bojuje sa tu o život a o smrť celého sveta, o budúcnosť proti zániku, o človeka proti skaze, a preto je neoddiskutovateľnou povinnosťou i právom marxistických ekonomických vied účinnými formami pomáhať silám mieru a socializmu. Nazdávame sa, že práve ekonomické vedy tu majú čo povedať i čo vykonať; interakcia vojny, mieru, zbrojenia, odzbrojenia na jednej strane a ekonomiky na druhej strane je príliš intenzívna, aby sa tu dalo mlčať alebo ostávať v pasivite.

Vo vedomí týchto úloh a týchto základných súvislostí venoval Ekonomický časopis celé monotematické číslo 11/1983 problematike, na ktorú tu opätovne obraciame našu pozornosť. Boli jej venované všetky rubriky čísla, od „malých“ rubriek, ako sú bibliografia, správy a recenzie, cez analytický prehľad militarizačného úsilia imperializmu, až po ofenzívnu kritiku apologetiky zbrojenia v buržoáznej ekonomickej vede a rozbor ekonomických aspektov odzbrojenia a príčin rozmachu mierového, protivojnového hnutia v kapitalistických krajinách. Na toto číslo časopisu redakcia už dostala niektoré pozitívne ohlasy.

V širokom, pokiaľ možno komplexnom zábere súčasných ekonomických hľadísk vojny a mieru chceme v našom časopise pokračovať. V prítomnom čísle zaraďujeme pomerne rozsiahlu prehľadovú stať Vladimíra Barčíka, ktorá podáva fundovanú analýzu vojnovovo-ekonomického poten-

ciálu západoeurópskych krajín NATO a objasňuje aj niektoré relevantné stránky súvisiaceho vedeckého pojmového aparátu.

Pozornosť načrtnutej tematike bude redakčná rada a redakcia Ekonomického časopisu venovať sústavne aj naďalej, bude cieľavedome podporovať publikovanie výsledkov vedeckého výskumu z tejto oblasti, najmä pokiaľ ide o úlohy bádania sformulované v úvodnom článku spomínaného čísla 11/1983. Je prirodzené a vyplývajúce logicky z postavenia časopisu v sformovanej delbe práce medzi československými časopismi, že Ekonomickému časopisu nepôjde a nebude môcť ísť o publikovanie populárno-propagandisticky zameraných príspevkov, lež o publikovanie výsledkov vedeckého výskumu. V tom je najhlbší zmysel našej publicistickej praxe: dôsledne a naplno postaviť marxistické ekonomické vedy do služieb síl socializmu a mieru; nezaškodí dodať, že takéto smerovanie musí byť ambíciou všetkých našich príspevkov, aj tých, čo explicitne nie sú venované problematike vojny, mieru a odzbrojenia.

Úvahy o československej dopravnej politike v rokoch 1986–1995

PODKRIVACKÝ, Rudolf

Dopravná politika je súčasťou hospodárskej politiky štátu, a preto musí v okruhu svojej pôsobnosti zabezpečovať politicko-hospodárske ciele štátu pre dané obdobie. Rovnako ako celá hospodárska politika, má svoje ciele strategické (dlhodobé) a taktické (strednodobé). Zatiaľ čo strategické ciele zostávajú po dlhý čas (20–25 i viacej rokov) viac-menej pevné, taktické ciele vychádzajú z dosiahnutých výsledkov pri plnení strategických cieľov i z podmienok (vnútorných aj vonkajších) daného obdobia a usilujú sa o optimálne riešenie pri daných obmedzeniach; sú preto premenlivejšie.

Najkoncentrovanejším výrazom národohospodárskej politiky je koncepcia rozvoja národného hospodárstva a z nej vychádzajúce národohospodárske plány, ktoré sú súčasne aj najvýznamnejším nástrojom národohospodárskej politiky. Hospodárska politika má však širší obsah ako národohospodársky plán a používa i ďalšie nástroje. Obsahuje teda plánovanie, ale prekračuje jeho rámec o tie úseky a nástroje, ktoré nie sú obsahom národohospodárskych plánov a ktoré majú alebo autonómne ciele, alebo podporujú zabezpečenie cieľov národohospodárskych plánov.

Obsahom dopravnej politiky je zabezpečovanie prepravných potrieb vlastného národného hospodárstva a obyvateľstva v optimálnom rozsahu a kvalite s minimom spoločenských nákladov a optimálne zapojenie vlastnej dopravnej sústavy do medzinárodnej prepravy tovaru a osôb. Vzhľadom na vysokú fondovú náročnosť dopravy a s tým spojenú nižšiu schopnosť pružne reagovať na zmeny v potrebách, dopravná politika musí pracovať s dlhodobým časovým záberom.

Už samo vymedzenie kritérií optimálneho rozsahu prepravy tovaru a osôb, ako aj kritérií optimálnej kvality prepravy, a najmä kritérií optimálneho zapojenia vlastnej dopravnej sústavy do medzinárodnej delby práce, vyžadovalo by si minimálne rozsah samostatného článku; zohľadnenie obmedzujúcich činiteľov, s ktorými treba pri tejto optimalizácii počítať, by rámec takéhoto článku značne prevýšilo. Pretože však s modifikáciou československej dopravnej politiky v rokoch 1986–1995 súvisia tieto otázky len čiastočne, nebudeme sa nimi v predložennom článku zaoberať osobitne, ale iba v súvislosti so zmenou podmienok v tomto období.

Modifikácie taktických cieľov dopravnej politiky musia vychádzať tak z modifikácií hospodárskej politiky štátu (ktorá predstavuje vo vzťahu k dopravnej politike nadradený systém), ako aj z podmienok vlastného objektu riadenia, t. j. z podmienok dopravy a prepravy v danom období.

Vytyčovanie cieľov dopravnej politiky (i celej hospodárskej politiky) na obdobie 10 rokov stojí niekde medzi strategickými a taktickými cieľmi. Desiatročné obdobie je krátke na to, aby v ňom bolo možné uskutočniť zásadné zmeny technického a štrukturálneho charakteru, zmeny v kvalifikácii práce, v pracovných podmienkach a v pracovných postojoch. Naproti tomu je prídlhé na to, aby v ňom bolo možné realizovať len úzko taktické ciele; treba ho považovať za most medzi strednodobým a dlhodobým horizontom, a preto by ciele preň vytyčované mali výraznejšie smerovať k zabezpečeniu strategických cieľov bez ambícií dosiahnuť ich v plnom rozsahu.

Základným cieľom československej hospodárskej politiky, tak ako ho vytýčil XVI. zjazd KSČ, je všestranná intenzifikácia reprodukčného procesu a výrazné uplatňovanie vedecko-technického rozvoja. Tento cieľ nemožno považovať za úplne nový; potrebu uplatňovať vedecko-technický rozvoj a intenzifikovať reprodukčný proces zdôraznil už XV. zjazd KSČ, ako i ďalšie zasadnutia najvyšších straníckych a štátnych orgánov. Rozdiel je skôr v dôraze na presadzovanie týchto cieľov a vyplýva najmä zo zmeny podmienok koncom 70. a na začiatku 80. rokov, ale aj z prehĺbenia poznania základných ekonomických súvislostí. Práve pre túto druhú príčinu možno predpokladať, že intenzifikácia reprodukčného procesu a výraznejšie uplatňovanie vedecko-technického rozvoja prekračujú rámec taktických cieľov a stanú sa hlavnou líniou československej hospodárskej politiky v priebehu 80. i 90. rokov. Týmto smerom sa bude musieť orientovať aj československá dopravná politika, ako subsystém štátnej hospodárskej politiky.

Intenzifikácia reprodukčného procesu je zameraná na maximalizáciu množstva vyrábaných úžitkových hodnôt s danými hmotnými a pracovnými zdrojmi a na optimalizáciu štruktúry týchto úžitkových hodnôt z hľadiska ich vecnej skladby i z hľadiska ich kvality na základe kritérií odvodených tak z potrieb vlastnej ekonomiky, ako aj z hľadiska efektívnosti zapojenia do medzinárodnej delby práce.

Nástrojmi intenzifikácie sú najmä vedecko-technický rozvoj a zdokonaľovanie hospodárskej politiky samej, a to nielen jej vecného zamerania, ale aj zlepšovanie jej nástrojového aparátu.

Program intenzifikácie spoločenského reprodukčného procesu predstavuje pre dopravnú politiku riadiacu informáciu v dvoch smeroch:

— v upresnení predstáv, aké kvantitatívne a kvalitatívne požiadavky bude československé národné hospodárstvo a spoločnosť klásť na dopravu v budúcich 10—12 rokoch;

— v spresnení predstáv o tom, čo bude môcť spoločnosť v uvedenom období na rozvoj dopravy vynaložiť (pracovné, materiálové a finančné

zdroje] a o smere procesu intenzifikácie reprodukčného procesu v odvetví dopravy.

Intenzifikácia spoločenského reprodukčného procesu v celom národnom hospodárstve sa nevyhnutne prejaví aj v znižovaní prepravnej náročnosti. Znižovanie spotreby palív a energie, surovín a kovov, vyššie zhodnocovanie materiálov, „odľahčovanie“ odvetvovej, odborovej a výrobkovej štruktúry priemyselovej produkcie, rast podielu strojov a zariadení na celkovom objeme investičnej výstavby pri celkovom znížení jej podielu na použití národného dôchodku, preferencia rekonštrukcií pred novou výstavbou, racionalizácia odberateľsko-dodávateľských zväzkov a racionalizácia územnej delby práce, ako aj ďalšie smery intenzifikácie spoločenského reprodukčného procesu, sa nevyhnutne musia prejavíť v tom, že celkový objem prepravy tovaru a celkový prepravný výkon nákladnej dopravy porastú pomalším tempom, ako bude rásť úhrnný spoločenský produkt a národný dôchodok, a teda prepravná náročnosť národného hospodárstva, ako pomerový ukazovateľ, sa zníži. Znižovanie prepravnej náročnosti pri celkovo nižšom tempe rastu výroby v porovnaní so 4., 5. a 6. päťročným plánom, by mohlo v extrémnych podmienkach a v kratších časových obdobiach viesť aj k absolútnemu poklesu objemu prepravy a prepravných výkonov, a tým aj k nižším príjmom dopravných organizácií za prepravu. To by mohlo vyvolať u nich prechodné hospodárske ťažkosti vzhľadom na nákladovú remanenciu, hoci z hľadiska národného hospodárstva ako celku by išlo o pozitívny jav.

Znižovanie prepravnej náročnosti je predovšetkým úlohou národnohospodárskeho riadenia, a to jednak obsahového (postupné „odľahčovanie“ výrobnjej štruktúry československého národného hospodárstva a zvyšovanie oblastnej proporcionality), jednak nástrojového (vytváranie takých ekonomických podmienok, pri ktorých by bolo pre každého prepravcu užitočné, alebo dokonca nevyhnutné, minimalizovať svoje náklady na prepravu). Teda znižovanie prepravnej náročnosti je predovšetkým úlohou štátnej hospodárskej politiky. To však neznamená, že doprava, ktorej sa prepravná náročnosť priamo dotýka, nemôže k znižovaniu prepravnej náročnosti ničím prispieť a že by znižovanie prepravnej náročnosti mohlo byť vyňaté z obsahu dopravnej politiky.

Doprava musí predovšetkým zabezpečiť, aby prepravcom poskytla spoľahlivé informácie o výške spoločenských nákladov premiestňovania. Aby tieto informácie boli pre prepravcov a pre ich rozhodovanie informáciou relevantnou, musia byť obsiahnuté v prepravných tarifách, v tarifných sadzbách. Z tejto požiadavky vyplýva pre dopravnú politiku na zabezpečenie znižovania prepravnej náročnosti nielen úloha uskutočniť takú prestavbu prepravných taríf, ktorá by odstránila existujúce deformácie v týchto informáciách pre prepravcov, ale aj trvale zabezpečovať pružnejšiu tarifnú politiku, t. j. nepripustiť, aby sa tarifné skreslenia, vznikajúce v dôsledku zmien v nákladoch, mohli po niekoľko päťročných hromadiť a narastať. Predpokladá to upravovať výšku prepravných taríf

a tarifné relácie zásadne najmenej raz za päť rokov (na začiatku päťročnice), a prípadne aj získať pre Federálne ministerstvo dopravy (FMD) zmocnenie operatívne uskutočňovať v rámci svojej kompetencie menšie nevyhnutné tarifné úpravy v období medzi zásadnými tarifnými prestavbami (ako je to napr. v MLR), bez toho, aby ich musel schvaľovať veľký počet príslušných orgánov.

Druhým nástrojom dopravnej politiky pri znižovaní prepravnej náročnosti je skvalitňovanie zmlúv o preprave s prepravcami, zabezpečenie poradenskej služby pre nich, resp. aj zvýšenie postihov pri nedodržíaní niektorých ustanovení zmlúv o preprave. Zvýšenie úrovne procesu uzatvárania zmlúv o preprave by malo odstrániť psychózu prídellového hospodárstva, t. j. snahy prepravcov zabezpečiť si čo najväčší príslub na prepravu bez ohľadu na reálne potreby, vychádzajúc z názoru, že požiadavky sa môžu krátiť, a preto ich treba nadsadzovať.

Opatrenia dopravnej politiky na znižovanie prepravnej náročnosti by mali smerovať aj „dovnútra“ dopravnej sústavy. Ide prinajmenšom o opatrenia v dvoch smeroch:

1. Zlepšiť pravdivosť a spoľahlivosť štatistiky o preprave, najmä vecnú správnosť prvotných dokladov, a proti tým, ktorí údaje vedome skresľujú vyvodzovať disciplinárne alebo aj trestné postihy. Existujú predpoklady, že údaje o preprave bývajú nadhodnocované, najmä pokiaľ ide o závodovú dopravu, ale že k určitému nadhodnocovaniu údajov (nesprávne vykazovanie hmotnosti tovaru, nesprávne vykazovanie kilometrickej vzdialenosti) dochádza aj vo verejnej doprave, najmä v automobilovej, a že celková preprava a tým aj celková prepravná náročnosť národného hospodárstva sa týmito skresleniami do určitej miery nadhodnocuje. Zabezpečenie poriadku v evidencii o preprave musí byť prvým krokom v úsilí o znižovanie prepravnej náročnosti.

2. Prestať stimulovať rast prepravy a nepripustiť negatívny dopad na tie dopravné organizácie, v ktorých dôjde pri plnom uspokojovaní potrieb prepravcov k nižším prepravám, a to či už v porovnaní s predchádzajúcim obdobím, alebo v porovnaní s plánom. V tejto súvislosti preskúmať aj odôvodnenosť výšky rozpisovaných prevádzkových tonokilometrov; tento ukazovateľ môže v niektorých prípadoch viesť k zámernému a zbytočnému prevádzaniu prázdnych vozňov, aby sa splnil plán. Takýto postup by sa mal hodnotiť ako hospodárska sabotáž, a to nielen pokiaľ ide o tie organizácie a jednotky, ktoré sa ho dopúšťajú, ale aj pokiaľ ide o im nadriadené orgány. Treba zdôrazniť zásadu, že racionálne a kvalitné uspokojovanie prepravných potrieb je dôležitejšie ako plnenie plánu (ktorého rozpis môže byť chybný) za každú cenu.

Štrukturálne zmeny v národnom hospodárstve ako prejav intenzifikácie spoločenského reprodukčného procesu, prejavujúce sa presunom výroby k zložitejším, vyššie zhodnoteným výrobkom, prejavia sa aj v zmene štruktúry prepravných nárokov, a to rastom podielu na preprave tých tovarov, ktoré si vyžadujú vyššiu kvalitu prepravy, najmä ochrany pred

poškodením, stratou, ale aj zvyšovaním dôrazu na rýchlosť premiestnenia (pretože predstavujú vyššiu hodnotu, viazanú v procese premiestňovania). V dôsledku toho vzrastie význam progresívnych prepravných systémov, najmä kontejnerizácia. Je však možné, že štrukturálne zmeny v národnom hospodárstve (pokles podielu hromadnej prepravy substrátov, surovín a palív, stavebných hmôt a i.) si vynútiť aj určité korekcie predstáv o delbe prepravnej práce, ktoré sú v súčasnom období motivované predovšetkým úsilím o znižovanie energetickej náročnosti dopravy, ale hľadisko afinity medzi štruktúrou prepravných potrieb a štruktúrou ponúkaných prepravných výkonov sa doposiaľ dostatočne nezvažovalo.

Optimalizácia v delbe prepravnej práce medzi jednotlivé dopravné odbory patrí k významným úlohám dopravnej politiky. Kritériom optimálnosti sa musí stať (pri dodržaní požiadavky optimálnej kvality prepravy) minimalizácia spoločenských nákladov premiestňovania, t. j. minimalizácia prevádzkových nákladov dopravných organizácií, manipulačných a prekladacích nákladov prepravcov. Treba však vziať do úvahy aj nedostatok jednotlivých zdrojov, vyjadrený ich dodatkovým ocenením (napr. podľa Smernice FMTIR č. 17/81), a to vrátane ocenenia základných prostriedkov alebo ich prírastku.

Pokiaľ ide o potrebu úspor v spotrebe tekutých palív a úspor pracovníkov, doteraz spracovaný návrh koncepcie rozvoja dopravy do roku 1995 predpokladá rast podielu riečnej dopravy, udržanie podielu železničnej dopravy a pokles podielu automobilovej a leteckej dopravy na celkovej preprave, pričom v rámci plánovanej automobilovej dopravy má vzrásť celkový podiel verejnej dopravy na úkor dopravy závodovej. Hoci ide len o prvú aproximáciu (dosiaľ nebola zhodnotená efektívnosť tohto zámeru presnými prepočtami), je pravdepodobné, že vcelku ide o správnu orientáciu a že sa stane generálnou líniou dopravnej politiky v oblasti delby prepravnej práce pre 80. roky a prvú polovicu 90. rokov. Bude však ešte potrebné preveriť zámery v rozvoji vodnej dopravy ďalšími rozborami efektívnosti z hľadiska záťažových prúdov aj investícií, konfrontovať predpokladaný rozvoj ciest a prístavov s investičnými možnosťami a pod.

Osobitnou súčasťou dopravnej politiky v 8. a 9. päťročnici sa musí stať starostlivosť o zlepšenie kvality osobnej dopravy. Osobná doprava je významnou súčasťou životnej úrovne a spôsobu života spoločnosti. V ČSSR zaostáva kvalita osobnej dopravy za úrovňou jej kvality v dopravne najvyspelejších krajinách oveľa výraznejšie ako kvalita nákladnej dopravy. Pretože kvalita osobnej dopravy je, okrem jej významu ako zložky životnej úrovne, aj významným kritériom medzinárodnej prestíže štátu, bude potrebné vynaložiť veľa prostriedkov a úsilia na odstránenie jej zaostávania. Kvalita osobnej dopravy sa meria viacerými ukazovateľmi: rýchlosťou, bezpečnosťou, spoľahlivosťou, pohotovosťou, cestovným pohodlím a úrovňou čistoty a hygieny. Pre obmedzenosť investičných zdrojov nebude možné ani v 80. a 90. rokoch odstrániť zaostávanie za sve-

tovou špičkou vo všetkých parametroch. Bude však potrebné viditeľne zlepšiť aspoň tie parametre, zlepšenie ktorých nie je investične príliš náročné a je v medziach možností československej ekonomiky. Patrí sem hlavne čistota dopravných prostriedkov, budov a tratí, bezpečnosť, spoľahlivosť a presnosť (bez ďalšieho predlžovania cestovných časov). Domnievame sa, že v päťročných plánoch by sa mali určovať aj záväzné ukazovatele zlepšenia jednotlivých kvalitatívnych ukazovateľov dopravy a že pre hodnotenie osobnej dopravy by úroveň kvalitatívnych ukazovateľov mala mať aspoň takú váhu ako plnenie objemových ukazovateľov plánu. Vzhľadom na to, že niektoré kvalitatívne parametre sú ťažko kontrolovateľné výkazníctvom, treba posilniť kontrolnú zložku a urobiť ju nezávislú od dopravných organizácií (kontrolóri kvality osobnej dopravy).

Intenzifikácia v doprave sa musí orientovať predovšetkým na dve hlavné oblasti: na znižovanie energetickej náročnosti a na znižovanie investičnej náročnosti.

Obmedzenejšie, ale ľahšie dostupné zdroje znižovania energetickej náročnosti dopravy vidíme v zdokonaľovaní organizačných a ekonomických opatrení na dosiahnutie úspor. Ide najmä o hmotné stimulovanie organizácií a jednotlivcov na úsporách v takom rozsahu, aby pre nich bolo výhodnejšie úspory dosahovať a vykazovať, ako nedosahovať alebo dosahovať, ale zatajovať a rozkrádať. Napríklad uskutočnené ankety o úspore tekutých palív medzi vodičmi ukázali, že úspory závisia predovšetkým od postojov vodičov a že prinajmenej z jednej tretiny závisia od ich poctivosti.

Ďalším zdrojom, ktorý je však už podmienený vynakladaním investícií, je zdokonaľovanie dopravných ciest a dopravných prostriedkov. V tejto súvislosti treba poznamenať, že nezanedbateľnou súčasťou dopravnej politiky musí byť presadzovanie výraznejších technických zlepšení u dodávateľov novej techniky. Tento aspekt sa v predchádzajúcich obdobiach v dopravnej politike dostatočne neprejavoval.

Doprava v podstate nie je tvorcom novej techniky, ale jej používateľom. Z tohto hľadiska je dimenzovaná a štruktúrovaná aj vedeckovýskumná základňa (VVZ) dopravy, ktorá nie je schopná vlastným výskumom a vývojom zabezpečiť technický rozvoj špičkovej úrovne v celom sortimente techniky pre dopravu. Čo však od nej možno požadovať, je, aby z používateľského hľadiska dokázala posúdiť technicko-ekonomické parametre techniky, ktorú doprava nakupuje a formulovať reálne požiadavky na ich zdokonalenie.

Z národohospodárskeho hľadiska ešte významnejšie ako znižovanie energetickej náročnosti dopravy je znižovanie jej investičnej náročnosti a zvýšenie ekonomickej efektívnosti investícií do dopravy. Jedným z hlavných indikátorov zníženia efektívnosti československej ekonomiky v druhej polovici 70. a na začiatku 80. rokov bolo zníženie ekonomickej účinnosti základných fondov. Doprava — ako jedno z fondovo najná-

ročnejších odvetví národného hospodárstva — k tomu „prispela“ nezanedbateľnou mierou. Preto úsilie o zvýšenie efektívnosti základných fondov všeobecne a investičnej výstavby zvlášť sa musí stať významnou súčasťou dopravnej politiky. Vyžaduje to venovať väčšiu pozornosť výpočtom efektívnosti pripravovaných investícií, širokú a objektívnu oponentúru investičných zámerov, zvýšenie osobnej zodpovednosti za pravdivosť a správnosť v návrhoch udávaných údajov a výpočtov, ako aj zvýšenie náročnosti voči dodávateľom investícií, najmä z hľadiska zachovania správnych proporcií medzi technicko-ekonomickými parametrami a cenou nových základných prostriedkov.

I keď sme v oblasti intenzifikácie v doprave vyzdvihli do popredia znižovanie energetickej a investičnej náročnosti, problém intenzifikácie sa nimi úplne nevyčerpáva. Ide aj o trvalé úsilie o znižovanie nákladov dopravy všeobecne a nákladov na jednotku prepravného výkonu zvlášť. Hlavným nástrojom sa musí stať upevňovanie chozrasčotných vzťahov, zdokonaľovanie evidencie o prínosoch a nákladoch na nižších stupňoch riadenia a vyvodzovanie ekonomických dôsledkov z dosahovaných výsledkov.

Dopravná politika sa doposiaľ uplatňovala predovšetkým ako politika prepravná. Požiadavky intenzifikácie vyžadujú, aby sa rovnakou mierou zamerala aj dovnútra dopravy, na zlepšovanie jej hospodárskych výsledkov.

РАССУЖДЕНИЯ ПО ПРОБЛЕМАТИКЕ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ ТРАНСПОРТНОЙ ПОЛИТИКИ В 1986—1995 ГГ.

ПОДКРИВАЦКИ, Рудольф

Статья занимается последствиями интенсификации общественного процесса воспроизводства, как основной линии концепционных направлений чехословацкой экономической политики до 1995 г. на модификацию транспортной политики как ее составной части.

В статье показано влияние в двух областях — как в области объема и структуры потребности в перевозках народного хозяйства так и в области ограничения ресурсов для развития транспорта и повышенных требований к экономической эффективности на транспорте.

REFLECTIONS ABOUT THE PROBLEMS OF THE CZECHOSLOVAK TRANSPORT POLICY IN 1986—1995

ПОДКРИВАКÝ, Rudolf

The article deals with the consequences of the intensification of the social reproduction process as a main line of conceptual intentions of the Czechoslovak economic policy till the year 1995, for the transport policy modification, as a part of intensification.

The article refers to the influence of the intensification in two spheres: in the field of the volume and structure of national economy transportation needs and in the field of the source's restriction for the transport development and increased requirements of the economic efficiency in transport.

Spolupráca krajín RVHP v oblasti ochrany a reprodukcie životného prostredia

TULUKOVÁ, Natalija — ĎAKIN, Boris

Životné prostredie predstavuje jednotu dvoch nevyhnutných podmienok existencie človeka: miesta jeho žitia a objektu pracovnej činnosti. Osobitosti životného prostredia, prítomnosť a kvalitatívne zloženie jeho súčastí využívaných vo výrobe podstatne určujú podmienky reprodukcie tak samého človeka, jeho pracovnej sily, ako aj ním vytvoreného súhrnného spoločenského produktu (spoločenského bohatstva).

Pre súčasnú etapu rozvoja socialistickej spoločnosti je charakteristický neustály rast výdavkov na ochranu a zlepšenie životného prostredia. To zintenzívňuje potrebu na vedeckom základe ekonomicky oceňovať prírodné bohatstvo, ktoré vchádza do spoločenskej reprodukcie a zabezpečuje podmienky normálnej životnej činnosti ľudí.

Pojem *životné prostredie* (prírodné a životné podmienky) podľa nás označuje oblasť pracovnej činnosti a miesto žitia, v ktorej prebieha reprodukcia hlavnej výrobnéj sily spoločnosti — človeka.

Pracovná činnosť ľudí nie je bezprostredne spätá s celým životným prostredím, s ktorým človek vzájomne pôsobí ako biologický a sociálny subjekt, ale len s tou jeho časťou, ktorú môže prispôbiť pre uspokojenie svojich materiálnych (a duchovných) potrieb. Prírodné bohatstvo predstavuje súhrn všetkých predmetov a síl v prírode, ktoré spoločnosť môže využiť nielen v súčasnosti, ale aj v budúcnosti. Podľa miery rozvoja výrobnéj činnosti i vedomostí ľudí sa súhrn prírodného bohatstva stále rozširuje o nové prvky životného prostredia.

V spoločnosti medzi výrobcami a ich rôznymi asociáciami vznikajú výrobné vzťahy v priebehu premeny časti životného prostredia na objekt pracovnej činnosti. Výskyt alebo absencia prírodného bohatstva, jeho objem, kvalita a zloženie má určitý vplyv na rozvoj výrobných síl spoločnosti, ale následne aj na výrobné vzťahy.

Pojmy *prírodné bohatstvo* a *prírodné prostredie* sú v istom zmysle zhodné, ak pozeráme na prírodu len ako na objekt pracovnej činnosti človeka, abstrahujúc od možnosti záporného vplyvu človeka na životné prostredie podľa stupňa rozvoja výroby. V súčasnej etape dosiahnutý

objem výroby a jej odpad podstatne zmenili biosféru a zlepšili podmienky životnej činnosti človeka ako biologického druhu. Preto sa teraz, ako sa nám javí, nedá klásť znak rovnosti medzi pojmom *prírodné prostredie* a *prírodné bohatstvo*. Prvý pojem je širší ako druhý, ktorý predstavuje len časť životného prostredia. Medzi ľuďmi však existujú aj osobitné ekonomické vzťahy týkajúce sa zachovania alebo pretvorenia prirodzených podmienok pracovnej (a fyziologickej) činnosti.

V kapitalizme vystupujú prírodné zdroje a prírodné bohatstvo ako súčasť kapitálu: spolu so všetkými ostatnými výrobnými prostriedkami stoja proti pracujúcemu človeku ako cudzia sila. Hodnotenie prírodných zdrojov sa zakladá na stupni rentabilnosti ich využívania, čo vedie ku koristníckemu vzťahu k životnému prostrediu, prejavuje sa vo vzniku ekologickej, energetickej a surovinovej krízy a v neschopnosti kapitalizmu odstrániť jej príčiny.

V podmienkach socializmu sa vytvárajú objektívne možnosti využívania životného prostredia, jeho bohatstva, v záujme plného uspokojovania materiálnych a duchovných potrieb všetkých členov spoločnosti, ich všestranného rozvoja. Z týchto pozícií vychádza aj hodnotenie úlohy životného prostredia v živote spoločnosti, nimi sa určuje starostlivosť o neporušenosť životného prostredia a o jeho obnovu pre budúce generácie.

Po prvýkrát myšlienku uvedomelého, cieľavedomého riadenia vzájomného pôsobenia spoločnosti a prírody, ako je známe, vyzdvihol K. Marx, ktorý ukázal na možnosť a nevyhnutnosť takého riadenia v socialistickej spoločnosti. «Zospoločenštený človek», združení výrobcovia racionálne regulujú túto svoju výmenu látok s prírodou, podriaďujú ju svojej spoločnej kontrole, namiesto toho, aby ich ako slepá sila ovládala, a uskutočňujú ju s najmenším vynaložením síl a za takých podmienok, ktoré sú ich ľudskej povahe najdôstojnejšie a najprimeranejšie.»¹ F. Engels už vo svojej dobe konštatoval, že iba socialistickej spoločnosti je schopná vytvoriť harmonické spojenie výrobných síl podľa jednotného plánu a vedecké riadenie hospodárstva, a spolu s tým odstrániť znečistenie vzduchu, vody a pôdy.²

V skutočnosti socialistickej hospodárskej systém umožňuje najplnšie spájať záujmy rozvoja hospodárstva a vybudovania prírodného prostredia. Tieto úlohy majú jediný cieľ — najplnšie uspokojovanie rastúcich potrieb spoločnosti, zvýšenie blahobytu terajších i budúcich generácií.

Prírodné zdroje, spoločenská výroba, ekonomický rast a kvalita životného prostredia

Dlhodobý sociálno-ekonomický rozvoj vyžaduje vytvorenie a dodržiavanie stabilných vzájomných vzťahov medzi zväčšovaním rozsahu výroby

¹ MARX, K.: Kapitál III — 2. Bratislava, SVPL 1958, s. 373.

² MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 20. Praha, Svoboda 1966, s. 291.

nej činnosti spoločnosti, ktorý tvorí základ dynamického a rovnovážneho ekonomického rozvoja, prírodnými zdrojmi, z ktorých sa pre výrobnú činnosť čerpá, a hospodárnym vzťahom k prírodnému komponentu. Dôležitosť vytvorenia pružných väzieb pri riešení týchto problémov sa ani nedá doceniť. V celosvetovom meradle na vytvorenie ročného konečného produktu v priemernom objeme 2,5 mld ton ľudstvo ročne využije 12–13 mld ton prírodných organických a anorganických látok, v rámci toho asi 6 mld ton palív. Inými slovami, v dôsledku výrobných činností človeka sa z východiskových prírodných materiálov stáva až do výšky 80 % odpad.

Z tohto hľadiska sa stávajú najzaujímavejšími celohospodárske aspekty obmedzenosti a neobnoviteľnosti prírodných zdrojov a regenerácia (obnovenie) životného prostredia, so zreteľom na nevyhnutnosť rozvoja medzinárodnej spolupráce. Tu vzniká niekoľko otázok.

Po prvé, do akej miery existujúce globálne ukazovatele ekonomického rastu zodpovedajú nevyhnutnej úrovni sociálno-ekonomického rozvoja vcelku a odrážajú jej výsledky; v osobitných prípadoch výsledky ochrany prírody, zameranej na reprodukciu prírodných zdrojov (zdrojov obnoviteľných) a na odvrátenie znečistenia životného prostredia.

Po druhé, či sa môže stagnácia (tzv. nulový rast) ekonomického rastu chápať ako prostriedok riešenia problému ochrany životného prostredia a ako prostriedok zabraňujúci vyčerpanie prírodných zdrojov.

Po tretie, do akej miery ekonomický rast ovplyvňuje stupeň znečistenia životného prostredia a do akej miery ohrozené zásoby prírodných zdrojov limitujú ekonomický rast.

Ako vidíme, rast výdavkov na opatrenia na ochranu prírody v dôsledku zvýšeného antropogénneho účinku na životné prostredie v istej miere vplýva na zníženie dynamiky rastu tradične meraných makroekonomických ukazovateľov. Predsa však, ako sa nám zdá, z toho nevyplýva, že takéto výdavky môžu byť záťažou ekonomického rastu. Spoločnosť uznáva odvádzanie určitej časti výrobných zdrojov na realizáciu opatrení na ochranu prírody, pretože tieto zdroje sa využívajú na dosiahnutie jedného z najdôležitejších cieľov sociálno-ekonomického rozvoja — na ochranu (zlepšenie) stavu životného prostredia. Pritom vychádzame z toho, že ekonomický rast prebieha nie pre sám ekonomický rast, ale na dosiahnutie sociálno-ekonomických cieľov stanovených spoločnosťou.

Takto rozbor dynamiky tradičných ukazovateľov ekonomického rastu bez doplnujúcej analýzy ukazovateľov rastu výdavkov na ochranu prírody a jej výsledkov neumožňuje objasniť, do akej miery je sociálno-ekonomický rozvoj harmonický z hľadiska riešenia problému ochrany životného prostredia.

Ak máme hovoriť o stagnácii ekonomického rastu, treba tento problém chápať z dvoch aspektov: a) aké sociálno-ekonomické následky môžu nastať zmenšením objemu výroby; b) ako sa zníži antropogénne zaťaženie na životné prostredie pri stagnácii ekonomického rastu.

Neustále rastúci stupeň uspokojovania potrieb pracujúcich materiál-
nymi, duchovnými a prírodnými predmetmi v krajinách socialistického
spoločenstva, práve takýto základ sociálno-ekonomickej politiky brat-
ských krajín predpokladá ďalší rozvoj spoločenskej výroby na báze rastu
jej ekonomickej efektívnosti. Z tohto pohľadu je zrejmá celá neopodstat-
nenosť myšlienky o stabilizácii výroby a teórii tzv. nulového rastu.
V prospech ďalšieho ekonomického rozvoja hovorí aj fakt, že realizácia
aktívnej ochrany prírody vyžaduje zdokonalené výrobné technológie
s nízkym odpadom, že v súlade s tým vyžaduje aj pridelenie investícií
v dostatočnom rozsahu na uskutočnenie opatrení na ochranu prírody.
Zároveň, najmä v podmienkach ekonomického rastu, a nie stagnácie
produkcie, je možná realizácia aktívnej ochrany prírody.

Skúmanie otázky o možnom účinku stagnácie ekonomického rastu
v súvislosti s antropogénnym zaťažením životného prostredia vyžaduje
najprv objasniť, aký vplyv má ekonomický rast na životné prostredie
za podmienky zrieknutia sa činnosti vo sfére ochrany prírody.

Za týchto podmienok sa zvyšuje kapacita zdrojov spoločenskej výroby
v závislosti od rastu objemu výroby zdrojovo náročných odvetví. Zriek-
nutie sa uskutočňovania opatrení na ochranu prírody znamená zmenše-
nie výrobných zdrojov, potrebných na rozvoj a zníženie stimulov na vy-
pracovanie technológií zameraných na ochranu prírody v spoločenskej
výrobe. To následne zväčšuje znečistenie životného prostredia, čo pri-
náša negatívny efekt (škodu), vznikajúci vo výrobnej i nevýrobnej čin-
nosti [dodatocné národohospodárske výdavky na kompenzáciu zhoršenia
kvality životného prostredia]. Napokon, absencia aktivít ochrany prí-
rody v ďalšom ekonomickom rozvoji vyvoláva vyčerpanie prírodných
zdrojov a zväčšuje neurčitost' ich využívania v budúcnosti.

A tak negatívne dôsledky zrieknutia sa ochrany prírody ako podmien-
ky zabezpečujúcej ďalší ekonomický rozvoj sú zrejmé. Ak pripustíme
stagnáciu ekonomického rastu v určitej miere ako ochranu prírody, to
značí ako spôsob zníženia antropogénneho zaťaženia životného prostre-
dia, tak ani v tomto prípade nemôžeme sa poistiť proti tomuto zaťaženiu
v budúcnosti. Stagnácia ekonomického rastu nezabráni ďalšiemu zhor-
šeniu stavu životného prostredia v dôsledku zvýšenej koncentrácie kon-
zervatívneho znečistenia v ňom. Navyše, takéto zhoršenie môže spôsobiť
ďalšie zníženie úrovne ekonomického rastu v dôsledku vzniku negatív-
neho efektu (škody) vo výrobnej a nevýrobnej činnosti.

Z hľadiska dlhodobého ekonomického rozvoja prírodné zdroje majú
hraničné ekonomické ocenenie v tom zmysle, že zanikne možnosť ich
využitia v budúcnosti. Vychádzajúc z tohto, možno sformulovať nasle-
dujúce hypotetické tvrdenie o začlenení vyčerpatelných (ohraničených)
prírodných zdrojov³ do výrobného obratu. V zodpovedajúcom rozsahu

³ Vyčerpatelné (ohraničené) prírodné zdroje sú zdroje, ktorých začlenenie do hospo-
dárskeho (výrobného) obehu vo vzrastajúcom objeme môže priviesť k ich „vymiznutiu“.

výroby, ktorý je charakterizovaný nedostatkom úplného opätovného využitia využívaných zdrojov, úplnej obnovy neobnoviteľných zdrojov obnoviteľnými,⁴ musí existovať kompromisné začlenenie prírodných zdrojov do výrobného obratu v istom období (medzi súčasnosťou a budúcnosťou). Po využití prírodných zdrojov vracia sa do životného prostredia približne také isté množstvo látok a energie, ktoré však majú škodlivé účinky (uvoľnenie znečisteného odpadu). Vyčerpanosť (ohraničenosť) prírodných zdrojov v každej etape ekonomického rozvoja sa musí chápať ako limitujúci faktor dlhodobého ekonomického rastu. Nahromadenie základných výrobných a nevýrobných fondov a spotrebných tovarov dlhodobého používania zapríčiňuje iba dočasný odsun návratu príslušnej fyzickej masy do životného prostredia. Uvoľnenie znečisteného odpadu kvalitatívne vyčerpáva prírodné zdroje (suroviny pre rozvoj spoločenskej výroby) a mení (zhoršuje) kvalitu životného prostredia. Intenzita takejto výmeny závisí od schopnosti prostredia neutralizovať vyhadzovaný odpad. Nerozložiteľné znečistené látky sa môžu hromadiť a v budúcnosti vyvolať negatívne následky. Schopnosť prostredia „zničiť“ vyhadzované nečistoty a regenerovať obnoviteľné prírodné zdroje (napr. obnovenie lesných porastov, zásob rýb atď.) závisí od rozsahu uskutočnenia špeciálnych opatrení pri ťažbe nerastov a ochrane prírody.

Ohraničenú schopnosť životného prostredia ničiť vyhadzovaný odpad a regenerovať obnoviteľné prírodné zdroje treba tiež chápať ako limitujúci faktor ekonomického rastu.

Zdokonaľovanie procesov využitia prírody na báze vedecko-technického pokroku umožňuje znížiť prírastok prírodných zdrojov začleňovaných do výrobného obehu a zmenšiť uvoľňovanie odpadu do životného prostredia. Zásadným smerom ako zdokonaľiť využitie prírodných zdrojov je rozpracovanie takých technologických procesov, ktoré v maximálnej miere zužitkujú výrobný a spotrebný odpad, čo v konečnom súhrne umožní znížiť náročnosť spoločenskej výroby na zdroje, a zároveň zvýšiť množstvo konečného produktu na jednotku využívaného zdroja, vrátane zužitkovaného prírodného zdroja. Vedecko-technický pokrok vo využívaní prírody pôsobí proti limitujúcim faktorom ekonomického rastu, t. j. dovoľuje „rozšíriť“ jeho hranice, späť s ohraničenosťou prírodných zdrojov a schopnosťou životného prostredia regenerovať a očisťovať sa samo.

V podmienkach socializmu takto existujú dve základné funkcie vedecko-technického pokroku — úspora zdrojov a ochrana prírody — ktoré pôsobia v jednom smere a môžu sa chápať ako faktory ekonomického rastu. Pretože racionalizácia využívania prírody je značne

Väčšina prírodných zdrojov je ohraničená. To sú v prvom rade neobnoviteľné prírodné zdroje.

⁴ Medzi obnoviteľné — napríklad energetické — zdroje treba zahrnúť slnečnú energiu, energiu vetra, podzemných zdrojov tepla, silu prílivov a odlivov atď.

určovaná plnším využitím prírodných faktorov v reprodukčnom procese a presunmi v možnostiach ich uplatnenia v určitej kombinácii, vyriešenie jej problémov sa celkom logicky stáva zložitým a bezprostredne vyžaduje medzinárodnú spoluprácu, inak odoberanie čoraz väčšieho množstva prírodného bohatstva môže mať neodvratné dôsledky, príroda sa začne ľudom zle odplácať. F. Engels o tom písal: „Nemali by sme si však príliš lichoťiť víťazstvami človeka nad prírodou. Za každé také víťazstvo sa nám pomstí. Každé má, pravdaže, v prvom rade tie dôsledky, s ktorými počítame, no v druhom a treťom rade celkom iné, nepredvídané účinky, ktoré často prvé dôsledky zasa rušia.“⁵

Intenzifikácia, globalizácia a urýchlenie vedecko-technického pokroku samy osebe však nevyvolávajú osudovo neriešiteľný konflikt vo vzájomných vzťahoch s prírodou, teda tzv. ekologickú krízu, iba preň utvárajú možnosti. Celá otázka spočíva v tom, či uviesť ďalší vedecko-technický pokrok pod rozumnú kontrolu spoločnosti, dať mu určitý smer. Preto je nevyhnutné vykonať neodkladné „prehodnotenie hodnôt“, preskúmať princípy, ktoré sa utvorili vo vzájomných vzťahoch medzi spoločnosťou a životným prostredím v priebehu posledných storočí.

Marxizmus, ako je známe, po prvýkrát dôsledne a prísne vedecky zdôvodnil myšlienku o podstatnej jednote prírody a spoločnosti tak v historickom, ako aj vo funkčnom zmysle. V historickom zmysle vysvetlil spoločnosť ako vyššiu sociálnu formu rozvoja samej hmoty, históriu človeka ako dielo a predĺženie histórie prírody. Vo funkčnom zmysle rozvinul myšlienku o prírode ako o „živom“ systéme kolobehu predmetov, do ktorého je začlenená ľudská spoločnosť a ktorý svojimi zákonmi a svojím fungovaním určuje možnosti jej pokroku. Podstatnú jednotu prírody a spoločnosti maximálne lakonicky vyjadril K. Marx, keď napísal: „Človek žije prírodou.“⁶

Racionálne regulovanie vzájomných vzťahov medzi spoločnosťou a prírodou je možné len v socializme. Len v podmienkach tohto spoločenského poriadku sa príroda aj priemysel nachádzajú v rukách jedného vlastníka — spoločnosti, ktorá využívajúc prednosti jednotného celoštátneho a plánovitého riadenia prakticky realizuje presný výpočet spotrebovaných a obnovovaných prírodných zdrojov so zreteľom nielen na ekonomické ale aj sociálno-ekologické faktory.

Zároveň však geotechnické projekty pretvárania prírody nie sú vecou jednotlivých národov či jednej národnosti. Toto pôsobenie nemôže byť úzko elementárne, lebo zasahuje biosféru celej planéty alebo jedného z jej kontinentov a sama biosféra nepozná národnostné rozdelenia a štátne hranice. Preto globálny charakter vzájomného spolupôsobenia človeka a prírody vyžaduje zosilnenie jednotiacich tendencií a zosúladenej činnosti v medzinárodnom meradle. Príkladom úzkeho medzištát-

⁵ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 20. Praha, Svoboda 1966, s. 460.

⁶ MARX, K. — ENGELS, F.: Sojčinenija 42. Moskva 1974, s. 92.

neho spoluúčinkovania v oblasti ochrany a obnovy životného prostredia je spolupráca krajín RVHP.

Ekologické problémy a ich riešenie v súvislosti s prehlbením spolupráce krajín RVHP

Ekologické problémy sú vyjadrením vzájomného pôsobenia človeka a prírody ako dialekticky jednotných, a súčasne protikladných elementov. Protirečenie medzi nimi sa prehlbovalo v celom priebehu ľudskej civilizácie až do socializmu. Radikálne sa začalo riešiť iba v spojení s rastom socialistického zospoločenšenia práce a výroby, so zvýšením stupňa ich technickej vybavenosti, so zväčšením rozsahu hospodárskej činnosti a mnohorakosti ekonomických väzieb s prehlbením a rozšírením medzinárodnej socialistickej delby práce, s rozvojom economickej integrácie socialistického typu. Ak prijmeme rozdelenie životných podmienok podľa K. Marxa na „pracovné prostriedky“ a „životné prostriedky“, tak potom je súčasná svetová hospodárska situácia taká, že životné podmienky sa zhoršujú pod vplyvom antropogénneho znečistenia biosféry a spotreba prírodných „pracovných prostriedkov“ sa stále vo väčšej miere dostáva do konfliktu s ich deficitom a vyžaduje neustále vzrastajúcu spotrebu spoločenskej práce.

V podmienkach socialistickej spolupráce vytvorenie a zachovanie harmónie v ekologických podmienkach ako neustále obnovovaného procesu predpokladá široké využitie prostriedkov, metód, nástrojov, možností economickej integrácie krajín RVHP s cieľom dosiahnuť požadovanú vyrovnanosť medzi „pracovnými prostriedkami“ a „existenčnými prostriedkami“, čo zabezpečí dynamickú rovnováhu v systéme „človek — spoločnosť — výroba — spotreba — príroda“.

Ochrana životného prostredia je najužšie spojená s celým komplexom problémov teórie a praxe komunistickej a socialistickej výstavby v krajinách RVHP. Základný ekonomický zákon komunistickej formácie takto podmieňuje nevyhnutnosť neustálej starostlivosti o prírodu — nezameniteľnú prirodzenú základňu života a všestranného rozvoja človeka. Ochrana životného prostredia sa teda musí skúmať ako veľká a vážna úloha, vyžadujúca stálu pozornosť stranických a štátnych orgánov.

Organizovaná, dôsledná a plánovite uskutočňovaná mnohostranná spolupráca krajín RVHP v oblasti ochrany životného prostredia sa začala v roku 1964⁷ v rámci bývalej Stálej komisie RVHP pre kooperáciu vedeckých a tech-

⁷ Jedným z príkladov dvojstrannej spolupráce v danej oblasti je činnosť poľsko-maďarskej akciovej spoločnosti HALDEX, ktorá sa začala organizovať v roku 1959. Táto spoločnosť produkuje uhlie, surovinové materiály [pre cementársky a keramický priemysel] z uhoľných ložísk nachádzajúcich sa na území PLR. Podniky HALDEXU vyrábajú užitočnú produkciu, zabezpečujú úpravu uhoľných hald, čo spôsobuje zlepšenie životného prostredia v uhoľných panvách. Od roku 1963 jedna zo skupín Stálej ko-

ných výskumov, ktorá v roku 1971 v súlade s rozhodnutím XXV. zasadnutia RVHP (Bukurešť, júl 1971) bola pretvorená na Výbor RVHP pre vedecko-technickú spoluprácu. Jedinou z prvých prác Stálej komisie bola koordinácia siedmich vedecko-technických tém problému *Ochrana vodných a vzdušných priestorov pred znečisteným škodlivými látkami*, zahrnutá do Súhrnného plánu koordinácie najdôležitejších vedeckých a technických výskumov členských krajín RVHP.

Na XXV. zasadnutí RVHP bol podpísaný dohovor o vedecko-technickej spolupráci na problémy *Vypracovanie opatrení na ochranu prírody*. Výskumy v tejto oblasti zahŕňali štúdium nasledovných najdôležitejších otázok: ochrana vzdušného priestoru pred znečistením, úprava priemyselného a iného odpadu, hygienické, organizačno-právne, sociálno-ekonomické a pedagogické aspekty ochrany prírody. Na riešení týchto problémov sa zúčastňujú mnohé stále komisie RVHP a vedecko-výskumné ustanovizne, vytvorili sa aj špeciálne koordináčne centrá. Ustanovila sa aj Rada splnomocnencov z predstaviteľov účastníkov dohovoru. Medzi funkcie Rady patrí riadenie práce koordináčnych centier a regulovanie základných otázok spojených s úplnou realizáciou dohovoru.

V novembri roku 1972 Výbor RVHP pre vedecko-technickú spoluprácu vytvoril svoj stály pracovný orgán — Radu pre otázky ochrany a zlepšenia životného prostredia — a v roku 1973 uložil tejto Rade vypracovať Spoločný rozvinutý program spolupráce členských krajín RVHP a SFRJ na obdobie do roku 1980 v oblasti ochrany a zlepšenia životného prostredia a s tým spojeného využívania prírodných zdrojov. Výkonný výbor RVHP v roku 1974 tento program prijal. Program znamenal prechod od izolovaného odvetvového prístupu k vypracovaniu opatrení na ochranu prírody ku komplexnému národohospodárskemu plánovaniu týchto opatrení so zreteľom na medzištátny záujem spolupracujúcich krajín. Uplatnenie optimálneho prístupu zabezpečilo dosiahnutie vysokej vedecko-technickej a výrobnjej úrovne prác na základe realizácie výhod medzinárodnej socialistickej delby práce a predností socialistickej ekonomickej integrácie.

V súlade so Spoločným rozvinutým programom sa do roku 1980 spolupráca uskutočňovala v rámci 12 komplexných problémov, zahrnujúcich 156 tém. Na spolupráci sa zúčastnilo viac ako 600 vedecko-výskumných a projektovo-konštrukčných organizácií členských krajín RVHP, z toho viac ako 70 príslušných ustanovizní ZSSR.⁸ Zamýšľali sa tak všeobecné teoretické, bádateľské výskumy, štúdium sociálno-ekonomických a právnych aspektov ochrany ži-

misie RVHP pre chemický priemysel koordinovala výskumy v krajinách RVHP na tému *Stanovenie efektívnych spôsobov očisty spodných vôd v celulózovo-papierenskom priemysle*. Na konci roka 1983 začne svoju činnosť maďarsko-československý spoločný podnik HALDEX-OSTRAVA v spracovaní uhoľných hľad v Ostravskej uhoľnej panve. Po vyťažení uhlia sa zostávajúca hornina môže využiť na výrobu cementu, tehly a škrídiel.

⁸ Sovietsky zväz ešte v 20. rokoch demonštroval úsilie o riešenie kardinálnych problémov ochrany prírody na základe vzájomne výhodnej medzinárodnej spolupráce (vnútroštátne opatrenia na riešenie týchto problémov sa rozpracúvajú od roku 1918. Na ne sa vzťahuje dekrét *O socializácii pôdy*, podpísaný V. I. Leninom a J. M. Sverdlovom, ktorý ráta s vytvorením podmienok na zvýšenie úrodnosti pôdy). Dvojstranný dohovor o využívaní vody a regulácii rybolovu v pohraničných vodách bol podpísaný v roku 1920 medzi ZSSR a Fínskom, v roku 1927 medzi ZSSR a Tureckom atď. Nezvyčajne dôležitým krokom v tomto smere bolo podpísanie dohovoru medzi ZSSR a USA v máji 1972 o spolupráci v oblasti ochrany životného prostredia.

votného prostredia, rozpracovanie aplikácií, ako aj zdokonaľovanie existujúcich a utvorenie nových technologických procesov, vylučujúcich alebo značne znižujúcich uvoľňovanie škodlivých látok do vodných nádrží, atmosféry, a napokon ochrana životného prostredia v mestách a veľkých aglomeráciách pred výfukovými plynmi automobilovej dopravy. Výskumy sa dotýkali aj vypracovania nových, izolovaných technologických máloodpadových procesov, boja proti huku a vibráciám, opatrení radiačnej bezpečnosti, zneškodňovania a využitia odpadu zo sídiel, priemyselného, poľnohospodárskeho a iného odpadu, vypracovania základných smerov plánovania miest, ich prímestských zón, ale aj systému rozmiestňovania so zreteľom na ochranu a zlepšenie životného prostredia. V programe sa predvídala aj spolupráca v oblasti ochrany nerastov a racionálneho využívania prírodných zdrojov.

Organizáciu práce na realizácii programu uskutočňuje výbor spolu so 7 radami splnomocnencov, ktorí stoja na čele koordinačných centier, ako aj spolu s vedúcimi organizácií podľa tem a 14 stálymi odvetvovými komisiami RVHP a ich pracovnými orgánmi. Začiatkom 80. rokov sa uskutočnilo asi 2000 vedeckovýskumných a projektovo-konštrukčných prác, z ktorých asi 750 je zavedených do výroby, alebo sa využívajú v praxi ako metodiky, unifikované metódy, normatívy, príručky, slovníky atď.⁹ Jednotlivé odporúčania rozpracované v priebehu spolupráce položili základ národným štandardom a riadeniu v rámci jednotlivých členských krajín RVHP.

V členských krajinách RVHP sa vykonáva veľká, sústavná práca v oblasti ochrany vodných zdrojov pred znečistením a znehodnotením. Ekonomický pokrok a rast životnej úrovne obyvateľstva vedie k zvýšeniu spotreby vody. Zároveň sa zväčšujú aj množstvá odpadových vôd tečúcich do riek a iných vôd, pričom častokrát ešte bez predchádzajúceho očistenia. Výstavba čistiacich zariadení vyžaduje riešenie mnohých technicko-ekonomických problémov. Riešenie tejto a mnohých ďalších úloh vykonáva špecializovaný orgán — Konferencia vedúcich vodohospodárskych orgánov členských krajín RVHP, utvorená v júli 1962 Výkonným výborom RVHP.

V roku 1975 Konferencia ukončila spracovanie spresnených noriem spotreby vody a kanalizácie pri dodávkach vody pre priemysel a obytné sídla. V rámci tejto analýzy bolo preverených 18 najdôležitejších priemyselných odvetví. Získané normy sa uplatňujú pri zostavovaní generálnych schém komplexného využitia a ochrany vodných zdrojov členských krajín RVHP. Podstatný význam má uskutočnenie klasifikácie odpadových vôd a určenie stupňa ich vhodnosti na zavlažovanie, ale aj štúdium samého vplyvu zavlažovania odpadovými vodami na pôdu a úrodu.

Dôležitým smerom činnosti Konferencie vedúcich vodohospodárskych orgánov členských krajín RVHP je rozvoj spolupráce zainteresovaných krajín na problémoch využitia a ochrany riek Tisy a Dunaja, s ktorou sa ráta v Komplexnom programe ďalšieho prehĺbovania a zdokonaľovania spolupráce a rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie členských krajín RVHP.

Rieka Tisa a jej prítoky, pretekajúce na území piatich krajín (ZSSR, Rumunsko, ČSSR, MLR, Juhoslávia), majú dôležitý národohospodársky význam.

⁹ Pozri PROKUDIN, V. — RŽANOVA, G.: Osnovnyje napravlenija naučno-techničeskogo sotrudničestva v ramkach SEV po ochrane okružajuščej sredy. In: Vklad stran-členov SEV v ochranu okružajuščej sredy. Moskva, SEV — Komitet po naučno-techničeskomu sotrudničestvu 1982, s. 8.

Už je vypracovaná generálna schéma využitia vodných zdrojov Tisy s ohľadom na rozvoj vodnej dopravy, rybného hospodárstva a rekreačných potrieb obyvateľstva. Čo sa týka Dunaja, Konferencia rozpracovala metodiku zostavenia jeho vodohospodárskej bilancie a urobila mnoho iných prác.

Veľkú úlohu pri organizácii príslušných výskumov majú koordinačné centrá, vytvorené v rámci RVHP v rokoch 1971—1975, ktoré podľa dohovoru medzi zainteresovanými krajinami majú funkciu koordinátora rozpracovania a plnenia programu spolupráce príslušných organizácií. Ich činnosť zahŕňa uskutočňovanie vedeckých a technických výskumov v oblasti ochrany vzdušného priestoru, vodných zdrojov a pôdy pred znečistením, vrátane vypracovania biologických metód čistenia vody, vytvorenie zodpovedajúcich metód a prístrojov, ale aj riešenie otázok hygieny pôdy, vody a dodávok vody do obývaných miest. Úspešne sa uskutočňuje spolupráca v otázkach rekultivácie pôdy v miestach povrchovej ťažby uhlia.

Úlohu koordinačných centier plnia popredné vedeckovýskumné inštitúty členských krajín RVHP. Určujú špecializáciu zúčastnených krajín, starajú sa o chod a termíny splnenia prác, uskutočňujú výmenu ich výsledkov. Napríklad Ústav experimentálnej biológie a ekológie SAV v Bratislave je koordinačným centrom pre problémy ochrany ekosystému a krajiny.

V oblasti ochrany pred znečistením vzduchu sa uskutočňujú výskumy mnohých otázok, vrátane hygieny atmosferického vzduchu obývaných miest, vypracovania hospodárnych metód zachytávania škodlivých látok, konštrukcie zariadení a prístrojov zachytávajúcich prach a čistiacich plyn. Funkciu koordinačného centra v tomto prípade vykonáva Ústav vzduchotechniky a chladiarenskej techniky v Drážďanoch (NDR).

Značné skúsenosti v prognózovaní rozvoja mestských aglomerácií a ich vplyvu na životné prostredie sa nahromadili v ZSSR a v ďalších členských krajinách RVHP. Veľkú prácu v hodnotení perspektívneho stavu životného prostredia v mestských aglomeráciách vykonávajú popredné vedecké inštitúcie členských krajín RVHP, v prvom rade ako vrcholná organizácia tu pôsobí Ústav tvorby životného prostredia v PLR, ale aj Geografický ústav ČSAV v Brne.

Na základe spoločne získaných výsledkov sa uskutočňuje komplex opatrení na zabezpečenie národného hospodárstva členských krajín RVHP vysokoefektívnymi zariadeniami na ochranu atmosféry pred znečistením škodlivými látkami a na využitie zachytených produktov, spracúvajú sa a zavádzajú zdokonalené metódy a prístroje, ktoré zbavujú plyny uvoľnené z tepelných elektrární, priemyselných podnikov farebnej a čiernej metalurgie, chemického priemyslu a iných odvetví národného hospodárstva od anhydridov kyseliny sírčitej, vznikajú unifikované uzly elektrofiltrov širokého priemyselného významu, unifikované rady filtračných aparátov, ako aj nové filtračné materiály, ktoré sa aplikujú v zariadeniach na čistenie plynov. Opatrenia, zabezpečujúce vypracovanie moderného zariadenia na čistenie plynov a kontrolno-meracej aparatúry k nemu, boli prijaté do päťročného Dohodnutého plánu mnohostranných integračných opatrení členských krajín RVHP na roky 1976—1980 a odrazili sa aj v jednotlivých národohospodárskych plánoch členských krajín RVHP.

Komplex opatrení na špecializáciu a kooperáciu výroby spomínaného zariadenia na čistenie plynov sa už realizuje v súlade s 12 dohovormi o výrobnej spolupráci. To umožňuje vytvoriť moderné zariadenie na zachytávanie prachu

a čistenie plynov a kontrolno-meráciu aparatúru preň, ako aj zariadenie na spracovanie a odstraňovanie priemyselného odpadu zo sídiel pre uspokojenie potrieb krajín RVHP.

Vedecko-technická spolupráca krajín RVHP v oblasti ochrany a zlepšenia životného prostredia sa neustále prehľbuje, prechádzajúc od koordinácie k vyšším, modernejším a efektívnejším formám spolupráce, ako napr. kooperácia a spoločné uskutočňovanie vedeckých výskumov. Skrátenie času na projektovo-konštrukčné a vedeckovýskumné práce, ako aj široké a rýchle zavádzanie ich výsledkov do praxe je veľkou výhrou. Popri tom je veľmi dôležité vytvoriť stabilnú väzbu národného plánovania v oblasti ekonomiky, vedy a techniky s opatreniami a úlohami programu medzinárodnej socialistickej spolupráce pri ochrane životného prostredia. Prijatie najefektívnejších riešení a úspešné realizovanie rozpracovaných opatrení na ochranu životného prostredia vo veľkej miere umožňuje rozvoj výrobnjej špecializácie a kooperácie medzi členskými krajinami RVHP.

Čoraz väčší význam nadobúda prognostický aspekt výskumu a vývoja. Prognozy majú zabezpečiť nevyhnutnú bázu pre perspektívne hodnotenie účinku vedecko-technického pokroku na životné prostredie, ale aj pre procesy rastu počtu obyvateľstva a urbanizácie. Jedným z najdôležitejších smerov vedeckých výskumov v oblasti socialistickeho využívania prírody je zistenie a prognózovanie vplyvu mestských aglomerácií na stav životného prostredia.

Riešenie problémov zahrnutých do Spoločného rozvinutého programu spolupráce si vyžiadalo spojenie značných materiálových, pracovných a finančných zdrojov krajín socialistickeho spoločenstva.¹⁰ V súčasnom období je nevyhnutné ďalšie zdokonaľovania týchto zdrojov spolu s nástupom na prvoradý plán úloh, ktoré sa predtým nemohli riešiť komplexne. Jednou z takých prvoradých úloh, typických pre mnohé odvetvia národného hospodárstva, je vypracovanie málo-odpadovej a bezodpadovej technológie. V tejto súvislosti spolupracujúce organizácie členských krajín RVHP venujú osobitnú pozornosť otázkam zdokonaľovania technologických procesov v rámci jednotlivých výrobných závodov, zavádzaniu technologických cyklov umožňujúcich takmer úplne vylúčiť znečisťovanie životného prostredia.

Významné miesto v spolupráci krajín RVHP zaujímajú otázky informačného zabezpečenia riešenia problémov ochrany životného prostredia. Pre tento cieľ je v rámci RVHP organizovaný Medzinárodný problémovo-orientačný systém ochrany životného prostredia (INFORMOOS).

Činnosť Spoločného rozvinutého programu nie je obmedzená rokom 1980, ale je predĺžená na roky 1981—1985. Program, rozpracovaný na toto obdobie, je ešte obsiahnejší a zahŕňa 14 problémov určených na komplexné spracovanie na mnohostrannom základe. Prítom sa veľký význam kladie na problémy reprodukcie životného prostredia, ktorá sa uskutočňuje dvoma cestami: vytvorením prvotných zdrojov (výsadba lesov, chov rýb, hľadanie a prieskum nových nálezísk úžitkových nerastov atď. a zapájaním druhotných zdrojov do obehu (využitie odpadu, rekultivácia pôdy, regenerácia vodných zdrojov atď.). Existujúci súčasný systém opatrení na ochranu prírody plne vyjadruje prvý smer reprodukcie a neberie dostatočne do úvahy doplnenie zdrojov druhým spôso-

¹⁰ Len v samom ZSSR v rokoch 1976—1980 sa na ochranu a zlepšenie životného prostredia venovalo asi 11 mld rubľov.

hom. Medzi tým je efektívnejšia cesta vytvorenia prirodzenej bázy životnej činnosti človeka zapájaním druhotných zdrojov do obehu.

Krajiny RVHP, vykonávajúc príslušné odporúčania vložené do Záverečného aktu v Helsinkách, aktívne sa zúčastňujú na medzinárodnej spolupráci v oblasti ochrany životného prostredia.¹¹ V istom zmysle tu má miesto aj široká výmena príslušných informácií s UNEP, ECE, WHO, UNESCO a inými medzinárodnými organizáciami,¹² v mnohých prípadoch na základe uzavretých dohovorov.

Mnoho opatrení na ochranu prírody je úzko spojených s realizáciou dlhodobých cieľových programov spolupráce v kľúčových odvetviach národného hospodárstva na obdobie do roku 1990. Takto krajiny RVHP rozvinuli širokú (alebo spoločnú) činnosť pri uskutočňovaní celého systému rozličných opatrení, prakticky realizujú ciele, princípy a metódy socialistického využívania prírody, podstatne zlepšujú kvalitu životného prostredia. Vo svojej medzinárodnej činnosti sa riadia v tejto oblasti požiadavkami sociálneho kritéria — starostlivosťou o vytvorenie zdravého životného prostredia nielen pre súčasné, ale aj pre budúce generácie; pamätajú na to, že podľa K. Marxa život, zdravie, schopnosť ľudí pracovať — to je „základný kapitál“, najväčšia hodnota socialistickej spoločnosti. Najmä preto najvyššiu hodnotu majú čistý vzduch, voda, les, ticho, bohatstvo a rozmanitosť prírody, v styku s ktorou sa človek zdokonaľuje fyzicky a duchovne.

Z ruského originálu
preložila Katarína Danková

¹¹ Podľa existujúcich výpočtov sú vyspelé priemyselné krajiny zodpovedné za 60–65 % svetového znečistenia životného prostredia, ale krajiny RVHP za 12–15 % svetového znečistenia.

¹² Poznámka prekladateľky: UNEP — United Nations Environment Programme; ECE — Economic Commission for Europe (pri OSN); WHO — World Health Organization; UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

O ekonomických problémoch vedeckotechnického pokroku

Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: doktoré otvorené otázky

MARKUŠ, Jozef

Úvod

Ôsme zasadanie ÚV KSČ (1983) a zasadanie ÚV KSS venované otázkam vedeckotechnického pokroku v našej ekonomike a spoločnosti poukázali medziiným na otvorené teoretické problémy v tejto sfére a vyzvali spoločenské vedy do tvorivého zápasu pri ich riešení. Predložený článok svojimi skromnými prostriedkami reaguje na túto aktuálnu a naliehavú spoločenskú výzvu. Cieľom state je analyzovať niektoré podstatné súvislosti medzi reálnymi spoločenskými potrebami zviazanými s procesom vedeckotechnického pokroku a jeho zrýchľovaním na jednej strane a formovaním (nových) vlastností a usporiadania spoločenského plánovacieho procesu na druhej strane. Výsledky našej stručnej teoretickej analýzy sa potom pokúšame syntetizovať do niekoľkých záverov. Ak zoberieme do úvahy zložitost a otvorenost skúmaných problémov, ako aj rozsahový rámec článku, je zrejmé, že ambíciou state nemôže byť komplexné riešenie celej problematiky, predsa však smeruje k celkovému, a nie k čiastkovému pohľadu na vec. To vyplýva už z nášho základného metodologického východiska (princípu), podľa ktorého je prakticky neúčinné a teoreticky neprípustné „odbaviť“ interakciu národohospodárskeho plánovania a vedeckotechnického rozvoja (VTR) prostredníctvom špecifickej, oddelenej, autonómnej oblasti plánovania VTR. Načim si predovšetkým všímať základnú logiku celkového mechanizmu plánovania a jej dôsledky na plánovanie a uplatňovanie VTR, ako aj opačnú súvislost — požiadavky, ktoré kladie zrýchľovanie VTR a inovačného pohybu na formovanie celkového systému spoločensko-ekonomického plánovania.

Tri pohľady na spoločensko-ekonomické súvislosti národohospodárskeho plánovania a VTR

V tejto časti článku budeme na základe výsledkov nášho výskumu sledovať nadpísaný problém v troch myšlienkových líniiach.

Prvá myšlienková línia (pozri aj [6, s. 316–351]) vychádza zo základného ekonomického zákona socializmu, z podstaty (charakteru) socialistického spoločensko-ekonomického systému, ktorý je systémom zameraným na rozvíjanie, kultivovanie a uspokojovanie spoločenských potrieb (do ktorých zahŕňame, pravdaže, aj potreby jednotlivých členov socialistickej spoločnosti, a prednostne práve potreby osobnostného rozvoja). Preto aj východiskom, hlavným cieľom a zmyslom procesu národohospodárskeho plánovania je uspokojovanie spoločenských potrieb na najvyššej možnej úrovni, pričom pojmom „najvyššia možná úroveň“ rozumieme aj výsledky procesu rozvíjania a kultivácie potrieb, nejde teda o uspokojovanie apriórne daných a nemenných potrieb. Z takéhoto postavenia otázky vyplýva, že dôležitým a nevyhnutným predpokladom adekvátneho uspokojovania nesmierne rozmanitých, meniacich, rozvíjajúcich sa spoločenských potrieb je samo ich spoznanie alebo, presnejšie, poznávanie v spoločenskom plánovacom procese. Zo samej povahy tohto poznávania na jednej strane a z povahy spoločenského plánovacieho procesu na druhej strane rezultuje významný dôsledok, že dynamické poznávanie spoločenských potrieb nemôže byť dielom iba jedného spoločenského subjektu (plánovacieho centra), nech už by bol vybavený akokoľvek mohutným a kvalitným informačným a výpočtovým arzenálom. Potrebná je spoluúčasť všetkých čiastkových spoločenských subjektov, všetkých relevantných štruktúrnych článkov ekonomiky a spoločnosti. Tento dôsledok nevyplýva ani tak z dynamickosti, stochastickosti, nesmiernej zložitosti vývinu potrieb a procesu ich poznávania,¹ ako zo skutočnosti, že viacúrovňový, viacaspektivý spoločenský proces poznávania potrieb neprebíha v informačných podmienkach podobných tým, ktoré sú prísne vyžadované v prírodných vedách, ale v podmienkach pôsobenia ekonomických záujmov jednotlivých úrovní a jednotlivých účastníkov plánovacieho procesu na samo poznávanie spoločenských potrieb; informácie tu majú svoj záujmový náboj (aspekt). V týchto podmienkach nemôžu byť účastníci spoločenského plánovacieho procesu pasívnymi dodávateľmi akýchsi „čistých“ informácií (podobných informáciám z fyzikálnych meraní), ktoré sa potom spracujú na jednom mieste, lež musia byť adekvátnymi spoločenskými väzbami vtiahnutí do celého procesu aktívneho (tvorivého) poznávania a uspokojovania potrieb tak, aby nedochádzalo k záujmovému skresľovaniu informácií a

¹ Ak totiž rátame s dlhodobým pokrokom formálnych a spoločenských vied, toto všetko by mohli byť zvládnutelné problémy.

k manipulácii centrálného rozhodovania a plánovania zdola a z boku na tomto základe, aby záujmový náboj plánovo-ekonomických informácií nepôsobil skresľujúco, lež stimulačne, aby podnecoval hľadanie a objavovanie, a nie zakrývanie a znižovanie reálnych možností ekonomiky.²

Stupeň zložitosti procesu poznávania spoločenských potrieb má svoju základnú spojitosť s procesom technického pokroku, čo sme už vlastne naznačili. Keď sú potreby z hľadiska ich štruktúry, kvality a spôsobu uspokojovania relatívne (prevažne) stále, vtedy pre rast ich uspokojovania stačí (extenzívne) zväčšovať rozsah výroby. Ak sa však pre hospodársky rozvoj začínajú v rozhodujúcej miere využívať kvalitatívne zmeny vo výrobe (technický pokrok), tak sa začína výraznejšie a rýchlejšie meniť celý systém výrobných aj nevýrobných potrieb. S tým súvisí, že v etape všestrannej intenzifikácie socialistického reprodukčného procesu sú najdôležitejšie (kľúčové) práve informácie o reálne možných zlepšeniach parametrov a väzieb reprodukčného procesu (individuálneho aj spoločenského) na základe technického a organizačného pokroku.³ Tieto zlepšenia parametrov a väzieb reprodukčného procesu sú v celej svojej konkrétnosti — s ohľadom na relatívne rýchle zmeny vo výrobných i nevýrobných potrebách — postihnuteľné iba za predpokladu, že všetci účastníci spoločenského plánovacieho procesu aktívne a vo vzájomnej spolupráci hľadajú a realizujú možnosti takýchto zlepšení. Treba preto formovať ekonomické vzťahy v systéme plánovania tak, aby odhaľovanie týchto nových možností stálo v centre záujmu všetkých účastníkov plánovacieho procesu.

Druhá myšlienková línia spočíva v konfrontácii základných črt súčasného mechanizmu plánovania s požiadavkami zrýchľovania vedecko-technického pokroku. S ohľadom na rozsahové hľadisko sa obmedzíme na základné súvislosti tohto problémového okruhu.

Je vcelku známe, že mechanizmus plánovania mal v uplynulom období určité črty, ktoré brzdili a spomaľovali zavádzanie inovácií do praktického hospodárskeho života. Ide predovšetkým o to, že základné hodnotenie chozrasčotných článkov ekonomiky — a od neho sa odvíjajúca tvorba dôchodkov — prebiehala podľa plnenia plánu objemových globálne-hodnotových ukazovateľov a navyše, v krátkodobom (ročnom) časovom horizonte. Pri takomto spôsobe hodnotenia boli pre chozrasčotné organizácie málo výhodné efekty typické pre vedecko-technický pokrok: úspora nákladov, dlhodobé zlepšovanie funkčných vlastností vyrábanej produkcie aj celkových parametrov efektívnosti hospodárenia. Okrem toho, samo hodnotenie podľa percenta plnenia plánu objemu výstupov vyvoláva silnú tendenciu zakryť možnosti rastu výroby v etape

² K tomuto dôležitému aspektu nášho problému sa v inej súvislosti vrátíme aj v druhej, a čiastočne aj v tretej myšlienkovvej línii.

³ Máme na mysli široké chápanie technického a organizačného pokroku zahrňujúceho všetky kvalitatívne zdokonalenia, vrátane zdokonalení vo finančnej alebo administratívnej oblasti.

tvorby plánu. Namáhavý spôsob zvyšovania výroby, a najmä zvyšovania jej efektívnosti prostredníctvom vyhľadávania, skúšania, zavádzania a uplatňovania ekonomicky účelných a nosných inovácií neprináša žiadne výhody oproti extenzívnemu zotrvávaniu pri starom a dôslednému nárokovaniu dodatočných zdrojov na každé rozširovanie výroby. Ba skôr naopak, v danom mechanizme plánovania sú krátkodobé, ale aj dlhodobé na tom lepšie organizácie, ktoré sú v inovačnej oblasti veľmi opatrné, ale zato veľmi „pohotové“ pri dôraznom požadovaní zdrojov, úľav a výnimiek.

Niektoré nové prvky v plánovaní zavádzané (resp. prehĺbené) po roku 1980 sú pokusom riešiť problémy s inovačnou aktivitou a s objektivizáciou merania výsledkov podnikov a VHI prostredníctvom plánovania nových výrobkov a prostredníctvom technického hodnotenia úrovne výrobkov. Ak však má byť „ekonomika ekonomická“, jediné adekvátne a objektívne kritérium hodnotenia je kritérium ekonomické.⁴

Bez reálneho ekonomického tlaku na efektívnosť môže plánovanie inovovaných a technicky dokonalejších výrobkov viesť aj k hrubým prípadom neracionalnej manipulácie s pseudoinováciami a k ekonomicky neodôvodneným dôchodkom. Jedine tlak ekonomickej efektívnosti preveruje inovácie, odhaľuje pseudoinovácie i neperspektívne inovácie a znemožňuje zatemňovanie vecí a skresľovanie skutočného inovačného pohybu.

Súbor opatrení sa usiluje vniesť do plánovacieho procesu tendencie typické pre vedecko-technický pokrok — najmä zlepšovanie kvalitatívnych parametrov reprodukčného procesu — aj prostredníctvom ústretového plánovania (pozri i [6]). Lenže ústretové plánovanie je už v samých zámeroch koncipované ako doplnkové, nemeniace základné (hmotné) proporcie plánu. Ústretové plánovanie sa tak nestalo, a ani nemohlo stať rozhodujúcim miestom realizácie princípu, že vedecko-technický pokrok má byť osou plánovania a riadenia. Navyše, aj vo svojej doplnkovej funkcii vyžaduje splnenie niektorých ťažko splniteľných predpokladov (napr. stabilitu ročného rozpisu päťročného plánu pre mikroekonomické jednotky) a ani pri ich splnení nerieši základný záujmový rozpor plánovania, iba ho prekladá z tvorby ročného plánu na tvorbu päťročného plánu.

Dlhodobosť VTR vyvoláva intenzívnu potrebu dlhodobého spoločensko-ekonomického plánovania a prognózovania. Toto je zasa zviazané so spoločenskou klímou záujmu a zodpovedností chozrasčotnej sféry za tvorbu a využívanie dlhodobých podmienok, súvislostí a väzieb reprodukčného procesu. Utváranie takejto klímy je úzko spojené so spôsobom ukladania úloh, ich kontroly i celkového hodnotenia chozrasčotných jednotiek v krátkodobom horizonte. Inými slovami, ak na jednej strane je potrebné posudzovať krátkodobé problémy ekonomického života

⁴ Podrobnejšie píšeme o týchto otázkach v stati [4, s. 387–389].

z dlhodobého hľadiska, tak na druhej strane uplatňovanie dlhodobosti v plánovaní nemožno odtrhávať od „každodenného“ ekonomického života, od usporiadania vzťahov v ňom.

Problematikou dlhodobého plánovania v danom kontexte sa v tomto článku nebudeme zapodievať, časťou problémov z tohto okruhu — niektorými relevantnými otázkami uplatňovania cieľovo-programového prístupu v dlhodobom plánovaní — sa bude zaoberať stať [1] pripravená pre náš časopis v rubrike *O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku*.

Tretiu myšlienkovú líniu predstavuje koncepcia tzv. adaptívneho plánovania, ktorú v Československu rozvíja predovšetkým V. Klusoň [2]. Adaptívne chápanie plánovania je dosť odlišné od jeho zaužívaného chápania. Plánovanie podľa tohto ponímania nie je ani rutinným technickým prepočtom úloh a prostriedkov pri zadaných cieľoch, ani iba spoločenským procesom (procedúrou) rozdeľovania celkových národohospodárskych úloh a zdrojov. Adaptívne plánovanie je oproti týmto ponímaniam plánovania predovšetkým procesom čo najlepšej prípravy plánového systému na autonómne zmeny jeho okolia, procesom nanajvyš hľadačským, objavovateľským a tvorivým. Jeho jadrom je spoločensky organizované vypracovanie zásobníka rozvojových variantov. V adaptívnom plánovaní sa pozornosť celkom prirodzene presúva z problematiky bilancovania daných zdrojov na problematiku vedecko-technického pokroku: nástrojmi adaptácie plánového systému sú v prvom rade inovácie. Práve inovačné stratégie a zásobník variantov rozvojových akcií sú tým, čo umožňuje plánovému systému, aby nebol zmenami vo svojom okolí zasakočený, ale aby mohol reagovať aktívne, prostredníctvom adaptácie vyššieho stupňa. Základnou charakteristickou črtou adaptívneho plánovania sa stáva hľadanie rozvojových možností, uplatňovanie inovácií, pod ktorými načim rozumieť spoločensky vyhodnotenú a realitou „pre-tavenú“ nové poznatky.

Súčasne je pre adaptívne plánovanie charakteristické, že rozhodovanie o inovačných stratégiách vychádza predovšetkým z hľadísk ekonomickej efektívnosti, ktoré musia byť reálnym objektivizačným sitom preverujúcim inovácie z aspektu ich spoločensko-ekonomickej únosnosti a významnosti. V tejto súvislosti je dôležité, aby hodnotové vzťahy mali v ekonomickom systéme reálny obsah, aby ekonomický prínos inovácie bolo možné merať, aby nepriame inovačné náklady podnecovali alebo spomaľovali inovačné procesy, aby zrýchľovali inováciu aj likvidáciu. To všetko vedie k známej požiadavke, aby ceny vyjadrovali tak náklady práce, ako aj spoločenskú užitočnosť produkcie, ktorá by sa odvodzovala z plánu a z plánovaných cieľov rozvoja.

Pokus o syntetický pohľad

Pokúsme sa synteticky vyjadriť spoločenské dôsledky a súvislosti všetkých troch sledovaných myšlienkových línií.

Prvým záverom je, že potreba vyššieho stupňa relatívnej ekonomickej zodpovednosti chozrasčotných organizácií nevyplýva z nedostatočného rozvoja spoločenských výrobných síl, ani z nevyhnutnosti prekonávať pozostatky z minulosti v myslení a správaní ľudí, a ani z akýchkoľvek iných dočasných alebo retrográdnych príčin, ale práve naopak — vyplýva z nevyhnutnosti zrýchľovania VTR, čo prináša aj rýchle a intenzívne zmeny v štruktúre výrobných i nevýrobných potrieb spoločnosti. Tieto spoločenské procesy sa odrážajú a vyžadujú neustále zmeny v lokálnych — individuálnych — reprodukčných procesoch, zmeny v hustej frekvencii od prevratných po celkom plynulé, malé. To znamená, že podnik (VHJ) musí neustále a s relatívne veľkou samostatnosťou zladovať komponenty svojho reprodukčného procesu pri ich meniacej sa štruktúre aj meniacej sa technickej, technologickej, organizačnej a ekonomickej úrovni.

Potreby technického pokroku ešte zvyrazňujú a skomplexňujú azda najhlbší a najzložitejší problém systému plánovania — problém vzájomného prepojenia plánovania na úrovni národohospodárskeho centra s plánovaním chozrasčotných jednotiek. Spôsob tohto prepojenia sa musí sformovať tak, aby princíp efektívnosti a kvality bol reálne vedúcim princípom tvorby — a je veľmi dôležité, že už aj princípom tvorby — a realizácie plánov. V našej teórii aj praxi sme sa často stretávali s úsilím obísť tento základný problém, ísť cestou drobných zlepšení plánovacích metód, metodík, ukazovateľov, bilancií, výpočtových postupov ap. Aj keď i táto cesta nesporne prináša určité výsledky, má svoje tvrdé, neprekročiteľné hranice: práve neriešenie onoho základného problému je bariérou plnšieho využitia — často príčinou nevyužitia — rôznych metodických a technologických zdokonalení plánovania, teda príčinou slabšieho využívania VTP (napríklad výpočtovej techniky a modelových nástrojov a postupov; pozri aj stať [3]) priamo v plánovacom procese. K istej sebadôvere praxe malých zmien pri nemennosti podstatnejších otázok systému plánovania prispieva aj to, že tlak na čím vyššie výstupy (výstupy v objemovom chápaní) v systéme plánovania, kde je základom plánu individuálne dosiahnutá úroveň rozhodujúcich ukazovateľov v minulom období — aj napriek omylom vedúcim k štrukturálnej nevybilancovanosti, napriek silnej tendencii k celkovému prevýšeniu dopytu nad ponukou a napriek častým ústupkom voči podnikom — bol v určitej etape rozvoja socializmu pomerne úspešný. So stratou možností pre extenzívne rozširovanie zdrojov a s rastom dôležitosti VTR v ekonomike a spoločnosti sa však objektívne a možno povedať „osudovo“ zužuje priestor pre úspešnosť takéhoto postupu.

Nazdávame sa, že v súčasnom období (najbližších 5—8 rokoch) má kľúčovú úlohu práve nové chápanie a praktizovanie miesta podnikov a VHJ v komplexnom plánovacom procese. Je to však viazané na centrálné zmeny iniciované a usmerňované v celom mechanizme i v metodológii plánovania, v jeho spoločenskom usporiadaní, inštitucionalizácii,

aj v procedúrach a metódach. V súčasnosti nemá intenzifikácia, zvyšovanie efektívnosti ekonomického rozvoja socialistickej spoločnosti na základe masívneho a sústavného VTR alternatívu. Avšak práve zložitost inovačných procesov, ich trvalého rozvíjania si vyžaduje zachovať — prinajmenej v historicky dlhom období — ekonomicky relatívne samostatné články vo funkcii tvorivého transformátora výsledkov vedy a techniky do výrobkov a technológií, vrátane iniciatívneho utvárania rôznych foriem medzičlánkov medzi vedou a výrobou a formovania vlastného vedeckého výskumu. Aby podniky a VHJ túto funkciu plnili racionálne, treba systém plánovania a riadenia uspôbiť tak, aby viedol k vyradeniu toho, čo je zastarané, prekonané a ekonomicky neefektívne a k preferovaniu nového a ekonomicky efektívneho. Aby popri prirodzenom riziku spojenom so všetkým novým a nevyskúšaným bolo predsa len najväčším rizikom zotrvávanie pri starom a zabehanom.

Treba zdôrazniť, že nielen v bežnom zladovaní komponentov lokálnych reprodukčných procesov rastie potreba iniciatívneho a zodpovedného prístupu chozrasčotných ekonomických jednotiek. Ide tu aj o zodpovednosť a iniciatívu týchto jednotiek v koncipovaní vlastného rozvoja, čo v súčasnej epoche spoločenského vývinu je — ako sme to už načrtli — nerozlučne zviazané s tvorivým objavovaním reálnych možností VTR, inovácií rôznych rádoov. Aj vo sfére VTR treba nastoliť súlad medzi právomocou a zodpovednosťou účastníkov procesu prenikania vedecko-technických poznatkov do spoločensko-ekonomického života. Nie je možné, resp. nie je ekonomicky racionálne prehlbovať hmotnú zainteresovanosť na technickom rozvoji bez toho, žeby sa podniku reálne nepriznal priestor na rozhodovanie o koncipovaní vlastného rozvoja. Hmotná stimulácia bez tohto predpokladu — s ktorou sa ešte aj v súčasnosti môžeme stretnúť — je málo účinná, obmedzená v najlepšom prípade na stimuláciu realizácie už objavených, „jasných“, inovačných možností, ba môže vyúsťovať aj do nežiadúcich situácií: do podpory ekonomicky neefektívnych inovácií alebo do získavania nezaslúžených zvýšených zárobkov.

Je teda potrebné zvýšiť samostatnosť a zodpovednosť hospodárskych organizácií v celej šírke a v celej hĺbke ich ekonomických činností, vrátane rozhodovania o rozvoji. Túto úlohu je neúčinné a koniec-koncov aj neprípustné riešiť v izolácii od prehlbovania konceptorskej činnosti plánovacieho centra v oblasti tvorby inovačných stratégií a určovania základných smerov rozvoja ekonomiky. Tieto otázky vyžadujú riešenie v rámci viacúrovňového spoločenského plánovacieho procesu, v ktorom majú všetky úrovne plánovania svoje nezastupiteľné tvorivé funkcie. Avšak spôsob prepojenia úrovni plánovania — a osobitne spôsob prepojenia centrálnej a chozrasčotnej úrovne — musí mať oproti dnešnému podstatne zmenenú podobu aj obsah.

Druhým záverom je, že kľúčovú úlohu má meranie výsledkov chozrasčotných organizácií z hľadiska čistých efektov, čo prinášajú spoloč-

nosti (všeobecne povedané, ide tu o posúdenie otázky, v akej miere tá- ktorá jednotka prispieva k uspokojovaniu spoločenských potrieb a koľko na toto uspokojovanie potrieb zo spoločenských zdrojov odoberá), a postavenie ich dôchodkov a ich ďalšieho rozvoja do závislosti od týchto čistých efektov. Prirodzene, ďalší rozvoj chozrasčotných organizácií a vôbec subsystémov ekonomiky nemá byť determinovaný iba výškou okamžite a v minulosti prinášaných efektov, ale aj centrálnie pridelovanými úverovými a rozpočtovými zdrojmi. Ale aj tieto prostriedky sa majú poskytovať návratne, a čo je ešte dôležitejšie, majú sa poskytovať v závislosti od dlhodobej dynamiky efektívnosti príslušnej lokálnej jednotky (subsystému). Inými slovami, podnik (VHJ), ktorý dlhodobo dokazuje — najmä na základe inovačnej aktivity a tvorivej aplikácie rozvojových projektov — svoju schopnosť úspešne a efektívne sa rozvíjať, je podporovaný centrom podľa relatívne stabilných pravidiel aj nad rámec svojich momentálnych možností.

Osobitne dôležité v danej situácii je meranie a preverovanie inovácií z hľadísk ekonomickej efektívnosti. Isteže je nevyhnutné spoločensky zabezpečovať vnesenie dlhodobosti do tohto merania a preverovania, nepripustiť nedočkavosť a uplatňovať veľkorysosť v prvom období realizácie určitého rozvojového projektu. Nemožno však pripustiť tendencie inovácií pre inovácie, techniky pre techniku (technickej dokonalosti pre technickú dokonalosť), pretože tento samoučel vedie k rozširovaniu priestoru pre manipuláciu a na presadzovanie partikulárnych záujmov oproti spoločenským, a navyše je veľmi drahý, dlhodobo či v širšom meradle ekonomicky neudržateľný. Nie je možné objektívne zmerať inováciu — jej úspešnosť — čisto technicky, lebo relevantné sú a zaujímajú nás (nás, t. j. spoločnosť) pri meraní práve spoločensko-ekonomické dôsledky a súvislosti určitej inovácie, to, ako sa uplatní v konkrétnom spoločensko-ekonomickom priestore, vzťahoch, v totalite uspokojovania spoločenských potrieb.

Toto platí, aj keď celý problém spoločenského merania (a vyhodnocovania) inovácií sťažuje skutočnosť, že k podstate technického pokroku patrí lámanie starých meradiel a pomerov a tvorba nových, nepoznaných. Mý však potom v prognostických a projekčných štúdiách meriame neznáme známym, overujeme nové zaužívaným a posudzujeme potenciálne na základe reálneho, čo iste nie je adekvátne. Na druhej strane však spoločnosť nikdy nemôže rezignovať na preskúmanie skutočného uplatnenia každej idey aj inovácie, nemôže sa vzdať objektivizácie, lebo by to otváralo dvere dokorán subjektivismu, ba i demagógii.

Tretí záver sa týka spôsobu formulovania a zadávania úloh v spoločenskom plánovacom procese. Pri úvahách, ako reálne uplatniť princíp, že VTP sa má stať *osou* plánovania a riadenia, sa nevyhnutne dostávame k základným otázkam plánovacieho procesu, konkrétne a predovšetkým práve k spoločenskému spôsobu formovania a zadávania úloh. V tejto súvislosti môžeme sformulovať poznatok, že uplatnenie princípu

o vedecko-technickom pokroku ako o osi plánovania vyžaduje dôsledný, nekompromisný prechod od kvantitatívnych úloh plánu ku kvalitatívnym úlohám, od úloh v — tak či onak vyjadrených — objemoch produkcie a služieb k úlohám vyjadrujúcim celkovú ekonomickú efektívnosť hospodáriacej jednotky. Jedine pri takto stavaných úlohách sa vedecko-technický pokrok stane skutočne organicky a nenahraditeľne osou plánovania, pretože takto formované a zadávané úlohy možno plniť iba na základe technicko-ekonomického dôvtipu, inovačnej aktivity a ťahu na efektívnosť hospodárenia.

Podrobnejší výklad systému plánovania budovaného na naznačených zásadách a spoločensko-ekonomických súvislostiach presahuje zameranie i rozsahový rámec tejto štúdie.⁵ Veľmi stručne sa chceme dotknúť iba dvoch momentov tohto systému.

Pokiaľ ide o často diskutovanú otázku záväznosti plánu, treba zdôrazniť, že v konečnom dôsledku (po poslednom kroku plánovacieho procesu) je i v tomto novom systéme plánovania plán záväzný aj v objemoch a vo viacerých naturálnych ukazovateľoch. Pravda, podstatne sa mení spôsob (systémové súvislosti), ako sa k týmto záväzným úlohám dospeje. Systémovo sa odstraňujú všetky výhody mäkkého plánu, na základe zainteresovanosti na čistých efektoch a na základe väzby medzi návrhom plánu a nárokom na centralizované zdroje je pre hospodárske organizácie výhodné navrhovať vysoké, a pritom reálne úlohy plánu, ktoré sú po schválení — a po povinnej konkretizácii ich štruktúry v hospodárskych zmluvách — prirodzene, záväzné. Okrem toho sú počas plánovacieho procesu prísne záväzné jednak kvalitatívne úlohy (predovšetkým minimálna úroveň celkovej efektívnosti hospodárskych organizácií), jednak rôzne ohraničenia a oceňovacie veličiny, vymedzujúce priestor pre optimalizáciu v zmysle tvorivého hľadania najlepších riešení — zahŕňajúcich ako svoju podstatnú časť inovačné procesy — v lokálnych ekonomických jednotkách a orientujúce, formujúce tento priestor tak, aby hľadanie lokálnych optím malo zároveň ťah na celkové optimum.

Druhá poznámka sa týka postupnosti prechodu na tento nový systém plánovania a riadenia. Je zrejmé, že ho nemožno absolvovať odrazu. Hľadanie vhodných prechodných trajektórií bude ešte predmetom vedeckého skúmania aj praktického zápasu v národnom hospodárstve.

Literatúra

- [1] GOLLVITZEROVÁ, E.: Programy v dlhodobom plánovaní ako nástroj uplatňovania vedecko-technického pokroku. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 6.
- [2] KLUSON, V.: Adaptace v systémech plánování. Praha, Institut řízení 1982. 280 s.
- [3] LAŠČIAK, A. — SOJKA, J. — ONDRIŠ, J. — SCHNAPP, I.: O súčasných problémoch

⁵ Najpodrobnejšie bol výklad takéhoto výskumu plánovania načrtnutý v stati [5]. Pripravujeme aj ďalšie práce v tomto smere.

využívania výpočtovej a modelovacej techniky. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 12, s. 1065—1077.

- [4] MARKUŠ, J.: Kritické miesta súčasného plánovacieho procesu. Pokus o zovšeobecnenie výsledkov empirického výskumu. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 5, s. 379—390
- [5] MARKUŠ, J.: Teoretický náčrt riešenia vzťahu centra a chozrasčotných článkov v plánovacom procese. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 7, s. 575—594.
- [6] OKÁLI, I. — MARKUŠ, J. — SOKIRA, J. — VOJTKO, J. — BUČEK, M. — ŠIKULA, M.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie [Politickoekonomický náčrt koncepcie]. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 4—5, s. 308—372, 411—473.

НАРОДНОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ — НЕСКОЛЬКО ОТКРЫТЫХ ВОПРОСОВ

МАРКУШ, Йозеф

В статье автор не занимается изучением планирования научно-технического прогресса (НТП) как изолированного явления, а изучает последствия логики общего механизма планирования на принятие НТП а также и обратную связь: требования, которые дает ускорение НТП и инновационного движения на формирование (изменения) системы общественно-экономического планирования как единого целого.

Эти связи автор исследует по трем линиям: процесс познания и удовлетворения общественных потребностей, основные свойства современного механизма планирования и концепция адапционного планирования. На основе результатов исследования автор формулирует потом некоторые основные заключения в области повышения степени относительной экономической самостоятельности и одновременно экономической ответственности предприятий и производственно-хозяйственных объединений, в области оценки результатов предприятий и производственно-хозяйственных единиц (включая результаты их инновационной активности) и в области нового способа формулирования и постановки задач в общественном процессе планирования.

NATIONAL ECONOMY PLANNING AND SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT: SOME OPEN QUESTIONS

MARKUŠ, Jozef

In the article, the author doesn't deal with the planning of technological progress (TP) like an isolated appearance, but, examines the total planning mechanism's logic for the TP application and also the contrary coherence: requirements which the TP and inovative motion acceleration lay for the formation of changes of the total system of social and economic planning.

The author follows these coherences in three thought lines: process of understanding and satisfactoning social needs, basic characteristics of contemporary planning mechanism and conception of adaptive planning. Based on the results of research, then formulates some basic conclusions in the field of the incrementing the relative economic independence degree and simultaneously in the field of the incrementing the economic responsibility of enterprises and concerns, in the field of measurement of the results of enterprises and concerns (contains also results of its inovative activity) and in the field of the new method of the tasks formulation and determination in the process of social planning.

Diskusia

Synergia zložitých ekonomických systémov

ANDRÁŠIK, Ladislav

1. Úvodné poznámky

Súčasná spoločenská objednávka, predložená politickej ekonómii, o náročnosti a zložitosti ktorej by bolo možné napísať samostatný článok, vyžaduje od základného výskumu rozhodný obrat k efektívnejšiemu a kvalitnejšiemu využívaniu existujúcich kapacít. Táto požiadavka vyplynula už z dokumentu Predsedníctva ÚV KSS *Súčasný stav a úlohy politickej ekonómie na Slovensku* [21], bola dôrazne akcentovaná na XVI. zjazde KSČ¹ i niektorých zasadnutiach ÚV KSČ, a osobitne silne rezonovala v mnohých prejavoch, referátoch a článkoch pri príležitosti 165. výročia narodenia a 100. výročia úmrtia zakladateľa vedeckej politickej ekonómie — Karola Marxa. Kľúčový význam pre orientáciu základného politickoekonomického výskumu aj v našich podmienkach má článok generálneho tajomníka ÚV KSSZ Jurija Andropova nazvaný *Učenie Karola Marxa a niektoré otázky výstavby socializmu v ZSSR* [7].

Realizovať tento obrat predpokladá uskutočniť celý systém náročných opatrení vo viacerých rovinách, ako napríklad v celkovom riadení a plánovaní výskumu, v organizácii, operatívnom riadení a vedení, v bezprostredných formách a v metódach vedeckej práce, ako aj spôsobov jej stimulácie.² Nové zložené úlohy, ktoré nastoluje táto objednávka, odzr-

¹ Vrcholné orgány zodpovedajúce za riadenie spoločenských vied venovali v pozjazdovom období veľkú pozornosť rozpracovaniu úloh vyplývajúcich zo záverov XVI. zjazdu KSČ a príslušných zasadnutí ÚV KSČ. V ucelenej podobe bola naša verejnosť oboznámená so stratégiou, koncepciami a konkrétnymi úlohami spoločenských vied v súčasnom období v niekoľkých vystúpeniach podpredsedu ČSAV akademika Z. Snítla, napr. v odpovediach na otázky redakcie časopisu *Nová mysl* [17] alebo v odpovediach na otázky redakcie *Politická ekonomie* [19] či najnovšie v prílohe *Tvorby* [18].

² Hoci cieľ, ktorý sledujeme v tomto článku, je konkrétnejší a užší, predsa len považujeme, a to aj v spojitosti s bezprostredným riešením problému, ktorý sa nastoluje v jeho názve, zdôrazniť význam týchto širších podmienok a okolností dosiahnutia rozhodného obratu v spôsobe práce celého systému ekonomického výskumu. Z úst funkcionárov zodpovedných za rozvoj spoločenských vied, a osobitne aj vied ekonomických, v ostatnom čase už viackrát odznelo, že na dosiahnutie tohto zásadného obratu po-

kadľujú sa výraznejšie ako v minulosti v celej metodologickej oblasti, kladú veľmi konkrétne, vysoko náročné požiadavky na metódy skúmania — adekvátne zložitosti a novej povahe týchto úloh — a premietajú sa do celej štruktúry metód politickoekonomickej analýzy. Zvlášť výrazne sa to prejavuje v súvislosti s úlohami, ktoré sa týkajú celosystémových stránok fungovania ekonomiky ako zložitého či kritického systému.³

V tejto a v ďalšej pripravovanej stati sa nechceme zaoberať všetkými súvislosťami (i keď z myšlienok, ktorých sme sa doteraz už dotkli, mohlo vyplývať aj opačné očakávanie), ale len ich malou, zato však veľmi dôležitou časťou: problematikou analýzy a modelovania fungovania či správania vysoko rozvinutých, t. j. zložitých, resp. kritických systémov. Vychádzame pritom aj z našich názorov, výsledkov a záverov, ktoré sme uverejnili v ostatných 2–3 rokoch zväčša v Ekonomickom časopise [2; 3; 4 a 5]. Z ich dôsledného vzájomného porovnania by pozornému čitateľovi zaiste neuniklo, že tieto názory sa dosť v širokom ohľade menia, resp. nie celkom rovnomerne vyvíjajú, a dokonca v daktorých súvislostiach sa dostávajú aj do navzájom si protirečiacich polôh. Nazdávame sa, že to priliehavo ilustruje zložitý proces formovania prístupov k tejto náročnej problematike a sama osebe by ich retrospektívna analýza mohla mať aj istý heuristický význam pre ďalší rozvoj poznania predmetnej problematiky. Preto, spolu s ďalšími dôvodmi, zámerne ponechávame niektoré nastolené otázky otvorené, nesažíme sa za každú cenu, samoučelne formulovať jasné, definitívne odpovede na ne. Sme si, pravda, vedomí, že toto naše stanovisko nie je celkom v súlade so zaužívaným postupom či zvyklosťami, a preto ani neočakávame jednoznačne súhlasné reakcie. Naímä čitateľ, ktorý sa už užšie špecializoval a hlbšie prenikol do predmetnej problematiky, mohol by namietat, že v stati sa dopúšťame viacerých prehreškov proti exaktnosti a úplnosti analýzy, ústupkov v prospech menej zasväteného a z hľadiska prísne matematických postupov málo erudovaného čitateľa. Je zbytočné zakrývať, že cítime riziká a nebezpečenstvá, ktoré toto riešenie so sebou prináša.

trebujeme zvýšiť intenzitu a produktivitu vedeckej práce, skončovať s praktikami, keď práca výskumníkov končí na úrovni zhromaždenia empirických poznatkov, uzaviera sa v povrchných, opisných prácach, ktoré zväčša len reprodukujú v inej podobe už dávno známe poznatky, neraz, žiaľ, i učebnicového charakteru. Predpokladá to teda smelšie prenikanie do hlbších vrstiev objektívnych ekonomických procesov, väčší dôraz na odhaľovanie základných príčin špecifického spôsobu ich priebehu v iných, kvalitatívne zmenených historických podmienkach.

³ Vzhľadom na existujúcu interdisciplinárnu mnohoznačnosť týchto základných pojmov ďalej často používaných v predkladanej stati, treba už v úvode zdôrazniť, že nepovažujeme za reálne pokúsiť sa jednorazovo dospieť k jednotnému vymedzeniu. Sú to pojmy, ktoré sú centrálné vo viacerých vedných odboroch, pričom v nejednom prípade sú veľmi špecificky vymedzované a používané.

V podmienkach silnejujúcich diferenciacných procesov vo vede však považujeme za veľmi užitočné otvorene, t. j. aj v istých interdisciplinárnych kontextoch, diskutovať o tejto problematike. Nazdávame sa, že situácia ešte nedozrela natoľko, aby bolo možné pokúšať sa o uzavretie problému konečným vymedzením. Bolo by to nielen predčasné, ale dozaista aj škodlivé. V tomto zmysle treba chápať aj náš prístup.

Naliehavosť a akútnosť naznačených úloh, a najmä náročnosť a neobvyklosť uvedenej problematiky, nás však nabáda k voľbe či uprednostneniu práve tohto riešenia. Včasnosť otvorenia diskusie, hoci aj menej dokonale pripravenej, uprednostňujeme pred dokonalosťou a úplnosťou vstupných materiálov, ktorých príprava by zbytočne odsunula otvorenie diskusie. Napokon objektívna realita, spoločensko-ekonomická, konkrétna prax už dávno nastoľuje tieto problémy, čo našlo svoje odzrkadlenie vo formuláciách spoločenskej objednávky, ako sme na to už poukázali.

Vzhľadom na rozsiahlosť, vnútornú členitosť, ale aj nemalú náročnosť, a zatiaľ ešte nedostatočnú rozpracovanosť problematiky, nebolo možné ju vtesnať do rozmerov, ktoré požaduje Ekonomický časopis. Okrem tejto vonkajšej okolnosti jestvujú aj vnútorné dôvody: na oddelenie základného, deskriptívno-výkladového prístupu k problematike, ktorý je obsahom tohto článku, od kriticko-hodnotiaceho prístupu, ktorý bude prevládať v pripravovanej druhej stati.

2. Náčrt predbežného vymedzenia synergie zložitého ekonomického systému

Doterajšie skúmanie fungovania zložitých systémov všeobecne a zložitých ekonomických systémov zvlášť je paradoxné v tom, že na jednej strane má dlhú históriu, siahajúcu prinajmenšom až k *Ekonomickej tabuľke* F. Quesnayho, a na druhej strane krátke trvanie, užšie ohraničené časovým úsekom od začiatku 70. rokov podnes. Vysvetlenie je v tom, že v minulosti mnohí vedci, ktorí priniesli ešte aj dnes zreteľa hodné príspevky k teórii zložitých systémov, boli vedení skôr intuíciou, resp. len implicitne predpokladali zložitost' bez toho, aby považovali za potrebné explicitne zdôrazniť špecifickú kvalitatívnu rozdielnosť jednoduchých systémov od zložitých. Pre súčasné prístupy je charakteristické práve toto explicitné zdôraznenie zložitosti ako určujúceho kvalitatívneho znaku daktorých systémov. Pritom, ak je systém naozaj zložitý v zmysle tohto explicitného zdôraznenia, má špecifickú vlastnosť *synergie*. Preto pri presnejšom vymedzení pojmu *zložitý systém* treba súbežne explikovať aj jeho kľúčovú vlastnosť — synergiu. Pravda, treba hneď zdôrazniť, že synergia nie je synonymom zložitosti, aj keď s ňou tak úzko súvisí, ale skôr jej kritériom.⁴ Explikácia pojmu synergia nie je zatiaľ

⁴ V spomínaných statiach [4; 5] sme použili pojem *synergizmus*. Vymedzili sme ho ako pojem, ktorý slúži na označenie takého súhrnu vlastností systému, ako aj dôsledkov vnútorných a vonkajších špecifických okolností, ktoré majú za následok dosiahnutie zvláštneho kritického stavu systému (singulárneho bodu, oblasti), v ktorom sa môže (zase len za spolupôsobenia istých ďalších, t. j. sekundárnych, terciárnych atď. okolností) uskutočniť dramatická kvalitatívna zmena systému. Postupne sme dospeli z viacerých (aj jazykových) dôvodov k záveru, že bude vhodnejšie používať pojem *synergia*, obdobne ako napr. vo fyzike pojmy energia, entropia, indukcia, difúzia, emisia a pod. Pritom sme vychádzali z toho, že aj v ekonomickej vede sa používajú viaceré pojmy tohto pôvodu — či už boli, alebo aj nemuseli byť adoptované z fyziky či ďalších prírodných vied — pritom však, pochopiteľne, pojmy ako: fúzia, difúzia, emisia, produkcia atď., majú svoju vlastnú nezávislú ekonomickú explikáciu.

ukončená. Domnievame sa, že predbežne by ju bolo možné začať takto. Synergia je vlastnosť (alebo presnejšie, neostrá množina vlastností) zložitého ekonomického systému, ktorá sa prejavuje jednak vo vzniku zvláštnych kritických stavov v daktorých úsekoch jeho trvania (napr. je to vidieť na jeho vývinovej trajektórii v podobe singulárnych bodov, čiar, rovín, priestorov), v ktorých sa formou bifurkácie môžu za istých podmienok rodiť nové typy správania: spontánne usporiadanie do určitých pravidelných štruktúr a vznik subsystémov, vznik samoorganizácie vnútri subsystémov, určitých vzťahov medzi nimi navzájom (napr. vznik delby práce, špecializácie a kooperácie medzi nimi), jednak — a to predovšetkým — prejavuje sa vo vytváraní osobitného podsystému, ktorý postupne preberá na seba funkciu centrálného riadenia, koordinácie a reorganizácie už vzniknutých vnútorných štruktúr, v smere vzniku nových lokálnych kvalít (v zmysle hmotno-časovo-priestorových lokalít), vrcholiacich v zrode novej globálnej kvality. *Miera synergie* systému úzko korešponduje s *mierou zložitosti systému*, a to v súhlasnom smere. V tomto zmysle je rast synergie, ako aj rast zložitosti jednosmerný, nevratný proces v globálnej rovine. Zmena smeru rastu, dokonca už zmena smeru prírastku synergie v lokálnej rovine má dramatické dôsledky. Ústi do deštrukcie a zániku systému v určitej časovo-priestorovej lokalite.⁵

Ak by sme, aspoň dočasne, pristúpili (čo by bolo iste veľmi nekritické) na všetko to, čo sme už povedali, museli by sme zdôrazniť, že synergia ako systémová vlastnosť vystupuje výraznejšie do popredia až v spojitosti s veľmi zložitými, tzv. kritickými systémami. Preto je celkom prirodzené, že treba objasniť, čo rozumieme pojmom *zložitý ekonomický systém*.

Už na prvý pohľad je zrejmé, a podporuje nás v tom aj intuícia, že zložitý ekonomický systém je taký systém, ktorý je značne rozsiahly či veľký, má komplikovanú, nerovnorodú, a to nie jednorozmernú alebo dvojrozmernú, ale viacrozmernú (pričom nejde len o vecnú, ale aj o priestorovú a časovú či časovo-priestorovú) štruktúru. Medzi najcharakteristickejšie črty takého systému bude zrejme patriť vysoká dynamickosť

⁵ Hoci by sme sa neradi zaplietli do zbytočných zjednodušení, z ktorých by zase mohli vzniknúť nepríjemné nedorozumenia, pre väčšiu názornosť si musíme pomôcť analógiou. Napríklad v termodynamike je pojem entropie kľúčovým pojmom pre charakterizovanie systému. Čím je entropia vyššia, tým je systém (v dohodnutom termodynamickom zmysle) jednoduchší a vnútorne homogénnejší, a naopak, čím je entropia nižšia, systém je zložitejší, diferencovanejší a nehomogénnejší.

Aj keď túto analógiu neslobodno brať príliš vážne, termodynamické skúmanie aj tých najzložitejších systémov opisujúcich objektívnu realitu ukazuje na prekvapivú stabilitu platnosti tohto vzťahu. Jednoduchý systém časom maximalizuje entropiu, zložitý ju minimalizuje. Čím je systém zložitejší, tým dokonalejšie využíva zo svojho okolia v rastúcej miere získavanú energiu a látku, a tým účinnejšie bráni ich stratám cez svoje rozhranie s okolím. Ba čo viac, zväčšovaním svojho vnútorného energetického a látkového obsahu, akoby „čerpá“ do svojho vnútra aj „priestor“. Teda taký systém vzatý ako lokalita rastie, a to dvoma spôsobmi: koncentráciou i centralizáciou. Je to však naozaj len analógia, nič viac.

a mobilita, prispôsobivosť k zmenám vonkajším okolnostiam, ale predovšetkým výrazná schopnosť vnútroštruktúrnej prestavby takého vysokého stupňa, že to môže mať za následok kvalitatívnu zmenu celého systému, najčastejšie, resp. temer výlučne vo vzostupnom smere. Inými slovami, ide o systém vyvíjajúci sa spôsobom, ktorý sa v marxisticko-leninskom prístupe vyjadruje termínom rozvoj, t. j. systém prechádza jedinečnými kvalitatívnymi stavmi, resp. režimami v smere od nižšej kvality k vyššej kvalite.

Aby sme podporili prirodzenejšie a názornejšie pochopenie uvedenej situácie, použijeme ako jeden z možných príkladov (je ich možné nájsť aj viac) každému ekonómovi veľmi dobre známe zovšeobecnenia V. I. Lenina o prechode kapitalizmu voľnej súťaže do imperializmu. „Z dejín monopolu vyplývajú teda tieto hlavné závery: 1. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch dosahuje voľná konkurencia najvyšší stupeň vývoja. Jestvujú len sotva badateľné zárodky monopolov. 2. Po kríze roku 1873 začína sa obdobie rozsiahleho rozvoja kartelov, kartely sú však ešte výnimkou. Nie sú ešte pevné. Sú ešte prechodným javom. 3. Konjunktúra na konci 19. storočia a kríza v rokoch 1900—1903: kartely sa stávajú jedným z základov celého hospodárskeho života. Kapitalizmus sa premenil na imperializmus“ [12, s. 41]. Toto Leninovo brilantné, hutné zovšeobecnenie veľmi komplikovaného a na prvý pohľad zdanlivo úplne zmäteného, nelogického a nepochopiteľného historického vývoja kapitalistickej ekonomickej reality ukazuje, na akú vysokú úroveň dokonalosti V. I. Lenin dovedol používanie dialektickej a historickej materialistickej metódy v politickej ekonómii. Z uvedeného citátu celkom priezračne vyplýva, že kapitalizmus ako veľmi zložitý ekonomický systém historicky nevyhnutne musí prejsť z nižšej kvality — *kapitalizmu voľnej súťaže*, na vyššiu kvalitu — *imperializmus*. Dôležité je, že V. I. Lenin odhalil hlbšie príčiny tohto prechodu,⁶ podstatu tohto deja. V súvislosti so situáciou, ktorú sa usilujeme čitateľovi priblížiť, ide o nasledovné:

1. „kapitalizmus voľnej súťaže“ — stará (nižšia) kvalitatívna úroveň zložitého ekonomickeho systému — stabilná *rovnováha*⁷ — v systéme sa utlmia už v zárodku všetky *fluktuácie*,⁸

⁶ Všimnime si, že ide o veľmi zvláštny typ prechodu. Je charakteristický tým, že jeho výsledkom nie je obyčajná zmena, ale zmena, ktorá prináša novú, vyššiu kvalitu. Ak by sme zasa boli takí nekritickí, že by sme chceli použiť veľmi zjednodušenú analógiu, mohli by sme povedať, že ide o svojho druhu *fázový prechod*. Pripomeňme, že *fázový prechod* je pojem, ktorý používa fyzika (aj chémia) na vyjadrenie prechodu látky z jednej určitej fázy (z určitého makroskopického usporiadania) do inej určitej fázy, pod vplyvom zmeny vonkajších podmienok.

Taká istá látka v rozličných svojich fázach má, resp. môže mať rozličné fyzikálne, chemické a pod. vlastnosti, t. j. prejavuje sa ako rozmanitá kvalita. Pritom je pre väčšinu fyzikálnych procesov charakteristické, že ich *fázové prechody* sú vratné, t. j. pri inverznom slede zmien vonkajších podmienok sa uskutoční spätná zmena kvality (prechod látky z plynného skupenstva do tekutého a naopak). *Lokálne* vzaté, aj v zložitých ekonomických systémoch sa stretávame s vratnými *fázovými prechodmi*. *Globálne* sú však *nevrätne*.

⁷ Čitateľ si iste všimol, že pojem *rovnováha* sa tu nepoužíva v obvyklom (v ekonomickej literatúre najčastejšie sa vyskytujúcim) zmysle. Vyjadruje zotrúvanie systému v kvalitatívne jedinečnom stave. O tom, o aký druh rovnováhy ide, rozhoduje to, aký typ stability prevláda. Menej zložené systémy možno charakterizovať z hľadiska ich stability na základe analógií z kvalitatívnej teórie diferenciálnych rovníc, čo sme ilustrovali v stati [4—5].

Formalizmus pre zložitejšie systémy nebol zatiaľ vyvinutý. Ako neskôr ukážeme, i relatívne neveľmi zložené systémy sa pri istých zmenách vonkajších podmienok správajú chaoticky, t. j. strácajú takmer nezvratne svoju rovnováhu pre veľmi veľké intervaly zmien vonkajších parametrov. Presnejšie povedané, dosahujú rovnováhu len za veľmi špecifických, zriedkavo sa vyskytujúcich podmienok.

⁸ Fluktuáciami tu rozumieme zmeny vonkajších podmienok, ktoré na systém pôsobia

2. „voľná konkurencia najvyšší stupeň vývoja“ — stav *blízko rovnováhy*⁹ — systém už nedokáže dôsledne a úplne zlikvidovať následky fluktuácie — vznikajú zárodoky kvalitatívne nových subsystémov — homogenita štruktúry sa začína narúšať — pozvoľne sa začína zvyšovať synergia systému, k výraznejšiemu vzdialeniu sa od rovnováhy však ešte nemôže dôjsť — na to je potrebný nadkritický výskyt fluktuácií — čo nasvedčuje tomu, že kapitalizmus voľnej súťaže (v opisovanej, úplne jedinečnej historickej situácii) bol už natoľko zložitým systémom, že mal vlastnosti metastability, t. j. bol mimoriadne odolný voči masívnym fluktuáciám, takže sa dokázal udržať v blízkosti rovnovážneho stavu;

3. „obdobie rozsiahleho rozvoja kartelov“ — stav *ďaleko od rovnováhy*¹⁰ — kvalitatívne nové subsystémy už vznikajú rýchlejšie ako ich systém dokáže potláčať, vytvárajú sa a upevňujú lokality kvalitatívne nových subsystémov — rýchlosť zvyšovania synergie systému narastá, lebo okrem koncentrácie ho podporuje aj centralizácia — ešte stále sa však nedosiahol prah zrodu novej kvalitatívne vyššej úrovne systému v globálnom zmysle — až vhodné nadkritické fluktuácie spôsobia úplnú deštrukciu starej rovnováhy;

4. „kartely sa stávajú jedným zo základov celého hospodárskeho života. Kapitalizmus sa premenil na imperializmus“ — nový vyšší rovnovážny stav — nová (vyššia) kvalitatívna úroveň zložitého systému — nová metastabilita. „*Kartely uzatvárajú dohody o predajných podmienkach, platobných lehotách atď. Rozdeľujú si odbytištia. Určujú množstvo tovaru, ktoré sa má vyrobiť. Určujú ceny. Rozdeľujú medzi jednotlivé podniky zisk*“ atď. [12, s. 41]. — Systém spoľahlivo likviduje už v zárodku všetky fluktuácie. Vidíme teda, že tu ide o akýsi svojho druhu nevratný fázový prechod, vo vyššie vysvetlenom zmysle.

Vývojový proces opísaného charakteru má skokovitý priebeh, vyžaduje teda postupnosť jednotlivých deštrukcií rovnováh, resp. negácií jedinečných kvalitatívnych stavov, t. j. ide o nespojitý vývoj, striedanie rovnovážnych a nerovnovážnych stavov, pričom zrejme musí prevládať *nerovnovážnosť*.¹¹ Je preto očividné, že nová kvalita sa nemôže zrodiť v rovnovážnom stave. Z toho by intuitívne vyplýval záver, že dostatočne

ako poruchy. Ide teda o akési vybočenie z obvyklého vývoja vonkajších podmienok. Napríklad v našich klimatických podmienkach bežné kolísanie teplôt, zrážok a pod. okolo istého normálu nepovažujeme za fluktuáciu. Pôjde o ňu až vtedy, keď sa prekróčí istá kritická hranica, na čo systém reaguje viditeľnou zmenou správania (napr. abnormálne sucho — zvýšené dovozy zrnín, obmedzovanie stavov v živočíšnej výrobe — zvýšenie cien potravín, zníženie spotreby atď.).

⁹ Ide o špecifický druh rovnováhy, keď je systém ešte schopný zachovať si svoje najpodstatnejšie kvalitatívne znaky. Možnosť vrátiť sa do rovnováhy ešte stále trvá (ak napr. zaniknú fluktuácie, systém sa vráti do rovnováhy).

¹⁰ V stave ďaleko od rovnováhy sa v podstate uzavreli všetky možnosti k návratu do predchádzajúceho kvalitatívneho stavu. Aj keby prestali pôsobiť fluktuácie, systém zotrvá v nerovnováhe.

¹¹ V tomto prípade, podobne ako v súvislosti s rovnováhou, ide o špecifické vymedzenie pojmu nerovnováha. Tento pojem charakterizuje zvláštny stav, resp. režim systému, keď sa nachádza medzi kvalitatívne od seba odlišnými stavmi.

Napriek tejto odlišnosti považujeme za potrebné zdôrazniť, že aj v tradičnom chápaní rovnováhy a nerovnováhy nastali v ostatnom čase isté zmeny. Stojí za povšimnutie, že na problematiku vzťahu rovnováhy — nerovnováhy v makroekonomických modeloch je dnes už množstvo rozmanitých názorov. Žiaľ, i táto terminológia je značne nejednotná, a preto existuje veľa zbytočných nedorozumení. Medzi prvých autorov zo socialistických krajín, ktorí začali písať o zásadnej nelinearite a nerovnovážnosti makroekonomického dynamického systému, patrí K. K. Vaľtuch z Novosibirského vedeckého centra. Už na začiatku 70. rokov dôrazne upozorňoval na potrebu náležitej analýzy nelinearity a nerovnovážnosti dynamických makroekonomických systémov pred štádiom ich dlhodobého správania [22]. Uvedené, aj ďalšie diela K. K. Vaľtucha svedčia o už značnej pokročilosti jeho teórie fungovania zložitého ekonomického systému.

zložitý systém musí byť prevažne nerovnovážnym systémom. To je v zjavnom protirečení so vžitým názorom, že dostatočne zložené systémy sú, resp. samozrejme musia byť, rovnovážne počas celého svojho trvania, príp. aspoň počas väčšiny času svojho trvania.

V spojitosti s týmto paradoxom sa ukazuje, že i samo tradičné či vžité chápanie pojmu *rovnováha* (ekonomická rovnováha) spôsobuje pre svoju vágnosť alebo nedôslednú explikáciu či nedostatočnú intersubjektivitu viacero ťažkostí a nedorozumení, podobne ako aj pojem *stabilita*. V článkoch, na ktoré sme sa už odvolali, pokúsili sme sa naznačiť, k akým nežiadúcim ťažkostiam môžu viesť nepresné pojmy, resp. pojmy nenáležite implantované z jednej špeciálnej vedy do druhej, napr. z matematiky či fyziky do ekonómie, resp. do iných spoločenských vied.¹² To isté, ba ešte väčšmi sa týka snáh, keď sa celé formalizmy vyvinuté pre špeciálne situácie v daktorých prírodných vedách (či v aplikovanej matematike pre potreby napr. fyziky atď.) adoptujú či implantujú v iných vedách. Nás, pravda, v danom kontexte osobitne zaujímajú tieto veci v súvislosti so spoločenskými vedami vcelku, a s ekonómiou zvlášť. A to sú práve otázky, ktorými sa chceme zaoberať.

3. *Nároky a súčasné možnosti existujúcich matematicko-modelovacích prostriedkov pri skúmaní synergie zložitých ekonomických systémov*

V rámci celého súboru ekonomických vied existujú dnes už značné skúsenosti vo využívaní matematiky, matematického a štatisticko-matematického modelovania, existuje aj rozsiahla sústava konkrétnych, často veľmi presne vymedzenému účelu slúžiacich postupov, metód, prostriedkov atď. Značne sa rozvinula najmä dnes už relatívne samostatná oblasť matematickej ekonómie, tzv. *teória dynamických ekonomických systémov*.

Pod týmto pozitívnym dojmom by sa mohlo vytvoriť zdieľané zdanie, že existujú tie najlepšie matematicko-modelovacie predpoklady pre splnenie úloh, ktoré predpokladá poznávanie dlhodobého správania zložitých ekonomických systémov.

Pri analýze zložitých ekonomických systémov by však dozaista bolo veľmi ťažké vystačiť s tradičnými ekonomicko-matematickými postupmi, a zrejme by ju nemohli úspešne robiť ani štandardne pripravení ekonómovia so základnou ekonomicko-matematickou erudíciou. Analýza zložitých ekonomických systémov predpokladá pracovať s veľmi veľkými, zložitými hierarchicky štruktúrovanými matematickými modelmi, v ktorých vystupujú mnohé faktory, podsystémy a obmedzenia rozličných typov.

¹² Zmienka o matematike a fyzike nebola náhodná. Je všeobecne známe, akou užitočnou sa stala pre fyziku aliancia s matematikou. Predovšetkým počnúc klasickou fyzikou, a najmä od prác I. Newtona, odvíja sa reťaz úspechov fyziky, ktoré sú nemslyiteľné bez adekvátneho rozvoja matematiky a jej bezprostrednej aplikácie vo fyzikálnom výskume. Touto problematikou sa v spojitosti s úlohami analýzy a modelovania synergie zložitých ekonomických systémov chceme zaoberať v ďalšej časti. Tu by sme chceli iba upozorniť, že prehľad niektorých myšlienok týkajúcich sa analógií medzi fyzikou a ekonómiou uvádza sovietsky autor S. M. Višnev vo svojej knihe [23].

Myslíme si, že na takúto úlohu sa musia pripravovať špecializovaní odborníci s vysoko vyvinutým zmyslom pre analógie a zovšeobecňovanie, s optimálnym skľbením všeobecnej a špeciálnej prípravenosti. Okrem toho musia byť podobne ako matematici, obrazne povedané, na vysokej úrovni tréňovanosti. Náročnosť práce pri tvorbe takých modelov si adekvátne vyžaduje aj „vysoko a veľmi špecializovane tréňovaný“ intelekt [13].

Veľkú pomoc (možno až takú veľkú, že ju dnes ešte ani nevieme v základnom ekonomickom výskume náležite oceniť) môže pri tejto práci poskytnúť výpočtová technika. Rýchly vývoj technológie v produkcii mikroelektronickej súčiastkovej základne a v stavbe počítačov bude v rastúcej miere vychádzať v ústrety špecifickým potrebám výskumu zložitých ekonomických systémov, a to tak tímov výskumníkov, ako aj pre individuálnu špeciálnu potrebu každého jednotlivca. V súvislosti s tým bude patriť medzi prvoradé úlohy pred začatím modelovania zložitých ekonomických systémov úloha vybrať z ustavične rastúceho množstva prípustných formalizmov (matematických algoritmov prichádzajúcich do úvahy) tie, ktoré by boli najvhodnejšie, resp. boli by najčastejšie „volané“ ako podprogramy v modelových simuláciách. Na dnešnej úrovni techniky si zaiste nie je ťažké predstaviť, že takéto podprogramy by mohli byť na používateľských softwareových moduloch. To by umožnilo mnohonásobne zvýšiť rýchlosť výpočtov a tým aj rezultatívnosť simulovania (počítačových experimentov). Takto by bolo hádam možné už teraz postúpiť o krôčik pri preklenúvaní matematických ťažkostí modelovania príliš zložitých, protirečenia obsahujúcich ekonomických systémov.

Dnes sú známe početné strojové experimenty, ktoré sa robili v súvislosti so štúdiom takých zložitých problémov, ako je turbulencia, autokatalytické biochemické reakcie, dynamika ekologických systémov a pod. Ako sme upozornili v predchádzajúcich statiach [2; 3; 4-5], v takýchto prípadoch sa narába s formalizmami umožňujúcimi zachytiť aj taký náročný matematický objekt, ako je napr. chaos. V čase, keď sme pracovali na spomenutých problémoch, ešte neboli známe explicitné aplikácie formalizmov operujúcich s chaosom v ekonomicko-matematickom modelovaní. Ako sa teraz ukázalo, začalo sa v tejto oblasti celkom nedávno niekoľko nezávislých (paralelných) výskumov, výsledkom ktorých boli veľmi jednoduché modely hospodárskeho rastu s chaotickým správaním. Okrem toho sa čoraz častejšie objavujú snahy o vybudovanie zložitých ekonomických modelov chaotickej dynamiky. Výsledkov však zatiaľ bolo publikovaných veľmi málo. Existuje jednak niekoľko interných publikácií, napr. [8; 9; 11], jednak zopár statí v teoretických časopisoch, napr. [10; 14; 18]. Tieto výsledky ukazujú, že výskum ešte neprekročil infantilné štádium rozvoja. Žiaľ, obmedzenosť priestoru nedovoľuje podrobnejšie referovať o niektorých z takých pokusov, s ktorými sme sa mali možnosť oboznámiť. Obsahujú síce niektoré zaujímavé a perspektívne podnety a návrhy i určité čiastkové výsledky, celkovo však môžeme povedať, že prílišný optimizmus — pokiaľ ide o výsledky týchto pokusov — nie je na mieste. V pripravovanej stati tento náš záver ešte rozvieme a argumentačne ho podporíme odkazmi na klasikov marxisticko-leninskej politickej ekonómie.

Určité úspechy, ktoré sa dosiahli nasadením nových analytických prístupov vyvinutých v rámci aplikovanej matematiky, resp. metód operujúcich sa o možnosti počítačovej simulácie, by však naozaj nemali viesť k nerealistickým očakávaniam v súvislosti s ich adopciou k analýze správania zložitých ekonomických systémov. Inde dosiahnuté čiastkové, hoci aj na prvý pohľad pozitívne výsledky a sľubné možnosti neslobodno v nijakom prípade preceňovať, ak ich vzťahujeme na úlohy politickoekonomického výskumu správania zložitých ekonomických systémov. Tu treba veľmi dôrazne nabádať k triezvosti, serióznosti a korektnosti, akokoľvek sa zdá, že uvedené výsledky a pokrok v matematických nástrojoch a prostriedkoch oprávňujú k určitému optimizmu aj v prípade takých ťažkých úloh, ako je analýza a modelovanie zložitých ekonomických systémov.

Hlbšia analýza náročnosti týchto úloh totiž veľmi skoro ukáže, že to je naozaj iba zdanie. Existujúce prostriedky a nástroje, akokoľvek vyzerajú dokonale, zrelo a efektívne, či pre mnohých tradične vychovávaných a vzdelávaných ekonómov natoľko komplikovane, že sú priam odstrašujúce, predsa zostávajú až elementárne jednoduchými, ak ich konfrontujeme s vysokými nárokmi, ktoré má politická ekonómia na svoj metodologický a metodický aparát.

Napriek uvedeným vysokým nárokom sa nazdávame, že by nebolo celkom správne a priori odmietnuť všetky možnosti, ktoré sa takto ponúkajú. Naopak, myslíme si, že celú túto zložitú problematiku treba podrobiť všestrannej hlbkej analýze a len na jej základe robiť závery. Preto, ak sa azda časom budeme môcť na základe takýchto analýz zamýšľať nad problémami nájdania či novej výstavby určitého matematického formalizmu vhodného pre prácu so zložitými ekonomickými systémami, budeme môcť nepochybne oveľa kvalifikovanejšie a reálnejšie posudzovať možnosti využitia skúseností z iných vedných oblastí, či v jednotlivých špeciálnych vedách, aj keď nepredpokladáme, že na ich základe sa naše terajšie zdržanlivé názory zmenia na optimistickejšie. Preto sa prikláňame k tomu, aby sa čo najskôr intenzívne rozbehli práce na tvorbe vlastných originálnych postupov a prostriedkov, ktoré by pokiaľ možno čo najdokonalejšie a najpriliehavejšie vyjadrovali osobitné požiadavky a náležitosti skúmania a modelovania zložitých ekonomických systémov.

Nie je treba vari zdôrazňovať, že náročnosť plnenia tejto úlohy bezpodmienečne vyžaduje úzku interpersonálnu spoluprácu s tvorivými špecialistami v progresívnych odboroch aplikovanej matematiky, ale nemožno vylúčiť ani spoluprácu so špecialistami — aplikátormi už vyvinutých či vyvíjaných matematických prostriedkov.¹³ Zatiaľ, žiaľ, treba konštatovať, že doteraz sa nevytvorili vhodné podmienky, dokonca ani vhodná klíma pre takéto formy spolupráce. Pritom nech nás nemýli skutočnosť, že existuje pomerne silne rozvinutá oblasť ekonomicko-matematického modelovania, ktorá je tak personálne, ako aj technicky (máme na mysli i výpočtovú techniku v širokom zmysle) vybavená na vysokej úrovni. Táto oblasť je však, resp. mala by byť z väčšej časti určená pre bezprostredné potreby plánovitého riadenia národného hospodárstva.

Na rozdiel od toho, politická ekonómia musí skúmať a vysvetľovať ekonomické javy a procesy širšie a na vyššej úrovni zovšeobecnenia,

¹³ Sme totiž presvedčení, že i pri tejto príležitosti si treba všimnúť širšie súvislosti predmetnej problematiky a vidieť jej riešenia v kontexte celkových nárokov na zvýšenie efektívnosti a kvality výskumov. Inými slovami, nepodceňiť, ani vopred neodmietnuť nijakú možnosť, ktorá sľubuje čo i len malý prínos pre rast produktivity výskumu. „Intenzita a produktivita vedecké práce v oblasti ekonomického výskumu je dnes tésne spjata s novými formami specializácie a kooperácie ve vedecké práci, s pružným, cieľvedomým a dobre organizovaným rozdeľovaním kvalifikovaných sil vedcov a dosažených poznatkov, s možnosťí zaměřit se na jádro výzkumného procesu, s precizní volbou a důsledným sledováním rozhodujících vědeckých cílů“ [17, s. 42].

čiže ak ide napr. o otázky plánovitého riadenia, skúma ich ako organickú súčasť problémov pohybu celej socialistickej ekonomiky, teda tam, kde sústava plánovitého riadenia má svoje miesto ako jej mimoriadne aktívny, charakteristický podsystém, ako forma, v ktorej vystupujú socialistické výrobné vzťahy v ich historickej determinovanosti. Takže v rámci celého tohto subsystému je spomínaná oblasť organickou súčasťou objektu záujmu politickej ekonómie, a pretože na tomto objekte definuje politická ekonómia svoj predmet, tak je aj jeho súčasťou, dokonca súčasťou, ktorej dôležitosť prudko rastie súbežne s postupným prechodom socialistickej ekonomiky na vyššie úrovne zrelosti. Charakteristickou črtou veľmi zložitého ekonomického systému (t. j. socialistickej ekonomiky) je, že tento systém má vyvinutý zvláštny subsystém — hierarchicky usporiadaný „nervový systém“ so silným centrálnym článkom.

Politická ekonómia, keď skúma tento extrémne zložitý systém (de facto, vôbec najzložitejší reálne existujúci ekonomický systém), tak popritom, že musí izolovane skúmať tento jeho mimoriadne dôležitý podsystém na nižšom stupni rozvoja, zároveň ho musí skúmať z hľadiska jeho miesta a funkcií v celom komplexe. Práve v súvislosti s požiadavkou celostnosti pohľadu na dynamické fungovanie zložitého ekonomického systému nemôžeme pri jeho opise, vyjadrení, modelovaní vystačiť s existujúcimi matematicko-modelovacími prostriedkami, a preto je treba hľadať a vyvíjať taký formalizmus, ktorý poskytne lepšie možnosti a prispeje k efektívnejšiemu výskumu i vysvetleniu predmetného problému.

Literatúra

- [1] ABALKIN, L.: Teoretičeskije voprosy chozjazstvennogo mehanizma. *Kommunist*, 1983, č. 14 [september], s. 28—38.
- [2] ANDRÁŠIK, L.: Bifurkačné teórie a úsilie o „dialektizáciu“ pozitivisticko-scientistickej ekonómie. *Ekon. Čas.*, 29, 1981, č. 4, s. 317—335.
- [3] ANDRÁŠIK, L.: Peniaze a ekonomický rast. *Ekon. Čas.*, 27, 1979, č. 3, s. 239—254.
- [4] ANDRÁŠIK, L.: Zrýchlenie rastu synergizmu I. *Ekon. Čas.*, 30, 1982, č. 5, s. 391—409.
- [5] ANDRÁŠIK, L.: Zrýchlenie rastu synergizmu II. *Ekon. Čas.*, 30, 1982, č. 6, s. 475—494.
- [6] ANDROPOV, J.: Prejav na zasadaní ÚV KSSZ dňa 15. júna 1983. In: *Aktuálne úlohy ideologickej a masovopolitickej práce KSSZ*. Bratislava, Pravda 1983.
- [7] ANDROPOV, J.: Učenie Karola Marxa a niektoré otázky výstavby socializmu v ZSSR. Bratislava, Pravda 1983.
- [8] BENHABIB, J. — DAY, R. H.: A Charakterization of Erratic Dynamics in the Overlapping — Generations Model. [Rukopis.] University of Southern California, Department of Economics 1979.
- [9] BENHABIB, J. — DAY, R. H.: Rational Choice and Erratic Behaviour. [Interná publikácia č. 7912.] University of Southern California. Department of Economics 1980.
- [10] DAY, R. H.: The Emergence of Chaos from Classical Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 1983 (máj), č. 2, s. 201—213.
- [11] HANSEN, L. P. — SARGENT, T.: Rational Expectations Models and the Aliasing Phenomenon. [Rukopis.] Minneapolis, Federal Reserve Bank 1979.

- [12] LENIN, V. I.: Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu. Bratislava, Pravda 1974, s. 41-42.
- [13] MARČUK, G. I.: Metodologické aspekty matematického modelování. Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, 28, 1983, č. 5, s. 241-246.
- [14] RAND, D.: Exotic Phenomena in Duopoly and Games. Journal of Mathematical Economics, 5, 1978, s. 173-184.
- [15] ROZONOER, L. I.: Obmen i raspredelenije resursov. Obobščestvennyj termodinamičeskij podchod I-III. Avtomatika i telemekhanika, 1973, č. 5, s. 115-132; č. 6, s. 65-79; č. 8, s. 82-103.
- [16] SAMUELSON, P. A., Law of Conservation the Capital of Output Ratio. In: Collected Scientific Papers of P. A. Samuelson III. Cambridge Massachusetts, MIT Press 1972, s. 142; Generalized Predator-Prey Oscillations in Ecological and Economic Equilibrium. C. d., s. 487; A Universal Cycle? C. d., s. 473.
- [17] SNÍTIL, Z.: Úkoly spoločenských vied v súčasnej dobe. Nová mysl, 36, 1982, č. 9, s. 35-50.
- [18] SNÍTIL, Z.: Úkoly spoločenských vied po 8. zasedaní ÚV KSČ. Tvorba, 1984, č. 2 [príloha].
- [19] SNÍTIL, Z.: Odpovednosť ekonomické vedy za výstavbu rozvinutej socialistickej spoločnosti. Polit. Ekon., 31, č. 12, 1983, s. 1239-1244.
- [20] STUTZER, M. J.: Chaotic Dynamics and Bifurcation in a Macro Model. Journal of Economic Dynamics Control, 2, 1980, č. 4 (november), s. 353-376.
- [21] Súčasný stav a úlohy politickej ekonomie na Slovensku. [Vnútrostranická informácia.] Bratislava, november 1979.
- [22] VALTUČ, K. K.: Udovletvorenije potrebnostnej obščestva i modelirovanije narodnogo choziajstva. Novosibirsk, Nauka 1973.
- [23] VIŠNEV, S. M.: Ekonomičeskije parametry. Moskva, Nauka 1968.
- [24] YOSHIHIKO, O.: A Simple Proof of the Le Chatelier - Samuelson Principle and the Theory of Cost and Production. Journal of Economic Theory, 27, 1982, č. 2 (august), s. 430-434.

Konzultácie

Určovanie normy riaditeľnosti (počtu pracovníkov v priamej podriadenosti)

BREZINA, František

Jedným z významných faktorov, ktoré ovplyvňujú ekonomický potenciál a rozvoj vedecko-technického pokroku, je riadenie, ktorého vykonávateľmi sú vedúci pracovníci, fungujúci na rozličných stupňoch riadenia.

Aby vedúci pracovníci mohli efektívne plniť ľudské i vecné funkcie riadiaceho procesu, treba vytvárať útvary s primeraným počtom pracovníkov, aby sa dosiahla optimálna štruktúra organizácie. Ak sa vytvárajú útvary s malým počtom pracovníkov, štruktúra rastie vertikálne, vzniká tzv. pretiahnutá štruktúra, ak sa budujú s veľkým počtom pracovníkov, vznikajú tzv. ploché štruktúry. V každom z uvedených príkladov je riadenie sťažené, neefektívne, so všetkými negatívnymi vplyvmi na informačný tok, rozhodovanie, vedenie ľudí atď.

Odpoveď na otázku počtu pracovníkov priamo podriadených jednému vedúcemu dáva norma riaditeľnosti, ktorá stanovuje počet osôb alebo útvarov bezprostredne podriadených jednému vedúcemu [1]. U niektorých autorov sa možno stretnúť s termínom interval riadenia, rozpätie riadenia alebo rozpätie kontroly, pričom vlastne ide o normu riaditeľnosti.

Stručný prehľad názorov na počet pracovníkov, resp. vedúcich útvarov, podriadených jednému vedúcemu

Názory teoretikov i praktikov na počet pracovníkov podriadených jednému vedúcemu sa rozchádzajú, a niekedy aj veľmi podstatne.

Mnohí autori tvrdia, že pokusy určiť optimálny počet pracovníkov podriadených jednému vedúcemu nepriniesli žiadne výsledky. M. Sedlák [2] s odvolaním sa na Learneda a ďalších autorov uvádza, že azda nijaký z klasických princípov neutrpel toľko „posmechu“ ako rozpätie kontroly či riadenia. Vyskytujú sa aj názory, že počet pracovníkov pod-

riadených jednému vedúcemu nemožno určiť mechanicky. K týmto názorom sa približuje sovietsky autor A. Jermiňskij [3], keď píše: „Stanovenie optimálneho intervalu riadenia na základe nejakého receptu nie je možné vzhľadom na špecifické črty každého jednotlivého podniku a taktiež vzhľadom na veľké rozdiely v schopnostiach ľudí, čo zastávajú riadiace funkcie.“ O. A. Dejneko [4] v súvislosti s normou riaditeľnosti tvrdí, že existujú určité fyzické hranice možností spracúvať informácie, dokumentáciu, rozhodovať, kontrolovať podriadených atď., a uvádza, že výskum tohto problému v ZSSR i v zahraničí preukázal, že jeden vedúci môže efektívne kontrolovať najviac 5—8 zástupcov a nižších vedúcich. H. Mreľa [5] považuje dnes už za prekonaný názor, že optimálny počet podriadených by sa mal pohybovať medzi 5—8 pracovníkmi, a dodáva, že sú známe dokonca i také prípady, že jeden riadiaci orgán vyššieho stupňa, vybavený počítačom, vedie priamo prácu niekoľko sto podriadených pracovísk (napríklad firma Shell).

H. Mreľa tu však porovnáva niečo, čo porovnateľné nie je, pretože v norme riaditeľnosti ide o počet pracovníkov, resp. vedúcich nižších útvarov podriadených jednému vedúcemu, a nie jednému riadiacemu orgánu, zloženému z početného kolektívu vedúcich a riadiacich pracovníkov.¹

Túto rozdielnosť názorov na počet pracovníkov podriadených jednému vedúcemu veľmi zreteľne vidieť aj z článku M. Sedláka [2], ktorý v ňom vychádza z domácich i zahraničných materiálov a konštatuje, že:

— počty pracovníkov podriadených jednotlivým typom vedúcich sa pohybujú u najvyšších vedúcich od 1 — 26 podriadených a u vedúcich na najnižšom stupni riadenia — majstrov od 9 do 150;

— priemerné počty pracovníkov podriadených vedúcemu na najvyššej a najnižšej úrovni nevykazujú eklatantné rozdiely (6—12 u najvyššieho vedúceho, 25—35 u najnižšieho vedúceho);

— počet pracovníkov podriadených vedúcim jednotlivých riadiacich stupňov nie je rovnaký. Najvyšší počet podriadených majú vedúci na vrcholovom stupni riadenia a najmenej na strednom stupni riadenia. Preto možno zaznamenať viacerých výskumníkov, ktorí sa prihovárajú za pružnú, kĺzavú normu, meniacu sa so zmenami okolností, kde by kritériom bola ekonomická efektívnosť. Do tejto skupiny patria aj niektorí sovietski odborníci [6].

Tu však treba poznamenať, že s meraním ekonomickej efektívnosti riadiacej práce, ktorú vedúci vykonávajú na všetkých stupňoch riadenia, sú určité problémy [7], pretože:

— ťažko určiť hodnotu efektu riadiacej práce, keďže jej konečný výsledok je výsledkom činnosti „kombinovaného úhrnného robotníka“, teda

¹ Pozri BREZINA, F. (rec.): Mreľa, H., Organizátorská práca vedúciho. Praha, Svoboda 1978. In: Ekon. Čas., 27, 1979, č. 8, s. 756.

nielen riadiaceho a správneho aparátu, ktorého členmi sú vedúci pracovníci, ale celého osadenstva podniku (organizácie);

— efekt nie je vždy pod bezprostredným vplyvom toho vedúceho pracovníka, ktorého ekonomická efektívnosť sa hodnotí;

— efekt riadiacej činnosti sa realizuje nielen v hmotnom produkte, ale aj ako idea, ktorú možno mnohonásobne využiť, čo tiež sťažuje meranie efektívnosti a pod.

Pri voľbe kritérií a ukazovateľov economickej efektívnosti riadiacej práce treba vychádzať zo stupňa riadenia, na ktorom sa majú používať. Každá úroveň riadenia musí mať vlastné kritériá a ukazovatele economickej efektívnosti, ktoré často nezapadajú do globálnych kritérií a ukazovateľov efektívnosti na národohospodárskej úrovni, ale musia ju napáňať.

Existencia špecifických podmienok na rôznych úrovniach riadenia nevyklučuje určenie spoločného kritéria pre všetky úrovne. Spoločným kritériom economickej efektívnosti riadiacej práce je maximum výsledkov dosiahnutých z jednotky nákladov alebo minimum nákladov na jednotku výsledku. Kritériá možno konkrétne, kvantitatívne vyjadriť pomocou systému ukazovateľov, ktorých výpočet sa zakladá na porovnávaní spotreby práce a získaného efektu.

O problematike stanovenia optimálneho počtu pracovníkov podriadených jednému vedúcemu hovorí aj záverečná správa rezortnej výskumnej úlohy [7], obsahujúca niekoľko koncepcií, ako určiť počet podriadených pracovníkov.

A. V. Graicunas [8] tvrdí, že počet pracovníkov ovplyvňuje počet možných vzťahov medzi vedúcimi a vedenými, pričom rozlišuje vzťahy:

— priame, ktorých je toľko, koľko je podriadených pracovníkov;
 — priame skupinové, za ktoré považuje vzťah vedúceho a jednotlivca v prítomnosti člena skupiny alebo niekoľkých členov, počet ktorých je daný vzorcom

$$n = n[(2^n/2) - 1],$$

pričom n — počet podriadených a $n(n - 1)$ — tzv. krížne vzťahy medzi členmi skupiny.

Celkový počet je daný vzorcom

$$n = n[(2^n/2) + n - 1].$$

Pretože počet vzťahov rastie geometricky s počtom podriadených pracovníkov, nemal by podľa neho prekročiť 6 podriadených pracovníkov. K podobnému záveru došiel aj Urwick [8], keď hovorí o 5—6 podriadených pracovníkoch v prípade, že ich úlohy úzko súvisia. Pri vyšších riadiacich stupňoch považuje za optimum mať štyroch podriadených

pracovníkov a na najvyššej úrovni pripúšťa 8—12 podriadených pracovníkov.

Podobné stanovisko k počtu podriadených zastávajú aj iní autori. Podobne ako Graicunas, C. Davis [8] vychádza z počtu pracovných vzťahov a tvrdí, že pri počte nad 5 sa počet vzťahov zvyšuje, a preto na vyššom stupni riadenia by nemalo byť viac ako 5 podriadených.

Koncepcia výpočtu optimálneho číselného stavu pracovníkov priamo podriadených jednému vedúcemu vychádza z predpokladu, že ku všetkým vzťahom aj v skutočnosti dochádza, že všetky vzťahy sú pre výkon riadenia danej jednotky dôležité a že vedúci ako taký by mal na ne aj dozerat'. Možnosť počtu vzťahov však neznamená ešte skutočnosť. U majstra, fungujúceho na základnom stupni riadenia, možno pri tom istom počte podriadených pracovníkov očakávať relatívne väčší počet „priamych“ vzťahov ako u riaditeľa, lebo na úrovni majstra vo výrobnom procese alebo u vedúceho oddelenia v oblasti správy je vysoký podiel operatívnej činnosti, ktorá vyžaduje častý styk s podriadenými, uskutočňovaný bezprostrednou formou.

Výskumy v USA potvrdzujú (41 firiem veľkostného typu od 500—5000 zamestnancov a 100 veľkofiriem s počtom nad 5000 zamestnancov), že počty podriadených najvyššieho vedúceho pracovníka sa pohybujú priemerne:

- v stredných podnikoch medzi 6—7 pracovníkmi a
- vo veľkých podnikoch medzi 9—10 pracovníkmi [8].

Pokiaľ ide o majstrov, M. Haire cituje výskumy v 4 firmách, podľa ktorých na jedného majstra pripadalo v roku 1958 priemerne 13 výrobných robotníkov, a priemer za celý čas existencie firiem bol 14 pracovníkov [8].

L. Zabkowicz [2] uvádza, že v priemyselných odvetviach s nízkou úrovňou mechanizácie a vysokým stupňom prácnosti možno na najnižšom hierarchickom stupni (vedúci čaty) podriaďiť vedúcemu 8, 15 i viac pracovníkov, v automatizovaných odvetviach s veľmi zložitými prácami, vyžadujúcimi vysokú kvalifikáciu a kontrolu bezprostredného vedenia, môže sa počet podriadených znížiť na 5, ba dokonca na 3 osoby.

G. M. Bell [8] tvrdí, že podľa výskumov efektívneho rozpätia vedenia, pohybujú sa počty od 1—30 pracovníkov. Vo firme Sears Roebuck počet bezprostredne podriadených dosahuje až 50 pracovníkov.

Napríklad v Ždánovskom závode ťažkého strojárstva majú majstri zverené tieto počty pracovníkov [9].

- majster výchovy 30 pracovníkov,
- majster v zlievárni 20—30 pracovníkov a
- majster opravár 25—30 pracovníkov (počty sú stanovené na podmienky výroby).

Proti mechanickejmu určovaniu počtu pracovníkov podriadených jednému vedúcemu vystupuje koncepcia viacfaktorovej analýzy, vychádzajúca z poznania, že potenciálny počet vzťahov je len jeden z mnohých premenných, ktorý ovplyvňuje normu riaditeľnosti. Na počet podriadených pracovníkov pôsobia aj iné faktory.

Prehľad faktorov ovplyvňujúcich počet pracovníkov podriadených jednému vedúcemu

Na počet podriadených pracovníkov pôsobia rozličné faktory. Uvedieme súbor faktorov, ako ich navrhujú niektorí autori, resp. i kolektívny autorov.

S. Kowalewski [10] za faktory vplyvu považuje:

- stupeň prácnosti úloh,
- závažnosť úloh,
- rôznorodosť úloh,
- koordináciu,
- vertikálne rozpätie riadenia,
- spojenie,
- územné rozmiestnenie pracovníkov,
- zapracovanie,
- stupeň samostatnosti riadenia,
- pomocný personál vedúceho,
- vybavenosť pracovníka príslušnou technikou,
- fluktuáciu pracovníkov,
- organizačnú štruktúru,
- veľkosť základných útvarov,
- neformálne skupiny,
- pracovnú integráciu,
- kultúru spolunažívania,
- technologickú nadväznosť,
- rovnomerné tempo vykonávania práce,
- neodvratné skutočnosti,
- okruh vlastnej práce nadriadeného,
- techniku spracovania informácií,
- prijímanie rozhodnutí,
- kontrolu,
- kvalifikáciu nadriadeného a podriadených.

H. Mreša [5] uvádza tieto faktory:

- ľahkosť komunikovania s nadriadenými i podriadenými,
- miera opakovanosti a frekvencie problémov, vyžadujúcich rozhodnutie,
- diferencovanosť formulovaných rozhodnutí,
- zložitnosť a novosť rozhodnutí, formulovaných vedúcimi pracovníkmi,
- úroveň vedomostí a spôsobilosť vedúceho pracovníka a jeho štábu,
- účinnosť informačnej sústavy riadenia.

Praktici firmy Lockheed Missiles Space Company [10] za faktory vplyvu považujú:

- zložitnosť funkcie,
- podobnosť funkcií,
- stupeň požadovanej koordinácie,
- rozmiestnenie pracovníkov,
- kvalifikácia personálu,
- náročnosť plánovania.

Všetci považujú za dôležitý faktor kvalifikáciu; avšak zatiaľ čo Kowalewski správne chápe požiadavku kvalifikácie v oboch smeroch (tak u vedúceho, ako aj u podriadených pracovníkov), Mreša pripisuje dôležitosť kvalifikácie len vedúcemu a jeho štábu, pričom podriadených pracovníkov vynecháva. Zamestnanci firmy Lockheed uvažujú s faktorom kvalifikácie len u personálu, teda u podriadených pracovníkov a ignorujú kvalifikáciu vedúceho.

Ak má vzťah vedúci → podriadení pracovníci, a naopak, správne fungovať, potom je dôležitá kvalifikácia tak vedúceho, ako aj podriadených pracovníkov, pričom vedúci pracovník musí mať kvalifikáciu o niečo vyššiu, ako je kvalifikačný priemer jemu podriadených pracovníkov. Kolektív si želá, aby vedúci bol jedným z nich, ale súčasne očakáva, že sa

niečím bude od nich odlišovať, a to primerane vyššou kvalifikáciou. Ak kolektív podriadených pracovníkov prevyšuje svojho vedúceho kvalifikačnou úrovňou, alebo ak vedúci má neúmerne vyššiu kvalifikáciu od priemernej kvalifikácie kolektívu podriadených pracovníkov, vedúci a kolektív si zostávajú cudzí a ťažko nachádzajú spoločný jazyk.

Dôležité je aj to, aby kvalifikačná úroveň vedúceho zodpovedala kvalifikačným nárokom, aké na pracovníka kladie zastávaná funkcia.

Podľa záverečnej správy už spomínanej rezortnej úlohy [8], na počty podriadených pracovníkov pôsobia tieto faktory: stupeň koordinácie a kontroly, na ktorý sa ďalej viaže úroveň vzájomnej závislosti prác, a tá sa ďalej viaže na druh a ciele činnosti podniku, úroveň delby práce a pod.

Možno prijať zásadu, že čím širšia je vzájomná závislosť prác, tým väčší nárok sa kladie na koordináciu a kontrolu. Pritom ale koordináciu nemusí zabezpečovať len vedúci, pretože mnohé si členovia pracovného kolektívu vybavujú sami medzi sebou a mnohé vybaví aj technika. Ide o tieto faktory:

— typ a premenlivosť operácií; časté zmeny operácií (typické pre kusovú výrobu) kladú na operatívnu koordináciu a kontrolu zo strany vedúceho väčšie nároky, ako je to pri hromadnej výrobe;

— priestorové rozptýlenie podriadených — čím je väčšie, tým väčší nárok kladie na koordináciu a kontrolu z časového hľadiska;

— druh a zložitosť práce jednotlivých podriadených pracovníkov, a najmä všetkých podriadených spolu.

Počty podriadených pracovníkov ešte ovplyvňujú:

— iné ako koordinačné a kontrolné požiadavky, kladené na vedúceho, lebo vedúci — okrem týchto požiadaviek — plní ešte aj povinnosti plánovačské, stimulačné a kádrové;

— umiestnenie vedúceho v hierarchii podniku; u vedúceho na najvyššom stupni riadenia prevládajú plánovacie a organizačné činnosti, u vedúcich najnižších stupňov sú to úlohy kontrolné a stimulačné;

— miera centralizácie a decentralizácie v podniku, vyžadujúca iný počet pracovníkov pri uplatňovaní delegácie úloh, právomoci a zodpovednosti v rukách vedúceho;

— miera uplatnenia predpisov — iná situácia sa utvára, keď každý vedúci koná rutinne podľa predpisov, iná vtedy, keď musí neustále robiť nejaké tvorivé opatrenia;

— miera pripravenosti rozhodnutia vedúceho — programované rozhodnutia sú časovo náročnejšie na čas vedúceho i jeho podriadených;

— emocionálna stabilita vedúceho — jeho schopnosť vyrovnávať sa s početnými prerušeniami v práci, spôsobenými pracovníkmi, ktorí prichádzajú konzultovať, žiadajú rozhodnúť alebo pomôcť, jeho schopnosť prenášať pozornosť z jednej veci na druhú, vyrovnávať sa bez nervozity s návštevami a telefonickými rozhovormi;

— schopnosti a spôsobilosti podriadených — schopní a skúsení pracovníci dokážu rýchlejšie pochopiť vedúceho;

— motivácia podriadených a stupeň ich identifikácie s cieľmi podniku;

— priestor ponechaný podriadeným pracovníkom — čím silnejší je dozor, tým menší je počet podriadených;

— štýl riadenia — iný počet podriadených pri autokratickom štýle riadenia, iný pri participatívnom;

— druh a náročnosť práce, vykonávanej podriadenými — jednoduchosť, zložitosť, rovnorodosť, diferencovanosť (najmä práca robotníkov v priemyselných podnikoch je ovplyvnená okrem iného aj úrovňou mechanizácie a automatizácie).

Napokon je to osobnosť vedúceho, jeho prestíž, charakter vzťahov medzi vedúcimi a podriadenými, vybavenie organizačnej jednotky ľuďmi (nedostatok pracovníkov vyvoláva nervozitu, „šturmovčinu“, sťažuje organizáciu); existencia alebo nedostatok pomocných pracovníkov, stabilita osadenstva, prostredie, úroveň organizácie práce v inštitúcii, a zvlášť úroveň práce predstavených, ktorým nižší vedúci, resp. pracovníci bezprostredne predbiehajú.

Z uvedenej literatúry je zrejmé, že vládne nejednotnosť názorov na počet pracovníkov, ktorých môže bezprostredne viesť jeden vedúci, že normy riaditeľnosti sú v začiatkoch a že sa spresňuje metodika výpočtu.

Podľa nami vykonávaných výskumov počet podriadených pracovníkov jednému vedúcemu by sa mal pohybovať od 9–11 pracovníkov na každej úrovni riadenia.

Tieto počty sú v súlade s názormi väčšiny odborníkov na počet pracovníkov podriadených jednému vedúcemu (8–12) i s *Jednotnou metodikou a zásadami pre stanovenie vzorových noriem početných stavov a štruktúr THP a RASP* [č. j. I/2–2110/76–6400–3019], ktoré stanovujú pre odbor minimálne 10 pracovníkov a sledujú zámer nevytvárať útvary o neúmerne malom počte pracovníkov. To by sa dalo docieľiť zlučovaním útvarov podobného zamerania, čo by prispelo k efektívnosti riadenia i riadiaceho aparátu ako celku.

Možno si položiť otázku, či je odôvodnené mať na rozličných stupňoch riadenia rozličný počet podriadených pracovníkov.

Ak sa vychádza z toho, že zložitá práca je násobkom práce jednoduchej, ktorá sa vykonáva na najnižšom stupni riadenia, alebo čím vyššie kráčame po rebríčku podnikovej hierarchie, tým je práca zložitejšia, a ak sa berie pritom do úvahy, že na všetkých úrovniach podnikovej hierarchie majú vedúci pracovníci primeranú kvalifikáciu a nimi zastávaná funkcia je v súlade s ich pracovnou náklonnosťou a pracovným záujmom, a z ich hľadiska je to funkcia cieľová, potom niet dôvodu na rozdielny počet podriadených na jednotlivých úrovniach riadenia a počty pracovníkov, ku ktorým sa tu dospelo, možno akceptovať. Výnimkou tu môžu byť funkcie riaditeľov; im v dôsledku platných predpisov musia byť podriadené určité funkcie, ktoré nemôžu prenášať ani na svojich námestníkov, ani na sekretariát.

Literatúra

- [1] Jednotná metodika a zásady pre stanovenie vzorových noriem početných stavov a štruktúry počtu THP a RASP. [Výskumné práce, č. 36, Rad A.] Bratislava, ČSVÚPaSV 1977, s. 77.
- [2] SEDLÁK, M.: Počet podriadených jednému vedúcemu. Syntéza, 1978, č. 3, s. 86–92.
- [3] ČERMIŇSKI, A.: Organizacija truda i upravljenja na socialističeskom predpriatiji. Moskva, Ekonomika 1971, s. 82.

- [4] DEJNEKO, O. A.: Komplexní racionalizace správy v průmyslovém podniku. Praha, SNTL 1978, s. 31.
- [5] MREĽA, H.: Organizátorská práca vedoucího. Praha, Svoboda 1978, s. 105.
- [6] Soveršenstvovanije systemy vnutrifirmennogo upravlenija. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1972, s. 63.
- [7] BREZINA, F.: Problémy efektívnosti riadiaceho a správneho aparátu. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, FERVO VŠE 1980, s. 14-15 a 55-56.
- [8] Úloha majstra v procese riadenia. [Rezortná výskumná úloha.] Bratislava, ČSVÚP 1972, s. 34-38.
- [9] SYČEV, E.: Centralnaja figura na proizvodstve. Socialističeskij trud, 1971, č. 11.
- [10] KOWALEWSKI, S.: Nadriadený a podriadený vo svetle teórie organizácie. Bratislava, Pravda 1978, s. 290-302.
- [11] BREZINA, F.: K otázke počtu podriadených pracovníkov v útvere. Práce a mzda, 1978, č. 7, s. 368-370.

Prehľady

Základné črty vojnovno-ekonomického potenciálu západoeurópskych krajín NATO

BARCÍK, Vladimír

Otázky vojny a mieru sa dotýkajú základných životných záujmov a osudov celého ľudstva, a zvlášť vystupujú do popredia v súčasnom období, keď reakčné sily imperializmu, v snahe zmeniť vo svoj prospech existujúcu rovnováhu síl, stupňujú horúčkovité zbrojenie. „Nová stapa horúčkovitého zbrojenia poruší medzinárodnú stabilitu a značne zvýši nebezpečenstvo vzniku vojny“ [1, s. 31].

Hlavným vojensko-politickým zoskupením medzinárodného imperialismu je *Severoatlantický pakt*. „Pokiaľ ide o NATO, tento pakt sa utvoril ako nástroj agresie a potlačania oslobodzovacieho boja a nech svoju činnosť akokoľvek prikrášľuje, je taký aj dnes“ [2, s. 32]. Tomu zodpovedajú neustále rastúce výdavky na zbrojenie. V roku 1982 dosahovali 306,2 mld dolárov oproti 266,7 mld dolárov v roku 1981, čo znamená zvýšenie o 14,8 % [3, s. 19].

Severoatlantický pakt sa opiera o silnú a vyspelú *ekonomickú bázu*, ktorú predstavujú severoamerické a západoeurópske štáty. *Spojené štáty* tvoria hlavnú ekonomickú základňu NATO. Majú najväčšie ekonomické, vedecko-technické a technologické predpoklady pre konštrukciu a výrobu najmodernejších prostriedkov ozbrojeného zápasu. V USA sa nachádzajú 3/4 vojenského priemyslu a najväčšie surovinové a palivovo-energetické zdroje NATO.

Krajiny *západnej Európy* predstavujú najbližšiu ekonomickú základňu NATO, nástupište proti socialistickým krajinám a ich územie predpokladaný *priestor vojnovej činnosti*. Medzi vyspelé priemyslové krajiny západnej Európy patrí *NSR* — 13,5 % podiel na priemyselnej výrobe kapitalistického sveta, *Francúzsko* — 7,7 % a *Veľká Británia* — 4,6 %.

Severoatlantický pakt predstavuje *hlavné* nebezpečenstvo pre svetový mier a bezpečnosť, a preto jednou z hlavných úloh socialistickej vojnovej ekonomiky je *skúmať a odhaľovať* ekonomické prípravy krajín NATO na možnú svetovú vojnu, s dôrazom na ich *ekonomický a vojnovno-ekonomický potenciál* [4, s. 78].

Závažnosť a aktuálnosť riešenia uvedenej problematiky veľmi úzko súvisí so zhoršením medzinárodnej situácie, a to predovšetkým zásluhou USA. Na základe ich nátlaku dochádza k zosilneniu orientácie krajín NATO na *kvalitatívne zbrojenie*.¹ Táto skutočnosť bola vyjadrená v Spoločnom vyhlásení účastníkov moskovského stretnutia najvyšších straníckych a štátnych predstaviteľov socialistických krajín: „Nebývalý rozmach nadobúda horúčkovité zbrojenie USA a niektorí ich spojenci sami neskrývajú, že svojimi akciami sledujú dosiahnutie vojenskej prevahy. Pracuje sa na výstavbe základní pre rozmiestnenie nových amerických rakiet stredného doletu v niektorých západoeurópskych členských krajinách NATO. Uskutočňujú sa programy výroby a rozmiestnenia nových jadrových prostriedkov na pozemných, námorných a leteckých základniach“ [5, s. 1].

Vládnúce kruhy NATO koncentrujú vo svojich rukách ekonomické a administratívne páky a môžu ich využívať na širokú mobilizáciu materiálnych, finančných a ľudských zdrojov, podstatne pôsobiť na proces rozšírenej reprodukcie a usmerňovať ho v záujme *militarizácie ekonomiky*. Európske hospodárske spoločenstvo je materiálnym základom ekonomického zabezpečenia západoeurópskych krajín NATO a vytvára vhodné podmienky pre vytvorenie silného vojnovο-ekonomického potenciálu.

Pri celkovom hodnotení vojnovο-ekonomického potenciálu západoeurópskych krajín NATO vychádzame z analýzy jednotlivých *súčastí*, ktoré ho determinujú. Sú to: ľudské zdroje, kapacity vojenského priemyslu, zdroje surovín, palív a energie, kapacity poľnohospodárstva a vojenská infraštruktúra.

Ľudské zdroje

Význam ľudských zdrojov vo vojne a v jej ekonomickom zabezpečení podstatne vzrástol vo vojnách imperialistického štádia kapitalizmu. Vojny sa stali masovými a miliónové masy vojakov začali používať obrovské množstvo zložitých zbraní a bojovej techniky. „Nenávratne a navždy minuli časy, keď vojny viedli žoldnieri alebo predstavitelia kasty, napoly odtrhnutí od ľudu. Teraz vojny vedú národy“ [6, s. 41].

Vedecko-technická revolúcia vo vojenstve ovplyvnila štruktúrne zmeny

¹ Z vojenskotechnického hľadiska *kvalitatívne zbrojenie* znamená výrazný rast účinnosti vojenskej techniky, hlavne zvyšovania jej ničivosti, presnosti navádzania a zasahovania cieľov, zväčšovanie rýchlosti, doletu a pod. Všeobecne je kvalitatívne zbrojenie charakteristické prechodom k raketovo-jadrovým a ďalším zbraňam hromadného ničenia a neustálym zdokonaľovaním a *modernizáciou* vojenskej techniky, hlavne zbraňových systémov. V podmienkach kvalitatívneho zbrojenia dochádza k rýchlejšej generácii obnove modernej vojenskej techniky a masová produkcia zbraní ustupuje malosériovej (až kusovej) výrobe koncepčne nových, špecifických a vysoko účinných zbraňových systémov. Kvalitatívne zbrojenie sa v závislosti od sociálno-politických a ekonomických podmienok, vedecko-technického pokroku a vojnovο-strategických koncepcií imperialistických krajín vyvíja značne nerovnomerne. Vyznačuje sa prenikavými zmenami a skokmi vo vývoji vojenskej techniky.

v ozbrojených silách. Využitie modernej vojenskej techniky predpokladá špeciálnu prípravu a vyžaduje rast kvalifikovaných a profesionálnych príslušníkov ozbrojených síl. Tendencia k *profesionalizácii* ozbrojených síl má v kapitalistických štátoch všeobecný charakter a stále viac sa zosilňuje. Vysoko profesionálne a početné armády západoeurópskych krajín NATO sú dobre pripravené a schopné dokonale obsluhovať rozhodujúcu bojovú techniku a zbraňové systémy. Zároveň sú prostriedkom pri zabezpečovaní vnútornej bezpečnosti a potlačovaní demokratických a revolučných hnutí v záujme vládnucej triedy — buržoázie.

Stupeň profesionalizácie ozbrojených síl v súčasnosti je v jednotlivých armádach kapitalistických štátov rozdielny. Najvyšší stupeň profesionalizácie armády je vo Veľkej Británii a v USA, kde vzhľadom na zrušenie vojenskej služby dosahuje 100 %. Západonemecká armáda má 54 %, francúzska 46 %, talianska 29 % a belgická 60,8 % profesionálnych vojakov [7, s. 37, 39, 47].

Tendencia k profesionalizácii armád krajín NATO sa neprejavuje vo výraznejšom znižovaní ozbrojených síl a vytváraní malých, tzv. kádrových armád, ale skorej v ich početnej stabilizácii a vnútorných štruktúrnych zmenách. V súčasnosti tendenciu k profesionalizácii buržoázných armád popri vedecko-technickom pokroku podstatne ovplyvňujú predovšetkým faktory sociálno-ekonomické, morálno-politické a spoločensko-historické, o čom svedčí zrušenie základnej vojenskej služby v USA a vo Veľkej Británii i rozsiahle využívanie vojakov z povolenia pri budovaní západonemeckej armády.

Problém ľudských zdrojov sa dotýka nielen ozbrojených síl, ale aj *celého národného hospodárstva*, najmä však odvetví priamo zabezpečujúcich potreby ozbrojených síl. Potreby ekonomického zabezpečenia súdobej vojny odoberajú reprodukčnému procesu veľké množstvo kvalifikovaných síl. V hlavných kapitalistických krajinách pracuje vo vojenskej výrobe a v zabezpečovaní armády asi 30 mil. ľudí, z toho v USA 6-7 mil. Pred druhou svetovou vojnou bola na zabezpečenie jedného príslušníka armády kapitalistických krajín potrebná práca jedného človeka, zatiaľ čo v súčasnosti to vyžaduje 3 ľudí [8, s. 240].

Špecifickou črtou pracovnej sily v oblasti vojenskej výroby je vyšší stupeň *kvalifikácie*, technických znalostí a skúseností ako v civilnom sektore kapitalistickej ekonomiky. Profesionálna štruktúra zamestnancov vojensky angažovaných odvetví sa vyznačuje vysokým podielom vedec-kých a inžinierskych kádrov.²

K dôležitým národohospodárskym a vojenskopolitickým úlohám patrí včasné určenie *zdrojov*, z ktorých by sa v prípade vojny doplňali národohospodárske odvetvia a zabezpečovali potreby ozbrojených síl. Jedným zo zdrojov pracovných síl pre potreby národného hospodárstva a ozbrojené sily by boli *nezamestnaní*. Vo všetkých kapitalistických krajinách sa nezamestnanosť periodicky zvyšuje. „Za posledných 10 rokov vzrástla armáda nezamestnaných vo vyspelých kapitalistických krajinách na dvojnásobok. V roku 1980 bolo už 18 mil. nezamestnaných“ [9, s. 24].

Nezamestnaní tvoria pracovnú rezervu vojenskopriemyslových kom-

² Podstatnú časť súdobej vojenskej produkcie vyrábajú nové a technicky najvyspelejšie priemyslové odvetvia, ktoré ako celok, a teda i v oblasti výroby pre civilné účely zamestnávajú viac kvalifikovanej pracovnej sily ako tzv. tradičný priemysel. Preto je dôležité porovnanie profesionálnej štruktúry vo vojenskej a civilnej výrobe. V americkom elektronickom priemysle je pomer inžinierov a technikov k výrobným robotníkom vo výrobe bežnej elektroniky 1:2,7, zatiaľ čo vojenskej a kozmickej 1:1,2; to svedčí o vyššom podiele kvalifikovanej práce v oblasti produkcie vojenského určenia.

plexov, ktorá môže v prípade vojny čiastočne kryť úbytok pracovných síl v dôsledku mobilizácie. Avšak táto skutočnosť má aj nevýhodu v tom, že nezamestnaní strácajú čiastočne svoju kvalifikáciu, čo by mohlo byť príčinou nedostatku kvalifikovaných pracovných síl vo vojnovom hospodárstve. Nezamestnaní by plnili významné úlohy zvlášť v prevádzkach menej náročných na kvalifikovanú prácu, ako je ťažký priemysel a výroba klasických konvenčných zbraní a vojenského materiálu. Zároveň by plnili dôležitú úlohu v poľnohospodárstve a pri zabezpečovaní dopravy a spojov.

Osobitnou kategóriou pracujúcich, ktorí významnou mierou ovplyvňujú vzťahy medzi prácou a kapitálom, sú v súčasnosti *migrujúce* pracovné sily. Diskriminácia zahraničných robotníkov, ktorá sa prejavuje v ekonomickej, sociálnej, politickej a spoločenskej oblasti, robí z emigrantov nerovnoprávných občanov. Reálny odhad celkového počtu zahraničných robotníkov a zamestnancov v západnej Európe je asi 10—14 mil. osôb. Ide zväčša o pracovné sily v produktívnom veku. Vzhľadom na neuspokojivú demografickú situáciu vo vyspelých krajinách západnej Európy a uskutočnením všeobecnej mobilizácie v prípadnej svetovej vojne by sa s časťou týchto pracovných síl počítalo pri zabezpečovaní chodu ekonomiky a vojenskej výroby.

So zreteľom na *zmenený charakter* možnej svetovej vojny neobyčajne vzrástli požiadavky na *rozmiestnenie* ľudí na fronte a v zázemí. Preto sa pracovné sily musia optimálne a proporcionálne rozdeľovať medzi tieto dve životne dôležité oblasti. Zvlášť ťažko by boli postihnuté oblasti s vysokou koncentráciou obyvateľstva. Obyvateľstvo v západoeurópskych krajinách je koncentrované na 50 % a v NSR až na 85 % v mestách.

V dôsledku veľkej koncentrácie obyvateľstva v priemyslových centrách vyspelých kapitalistických štátov západnej Európy by pravdepodobné straty na obyvateľstve boli veľmi vysoké. Možná svetová vojna by podrobila skúške spoločenské a štátne zriadenie bojujúcich krajín, a zároveň všetky materiálne a duchovné sily národa.

Veľkým problémom západoeurópskych krajín je *demografická* situácia, najmä pokiaľ ide o prírastok obyvateľstva. Podľa prepočtu odborníkov EHS, podiel Spoločenstva na svetovom obyvateľstve v roku 2000 dosiahne 5,4 % oproti 7,6 % v roku 1975.³

³ NSR sa stala prvou z vyspelých kapitalistických krajín, kde prírastok obyvateľstva bol menší ako úbytok (asi 150 tis. za rok). Demografická situácia v NSR je jednou z najhorších na svete. Pracovné zdroje sú dopĺňované cudzími robotníkmi, predovšetkým z Turecka, Grécka, Španielska, Portugalska, Juhoslávie. Ich celkový počet predstavuje 4,6 mil. osôb.

Prírastok obyvateľstva vo *Franúzsku* po druhej svetovej vojne sa priblížil európskemu priemeru. Na začiatku 70. rokov sa v dôsledku konjunktúry prejavil nedostatok pracovných síl, a preto začal veľký príliv zahraničných robotníkov, najmä z Alžíriska a Portugalska.

Veľká Británia v prírastku obyvateľstva patrí medzi posledné štáty sveta. Na tisíc obyvateľov pripadá úmrtnosť 11—12 ľudí, ale prírastok predstavuje len jedného človeka. V roku 1981 takmer 80 tisíc obyvateľov Veľkej Británie emigrovalo.

Kapacity vojenského priemyslu

Z hľadiska ekonomického zabezpečenia vojny majú veľký význam výrobné kapacity priemyslu. Výroba vôbec a produkcia zbraní zvlášť je materiálno-technickým základom vojenskej sily štátu (koalície). Túto skutočnosť vyjadril F. Engels: „... víťazstvo násilia sa zakladá na výrobe zbraní a tá zasa na výrobe vôbec, teda na «ekonomickej moci» na «hospodárskej situácii», na materiálnych prostriedkoch, ktoré má násilie k dispozícii“ [10, s. 201].

V štruktúre vojnovο-ekonomického potenciálu krajín NATO má určujúcu úlohu *vojenský priemysel*, ktorý zamestnáva značnú časť pracovných síl. V USA je to napr. 1,43 mil. osôb, vo Francúzsku 280 tisíc a v NSR 150 tisíc osôb. Štruktúra vojenského priemyslu závisí predovšetkým od objednávok štátu, od úrovne rozvoja vojenskej techniky a od vojnovο-ekonomického potenciálu kapitalistických štátov. Najväčší podiel na výrobe vojenskej produkcie v rámci NATO majú USA a zo západoeurópskych krajín NSR, Veľká Británia a Francúzsko.

K najdôležitejším odvetviam vojenského priemyslu patrí *aerokozmický priemysel*, ktorý vybavuje ozbrojené sily členských krajín NATO leteckou bojovou technikou, a predovšetkým nosičmi jadrových hlavíc — raketami rôzneho určenia. Zabezpečuje aj výrobu navigačných, meteorologických, topogeodetických, prieskumných a iných kozmických prostriedkov. Podiel USA na produkcii aerokozmického priemyslu kapitalistického sveta predstavuje 80–85 %, pričom niektoré typy rakiet, ako sú medzikontinentálne a balistické, vyrábajú výhradne USA.

Nezanedbateľné miesto v aerokozmickom priemysle zaujímajú i štáty západnej Európy. Zamestnávajú v ňom okolo 400 tisíc pracovných síl, z toho NSR 55 tisíc, Veľká Británia 200 tisíc a Francúzsko 108 tisíc. Napriek technologickému zaostávaniu západoeurópskych krajín za USA, v mnohých oblastiach výroby lietadiel a rakiet dosahujú významné úspechy.

Za aerokozmický priemysel sa svojím významom radí *atómový priemysel*, ktorý sústreďuje produkciu základných surovín a štiepných materiálov, výrobu reaktorov, pracovných prostriedkov, atómových hlavíc, meracej a kontrolnej aparatury, ako aj výskum, vývoj a konštrukciu nových typov atómových zbraní, vrátane neutrónových bômb. Vedúcu úlohu v atómovom priemysle majú USA, ktoré sú najväčšou atómovou veľmocou kapitalistického sveta. USA mnohonásobne prevyšujú svojich spojencov vo vedeckovýskumnej základni i v produkčnej kapacite atómového priemyslu.

Z európskych krajín NATO má tento priemysel najdlhšiu tradíciu vo Veľkej Británii, ktorá začala s jeho výstavbou už za druhej svetovej vojny a za pomoci USA sa stala druhou atómovou veľmocou v kapitalistickom svete. Jej atómový priemysel vyrába atómové i vodíkové hlavice a suroviny pre jeho potrebu dováža hlavne z Kanady, JAR a Austrálie. V súčasnom období vydáva na atómové zbrojenie 10–12 % svojho vojenského rozpočtu. Zo západoeurópskych krajín je najlepšie zabezpečené vlastnými surovinami Francúzsko, ktoré sa v 60. rokoch zameralo na vybudovanie vlastných jadrových síl a v tejto súvislosti na intenzívne budovanie atómového priemyslu. V ostatných krajinách NATO nie je v súčasnosti vybudovaný komplexný atómový priemysel, i keď sa pomerne rýchlo rozvíjajú jeho jednotlivé prvky. Zvlášť NSR a Taliansko disponujú značným množstvom atómových reaktorov, robia intenzívne výskumné práce a vytvárajú podmienky na to, aby v prípade potreby mohli začať s výrobou atómových zbraní.

Vo vojenskej výrobe zaujíma významné miesto i *rádioelektronický priemysel*, ktorý sa prudko rozvíja od skončenia druhej svetovej vojny

v súvislosti so všeobecným vedecko-technickým rozvojom, ako aj s výrobou raketových a atómových zbraní.

Napríklad podiel elektroniky na celkovej hodnote leteckej techniky je 30–50 %, moderných vojnových lodí 70 % a riadiacích a navigačných systémov až 90 %. Vo Francúzsku a NSR predstavujú výdavky na elektronické zariadenie asi 10 % vojenského rozpočtu. Vo Veľkej Británii je tento podiel v priemere asi 30 %.

Medzi technicky vyspelé odvetvia patrí i *lodiarsky priemysel*. Zahŕňa výstavbu vojnových hladinových a dopravných lodí, ponoriek a pomocných plavidiel. Okrem špeciálnych lodeníc na výstavbu lodí vojenského určenia, nachádzajúcich sa hlavne v USA a vo Veľkej Británii, niektoré krajiny NATO využívajú na stavbu vojenských plavidiel lodenice na výstavbu obchodných lodí.

Tankový priemysel vyrába tanky a obrnenú techniku rôzneho druhu. Tento priemysel sa nachádza vo všetkých hlavných štátoch NATO. Vysokú úroveň výroby dosahujú USA, kde sa na produkcii obrnenej techniky zúčastňuje vyše 100 podnikov. Z krajín západnej Európy sa najviac tankov vyrába v NSR, vo Veľkej Británii, vo Francúzsku a v Taliansku.

I ostatné druhy vojenského priemyslu krajín NATO, ako je výroba delostreleckých a ručných zbraní, munície a ostatného vojenského materiálu, sú na zodpovedajúcej úrovni a ich výroba je zabezpečená takmer vo všetkých členských štátoch.

Významnú úlohu v zabezpečovaní vojenských potrieb plní v ostatnom čase *chemický priemysel*. Západná Európa zaujíma vedúce postavenie v chemickom priemysle kapitalistických krajín. V roku 1981 pripadalo na ňu približne 30 % výroby kapitalistického sveta.

Dôležité miesto v štruktúre ekonomického a vojnového-ekonomického potenciálu západoeurópskych krajín NATO patrí *metalurgickému priemyslu*. V 70. rokoch postihla tento priemysel kríza, ktorá súvisela s ostatnými krízovými procesmi kapitalistického sveta (palivovo-energetická, surovinová, potravinová kríza a kríza menového medzinárodného systému), s vysokou mierou inflácie a nezamestnanosti. Táto skutočnosť mala za následok, že sa zúžil objem výroby, znížili sa objednávky kovosppracujúcich podnikov, rástli zásoby v skladoch. Pokles odbytu a rast nákladov výroby, ako výsledok zvýšenia cien surovín a palív, sa negatívne odrazil vo finančno-ekonomickom postavení metalurgických podnikov. Za posledných 10 rokov poklesla výroba ocele v západoeurópskych krajinách o 30 %, a zároveň sa znížil počet pracovných príležitostí v metalurgickom priemysle o 300 tisíc osôb.

Štruktúrne zmeny vojenského priemyslu sa dotýkajú i jeho územného *rozmiestnenia*. Racionálne rozptýlenie priemyselovej výroby v rámci budovania teritoriálnej štruktúry národného hospodárstva sa považuje za jednu zo základných metód zabezpečenia *životnosti ekonomiky*⁴ vo vojne.

⁴ Pojem „životnosť ekonomiky“ vyjadruje požadovanú vlastnosť ekonomiky, ktorú vyvolal kvalitatívne nový vzťah vojny a ekonomiky. V širšom zmysle slova životnosť ekonomiky vyjadruje jej spôsobilosť vydržať vypätie vojny a uchovať si základňu pre rozšírenú reprodukciu spoločenského produktu v takom rozsahu a štruktúre, ako si to

Preto vlády všetkých vyspelých kapitalistických krajín venujú rozmiestneniu priemyslu veľkú pozornosť a uskutočňujú ho na základe viacerých opatrení a za širokej podpory vedenia štátu. V USA, NSR, Veľkej Británii a vo Francúzsku vytvorili sa v záujme riešenia tohto problému osobitné a stále orgány a schválili sa príslušné zákony.

Napriek veľkému úsiliu sa vládam imperialistických krajín nedarí uskutočňovať rozptyľovanie priemyslu podľa naznačených zámerov. Základný ekonomický zákon kapitalizmu pôsobí i pri rozmiestňovaní priemyslu. Preto bez ohľadu na veľké úsilie vlád buržoázných štátov priemyslová výroba sa koncentruje len v niektorých oblastiach.

Novou črtou militarizácie kapitalistickej ekonomiky v povojnovom období je tendencia k *integrácii* vojenskej výroby. Táto tendencia sa začína výrazne presadzovať v západoeurópskych krajinách v druhej polovici 60. rokov v súvislosti s orientáciou týchto krajín na kvalitatívne zbrojenie. Táto tendencia sa vyvíja v rámci širších integračných procesov v ekonomike západoeurópskych krajín a okrem činiteľov, ktoré vyplývajú z rozporov politického a ekonomického vývoja kapitalizmu v druhej a tretej etape všeobecnej krízy kapitalizmu, podmieňujú ju i rastúce nároky na ekonomickú prípravu novej svetovej vojny. Ich zabezpečenie presahuje možnosti jednotlivých kapitalistických krajín a vynucuje si množstvo opatrení spoločného charakteru. K tomu pristupujú i niektoré ďalšie faktory, spojené s kvalitatívnym zbrojením, napríklad snahy o účelnejšie vynakladanie vojenských výdavkov, zvyšovanie efektívnosti vojenskej výroby a rozširovanie jej trhu, ako aj o dosiahnutie vyššieho stupňa štandardizácie a unifikácie výzbroje členských krajín NATO.

K výraznejšiemu presadzovaniu tendencie k integrácii vojenskej výroby prispela i činnosť tzv. Európskej skupiny NATO (Eurogroup), ustanovená koncom roku 1968. V súčasnosti táto skupina venuje pozornosť otázkam efektívneho využívania zdrojov na vojenské účely, modernizácii a štandardizácii bojovej techniky a výzbroje, ako aj príprave a rozširovaniu zbrojných programov.

Najväčšiu aktivitu v prípade a realizácii integrovaných zbrojných programov vyvíja NSR — jej podiel na spoločných programoch krajín NATO je 75 %, zatiaľ čo podiel Veľkej Británie, rovnako ako aj Francúzska je len 40 %. Spolu s Talianskom majú tieto tri krajiny hlavný podiel na integrovaných programoch vojenskej produkcie. Napriek tomu, že NATO predstavuje 16 členských štátov, priemerný koeficient ich účasti na spoločných vojenských programoch je 3,6, čo znamená, že sa na nich zúčastňujú v priemere len 3—4 krajiny.

vyžadujú potreby vojny, ozbrojených síl i obyvateľstva v podmienkach daného spoločensko-ekonomického zriadenia.

Životnosť ekonomiky v novej svetovej vojne vystupuje v novom, užšom zmysle slova. Vyjadruje schopnosť fungovania spoločenskej výroby v podmienkach, keď je možné priame ozbrojené ničenie výrobných síl kdekoľvek na zemskom povrchu a v rozsahu takom veľkom, aký história ešte nepoznala.

Prednostné využitie výsledkov vedeckých objavov na vojenské účely spôsobuje, že tempo reprodukcie prostriedkov ničenia je oveľa vyššie ako tempo prírastku ekonomického potenciálu.

V súčasnosti sa všetky významnejšie vývojové programy západoeurópskych krajín NATO realizujú v rámci spoločného *výskumu a vývoja*, v ktorom imperialistické krajiny zamestnávajú priamo alebo príležitostne až polovicu svojich vedeckých a výskumných kapacít. V porovnaní s národným výskumom sú celkové náklady na spoločné koaličné programy o 30–50 % vyššie.

Zatiaľ sa v západoeurópskych krajinách NATO nedarí v plnej miere uskutočňovať štandardizáciu výzbroje a vojenskej techniky, čo čiastočne znižuje bojovú silu ich ozbrojených síl a vedie k rastu nákladov na výskum, vývoj a samu vojenskú výrobu. Na týchto neuspokojivých výsledkoch integračných procesov majú podiel predovšetkým konkurenčné a ziskové záujmy vojenskopriemyslových koncernov. Dôslednejšie uplatňovanie štandardizácie vojenskej techniky by mohlo viesť k odstráneniu duplicity vo vývoji bojovej techniky a prehlbenie kooperácie pri jej výrobe by sa mohlo premetnúť do zníženia ich cien o 25–30 % a v úsporách 9–11 mld dolárov [11, s. 180].

Západoeurópske krajiny NATO, predovšetkým NSR, Francúzsko a Veľká Británia, vyvíjajú v posledných rokoch zvýšené úsilie o vlastnú vojensko-technickú európsku politiku. Toto úsilie sleduje dva ciele: jednak znížiť stupeň závislosti od USA, jednak presadiť vlastné ciele v západnej Európe, vychádzajúce z vlastného vojenského programu.

Surovinové a palivovo-energetické zdroje

Surovinové a palivovo-energetické zdroje sú dôležitou súčasťou vojnovno-ekonomického potenciálu a ich úplnosť, geografická dostupnosť a technologická použiteľnosť podstatne ovplyvňujú výrobné možnosti vojenského priemyslu, a v konečnom dôsledku i činnosť ozbrojených síl. V tejto súvislosti majú najväčší význam *strategické suroviny*,⁵ ktoré slúžia predovšetkým na zabezpečenie vojenskej výroby. Západoeurópske krajiny NATO musia väčšinu strategických surovín z 90–100 % dovážať a prepravovať hlavne po mori a ropovodmi, čo z hľadiska ekonomického zabezpečenia vojny predstavuje ich *slabé miesto*.

Ozbrojené sily NATO sú veľkým spotrebiteľom pohonných hmôt. Z tohto dôvodu *ropa* vystupuje ako veľmi dôležitá vojenskostrategická surovina. Jej vojenskostrategický význam sa stále zvyšuje, pretože nedostatok produkcie ropy oslabuje národné hospodárstvo, čo má za následok i oslabenie mobilnosti ozbrojených síl a znižovanie ich bojovej pohotovosti. Západoeurópske krajiny musia dovážať viac ako 3/4 ropy, ktorú spotrebujú. Takáto vysoká závislosť od dovozu by v prípade vojny pravdepodobne oslabil ich vojnovno-ekonomický potenciál. Preto sa v súčasnosti realizuje široký program *opatrení* zameraných na zníženie závislosti od vonkajších zdrojov.

⁵ Kategória *strategické suroviny* zdôrazňuje zvláštnu hodnotu určitých surovín. V NATO sú definované z hľadiska vojnovno-ekonomických príprav, ktoré sú potrebné pre prípad vojny; ich dodávky v dostatočnom množstve, kvalite a v nevyhnutnom čase sú však z objektívnych dôvodov obťažné, a preto je potrebné včas garantovať ich plynulý prísun. Delia sa do siedmich základných skupín: suroviny pre atómový priemysel, čierne a legovacie kovy, farebné a ľahké kovy, vzácne kovy, nekovové suroviny a pohonné hmoty, poslednú skupinu tvoria ostatné hmoty.

Realizácia komplexných energetických programov v západoeurópskych krajinách, zameraných na maximálnu úsporu a zvýšenie efektívnosti využitia energie, prináša pomerne dobré výsledky, o čom svedčí skutočnosť, že celková spotreba energie v krajinách EHS v roku 1981 klesla o 6,4 %, pričom spotreba ropy o 11,6 % a zemného plynu o 4,5 %, ale pokles spotreby uhlia predstavoval len 3,6 % [12, s. 101]. Celkové zníženie spotreby energie a surovín do značnej miery súvisí s pomalými ekonomickými tempami, obmedzením, resp. znížením investičnej činnosti a so štruktúrnymi zmenami v hospodárstve, charakteristickými pre západnú Európu v polovici 70. rokov.

Veľkú pozornosť venuje velenie NATO, ako aj vlády západoeurópskych krajín objaveným ložiskám ropy a zemného plynu v Severnom mori. Využitie týchto nálezísk sa premietne do dočasnej závislosti od dovozu ropy. Ťažba ropy a zemného plynu v Severnom mori spôsobila, že Veľká Británia je v súčasnosti energeticky sebestačná. Ťaží 89,4 mil. ton ropy, čo znamená 5. miesto v kapitalistickom svete. Táto ťažba sa na základe predpokladov môže v roku 1985 zvýšiť na 125 mil. ton, ale v roku 1990 sa zníži na 70 mil. ton [3, s. 40]. Napriek vysokým investíciám velenie NATO považuje oblasť Severného mora za dôležitú *strategickú* palivo-energetickú základňu, ktorá je významným faktorom posilňujúcim vojnovno-ekonomický potenciál NATO.

Ministri energetiky členských krajín EHS prijali na 80. roky tzv. dvadsaťročný program, zameraný na racionálnu energetickú politiku, a hlavne na zníženie závislosti od dovozu ropy. Zároveň sa dohodli na opatreniach smerujúcich k zníženiu spotreby ropy v energetike z 51 % na 40 %. Západoeurópske krajiny plánujú túto závislosť znížiť nahradením ropy zvýšenou spotrebou uhlia.

V dôsledku zvýšenej ťažby uhlia v západnej Európe dochádza k postupným zmenám v štruktúre nositeľov energie používaných na výrobu elektrickej energie. *Uhlie* má zohrávať dôležitú úlohu nielen ako významný zdroj pri výrobe elektrickej energie, ale aj ako dôležitá surovina pre metalurgický priemysel.

Západoeurópske krajiny plánujú postupne prejsť k *alternatívnym* zdrojom energie. Za takýto dôležitý zdroj sa považuje rozvoj *jadrovej energetiky*. Atómové elektrárne kapitalistického sveta začiatkom roku 1983 vyrobili 170 mil. kWh elektrickej energie, čo znamená prírastok o 16 % oproti roku 1981. Predpokladá sa, že do roku 1990 sa kapacita jadrovej energetiky západoeurópskych krajín zväčší z terajších 70–80 mil. kWh na 130–140 mil. kWh, čo predstavuje výstavbu 10–12 nových atómových elektrární ročne [13, s. 82].

Veľký význam pre zabezpečenie palivovej základne západoeurópskych krajín má *zemný plyn*. Predpokladá sa, že do roku 1990 sa jeho spotreba v porovnaní s rokom 1974 zvýši 1,6-krát a v niektorých krajinách ešte viac, napr. vo Francúzsku 2,5–3-krát. Od polovice 80. rokov by viaceré západoeurópske krajiny mali dostávať spolu asi 40 mld m³ zemného plynu ročne zo ZSSR, čo bude predstavovať 35 % celého dovozu EHS. Zatiaľ ZSSR dodáva týmto krajinám asi 22 mld m³ zemného plynu. V najbližšom období bude ropa a zemný plyn naďalej pokrývať hlavnú časť energetickej spotreby kapitalistických krajín, i keď intenzívne pokračujú výskumné práce s cieľom získať nové energetické zdroje. Realizácia dohody o dodávkach sovietskeho plynu do západnej Európy znamená obojstrannú výhodnosť a mala by prispieť k rozvoju obchodných stykov a k zmierneniu napätej situácie v oblasti medzinárodných vzťahov.

Polnohospodárska výroba

Možná svetová vojna a jej ekonomické zabezpečenie kladú značné nároky na *polnohospodárstvo* a riešenie potravinového problému sa stáva zložitejším ako v minulosti. V prípade vojny by bolo poľnohospodárstvo značne postihnuté účinkami zbraní hromadného ničenia, čo by znamenalo veľký nedostatok potravín tak pre ozbrojené sily, ako aj pre civilné obyvateľstvo. Bez včasného vytvorenia zásob potravín, ich ochrany a racionálneho rozmiestnenia by bolo ťažké zabezpečiť výživu bojujúcich krajín. Zásobovanie potravinami a poľnohospodárskymi surovinami sa stáva jedným z najdôležitejších problémov zabezpečenia frontu a tyla v novej svetovej vojne. *Potraviny* sa stávajú s súčasnosťou významnou strategickou surovinou. „Potraviny sa stávajú zároveň dôležitým hospodárskym a ideologickým nástrojom zahraničnej politiky. Imperializmus zneužíva obilie a iné poľnohospodárske produkty ako nástroj vydieračskej politiky“ [14, s. 59].

Vedecko-technická revolúcia zabezpečuje poľnohospodárstvu v povojnovom období vyššie tempo rastu produktivity práce v porovnaní s inými odvetvami materiálnej výroby. K. Marx napísal: „...na určitom stupni vývoja priemyslu musí sa diproporcia zmenšovať, t. j. produktivita práce v poľnohospodárstve musí rásť rýchlejšie ako produktivita práce v priemysle“ [15, s. 88].

Po vzniku EHS sa uskutočnila *štruktúrna* prestavba západoeurópskeho poľnohospodárstva ako základného predpokladu rastu produktivity práce a celej poľnohospodárskej výroby. Cieľom spoločnej poľnohospodárskej politiky EHS v jej prvej etape bolo zabezpečiť predovšetkým *sebestačnosť* v zásobovaní hlavnými poľnohospodárskymi produktmi, čo sa v súčasnosti dosiahlo. Krajiny EHS venujú naďalej pozornosť vzájomnému obchodu s USA a s Kanadou, predovšetkým v otázke dovozu obilnín do západnej Európy. Zároveň sa snažia udržiavať s viacerými krajinami obchodné styky v poľnohospodárskej oblasti. Poľnohospodárske produkty EHS tvoria len 7,7 % celkového vývozu, ale 21 % celkového dovozu. Prítom celá 1/5 poľnohospodárskeho dovozu ide do EHS zo Spojených štátov, pre ktoré je toto spoločenstvo najväčším poľnohospodárskym odberateľom.

Podiel krajín EHS na poľnohospodárskej produkcii je nerovnomerný a závisí od prírodných, ekonomických, historických a spoločenských podmienok. Najrozvinutejšia poľnohospodárska výroba je vo Francúzsku a potom v NSR. Kapitalistické výrobné vzťahy brzdia efektívne využívanie výrobných síl v poľnohospodárstve západoeurópskych krajín a sú príčinou neustálych rozporov medzi jednotlivými krajinami EHS.

Výstavba vojenskej infraštruktúry

Jedným z prejavov vojnovovo-ekonomických príprav štátov združených v Severoatlantickom pakte je výstavba *vojenskej infraštruktúry* v západnej Európe, ako príprava pravdepodobného priestoru vojnovnej činnosti. Program budovania vojenskej infraštruktúry sa začal uskutočňovať so vznikom NATO. Bol založený na princípe vzájomnej závislosti a pomoci členských krajín NATO pri výstavbe vojenských zariadení trvalého charakteru, ktoré majú vysoký stupeň spoločného využitia. Program zahŕňa

spoločné financovanie a budovanie dôležitých zariadení vojenského určenia. Asi 75 % nákladov spoločného programu budovania infraštruktúry je určených na výstavbu letísk, spojovacích a zabezpečovacích uzlov a na prepravu pohonných hmôt.

Problematikou výstavby vojenskej infraštruktúry v rámci NATO sa zaoberá Výbor pre infraštruktúru (IC-Infrastructure Committee), ktorý je riadiacim orgánom NATO a spracúva plán výstavby trvalých zariadení. Tento plán sa nazýva *Program rozvoja infraštruktúry* a vypracúva sa na obdobie 5 rokov. Realizácia programu je financovaná zo spoločného fondu, ktorý sa vytvára z príspevkov jednotlivých štátov.

Na budovanie zariadení a objektov vojenského charakteru sa v západoeurópskych krajinách NATO vynakladá časť prostriedkov určených na rozvoj infraštruktúry materiálnej výroby, a to hlavne v oblasti výstavby a rekonštrukcie dopravnej a telekomunikačnej siete. Velenie NATO vo svojich plánoch počíta s využitím výrobnéj a sociálnej infraštruktúry pre potreby ozbrojených síl v prípade vojny.

Všetky plánované stavby a zariadenia vojenského charakteru na území členských štátov NATO sú v podstate vybudované a úsilie NATO sa v súčasnosti sústreďuje na rozširovanie, zdokonaľovanie a modernizáciu jednotlivých objektov a zariadení a na zvyšovanie ich odolnosti proti účinkom konvenčných zbraní, ale predovšetkým zbraní hromadného ničenia.

Pri realizácii opatrení v rámci zdokonaľovania infraštruktúry velenie NATO kladie dôraz na NSR, ktorá leží v predpokladanom priestore vojnovéj činnosti. Veľkú iniciatívu v tomto smere vyvíjajú Spojené štáty. V roku 1978 sa vo Washingtone v rámci tzv. *dlhodobého programu NATO* prijali i opatrenia na ďalšie zdokonaľovanie vojenskej infraštruktúry v západnej Európe. Tento program predpokladá v 80. rokoch vybudovať a modernizovať 110 rôznych zariadení pre americké vojská, vybudovať 483 železobetónových úkrytov pre lietadlá, modernizovať systém skladov, predovšetkým pre uskladnenie pohonných hmôt, ako aj ďalšie opatrenia.

Medzi dôležité prvky vojenskej infraštruktúry patrí i *doprava* všetkého druhu. Vedenie súdobej vojny sa nemôže realizovať bez rozvinutej a spoľahlivej dopravy. Zo zmeneného charakteru možnej svetovej vojny vyplývajú veľké nároky na dopravu všetkého druhu. Uvedené skutočnosti nútia velenie NATO, aby rozvoju dopravy venovalo neustálu pozornosť. Podľa neho má dopravný systém členských krajín NATO vyhovovať potrebám ozbrojených síl už v mieri a zabezpečiť vedenie operácií i v podmienkach raketovo-jadrovej vojny.

Hlavnú úlohu v preprave vojsk a materiálu na území západnej Európy (priestoru vojnovéj činnosti) prikladá velenie NATO pozemným komunikáciám. Po mori sa majú uskutočňovať strategické prepravy zo severoamerického kontinentu do západnej Európy a riečna doprava má zabezpečiť zásobovanie spojených ozbrojených síl NATO v západnej Európe. Použitie letectva sa plánuje pri rýchlej preprave vojsk a nákladu alebo v prípade, keď nebude možné použiť iný druh prepravy. Potrubná doprava sa považuje za najprogressívnejší spôsob prepravy pohonných hmôt z námorných prístavov na letiská, do skladov a pod.

V *železničnej doprave* sa sústreďuje úsilie na zvýšenie prepravnej kapacity ťahov, zabezpečenie ich životnosti a na zavedenie súdobých, moderných ťažných prostriedkov. Pre zlepšenie prepravy nákladov sa v západnej Európe uvažuje o vybudovaní jednotnej siete železníc.⁶

⁶ S týmto cieľom bol v roku 1973 vypracovaný projekt výstavby rýchlych ťahov v cel-

Železničné trate sú viac ako z 1/3 elektrifikované a ďalší proces elektrifikácie a modernizácie rýchlo pokračuje. Zároveň sa zvyšuje počet kontajnerových prepráv, hlavne na území NSR v prospech amerických vojsk dislokovaných na tomto území.

Komplexný rozvoj všetkých druhov dopravy ovplyvňuje nielen efektívnosť národného hospodárstva, ale aj schopnosť zabezpečovať materiálne potreby ozbrojených síl v prípade vojny. V tejto súvislosti sú aktuálne slová V. I. Lenina: „... na vojnu sa treba dlho a vážne pripravovať, počínajúc ekonomickým rozmachom krajiny a organizovaním železníc, lebo bez nich je moderná vojna bohapustým frázerstvom“ [16, s. 321].

Západoeurópske krajiny NATO majú všestranne rozvinutú a technicky vyspelú dopravu, napriek tomu by však táto technika bola v novej svetovej vojne veľmi *zraniteľná*. Veľká hustota železničnej a cestnej siete, hlavné svetové prístavy a námorné cesty by boli cieľom vzdušných a námorných prostriedkov vojny. Udržiavanie nepretržitej dopravy v podmienkach raketovo-jadrovej vojny zostáva pre krajiny NATO otvoreným problémom.

Charakter novej svetovej vojny podmieňuje spoločnú prípravu predpokladaného priestoru vojnovéj činnosti a spoločné budovanie vojenskej infraštruktúry západoeurópskych krajín NATO. Pri jej budovaní sa dosiahol najvyšší stupeň a komplexný charakter *integrácie*. Súčasná úroveň vybudovania vojenskej infraštruktúry NATO svedčí o agresívnom charaktere imperializmu.

Záver

Západoeurópske krajiny NATO v súčasnosti disponujú veľkým a silným ekonomickým a vojno-ekonomickým potenciálom. Na základe analýzy jeho základných súčastí môžeme vysloviť nasledovné závery:

— Rozdeľovanie a využitie *ľudských zdrojov* z hľadiska množnej svetovej vojny je významným teoretickým a praktickým problémom vojno-ekonomickej ekonomiky. Vysoko profesionalizované a početné armády západoeurópskych krajín sú kvalitne pripravené na vedenie novej svetovej vojny. Potreby vojnového hospodárstva by zabezpečovali z väčšej časti kvalifikovaní a odborne pripravení pracovníci. Ale ich morálno-politické kvality, vyplývajúce z kapitalistických výrobných vzťahov, by boli z hľadiska vedenia agresívnej, nespravodlivej vojny ich značnou slabinou a brzdiacim činiteľom.

— Západoeurópske krajiny NATO majú k dispozícii značné *výrobné kapacity* s vysokou materiálno-technickou úrovňou, vysokou produktivitou práce a rozvinutým vojenským priemyslom, ktorý odráža procesy vedecko-technickej revolúcie. Vojenský priemysel zabezpečuje v prevažnej miere materiálne potreby ozbrojených síl západoeurópskych krajín NATO. Veľké úsilie sa venuje zvyšovaniu životnosti ekonomiky v dôsledku jej veľkej zraniteľnosti v novej svetovej vojne. Tá je zapríčinená vysokou koncentráciou výrobných kapacít a obyvateľstva.

kovej dĺžke 5888 km, z ktorých sa uvažuje do roku 1985 postaviť ďalších 2700 km. Rýchlosť prepravy vlakov na týchto magistrálach sa plánuje na 200 km/hod. K tejto sieti sa má (po modernizácii) pripojiť 13 600 km existujúcich železničných tratí.

— Pre vedenie modernej súdobej vojny majú veľký význam *surovinové a palivovo-energetické zdroje*. Ich zabezpečovanie v krajinách západnej Európy je tiež veľkým problémom. Vysoká závislosť od dovozu takmer všetkých strategických surovín, nedostatočné vyriešenie plynulého, nepretržitého a zraniteľného prísunu oslabuje možnosti maximálneho využitia priemyslových kapacít v období vojny. Západoeurópske krajiny NATO venujú zvýšenú pozornosť efektívnemu využívaniu palív, energie a surovín, ako aj ťažbe ropy a zemného plynu v Severnom mori. Napriek veľkému úsiliu nepodarilo sa im nájsť jednotnú a spoločnú cestu pri riešení problému zásobovania surovinami, palivom a energie.

— *Polnohospodárska výroba* západoeurópskych krajín plní dôležitú úlohu v ekonomickom zabezpečovaní ozbrojených síl NATO, a preto má dôležité miesto v štruktúre vojnovo-ekonomického potenciálu. Polnohospodárstvo týchto krajín je vyspelé a využíva intenzívne faktory hospodárenia, čo je predpokladom pre zabezpečenie sebestačnosti v zásobovaní základnými potravinami.

— Zvláštna pozornosť od vzniku NATO sa venuje komplexnému vybudovaniu *vojenskej infraštruktúry* na území západnej Európy ako možného priestoru vojnovej činnosti. V súčasnosti je civilná, ako aj vojenská infraštruktúra v podstate vybudovaná na dobrej úrovni a v ďalšom období pôjde o jej modernizáciu v súvislosti s kvalitatívnym zbrojením.

Medzi jednotlivými krajinami západnej Európy sú značné hospodárske, politické a vojenské rozdiely. Preto vojnovo-ekonomický potenciál týchto krajín a celého paktu NATO netvorí jednoliaty celok. Realizácia vojnovo-ekonomického potenciálu je rozhodujúcim spôsobom determinovaná kapitalistickými výrobnými vzťahmi a charakterom štátneho a spoločenského zriadenia. Základné protirečenie kapitalizmu sa premieta i do oblasti ekonomického zabezpečenia vojny.

V podmienkach, keď neustále pokračujú vojnové prípravy Severoatlantického paktu, socialistické štáty v duchu leninského princípu jednoty budovania a obrany socialistickej vlasti sú nútené uskutočňovať zodpovedajúce politické, ekonomické a vojenské *opatrenia* na zabezpečenie stálej bojovej pohotovosti a pripravenosti. V tejto súvislosti sú výstižné slová generálneho tajomníka ÚV KSSZ súdruha J. Andropova: „Budeme robiť všetko potrebné pre zaistenie bezpečnosti svojej krajiny, našich priateľov a spojencov, budeme zvyšovať bojovú silu sovietskych ozbrojených síl — mocného faktora zadržovania agresívnych snáh imperialistickej agresie“ [17, s. 48].

Literatúra

- [1] XXVI. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [2] Za mier, bezpečnosť, spoluprácu a spoločenský pokrok v Európe. Bratislava, Pravda 1976.
- [3] Ekonomické a politické položenie kapitalistických i rozvíjajúcich stran. Moskva, Pravda 1983.

- [4] CAVAR, J. a kol.: Základy vojnovéj ekonomiky. Pravda, Naše vojsko 1980.
- [5] Spoločné vyhlásenie účastníkov moskovského stretnutia. Moskva, Pravda, 29. 6. 1983.
- [6] LENIN, V. I.: Spisy 8. Bratislava, SVPL 1957.
- [7] HRABĚ, J.: Armády soudobého imperialismu. Praha, Svoboda 1977.
- [8] BURLAKOV, I.: Vojennoje potreblenije i kapitalističeskoje vosproizvodstvo. Moskva, Vojenizdat 1969.
- [9] XXVI. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [10] MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 4. Bratislava, Pravda 1970.
- [11] IVÁNEK, L.: Zbrojení a odzbrojení v soudobém kapitalismu. Praha, Svoboda 1979.
- [12] Hospodářské informace ze zahraničí, 1981, č. 32-33.
- [13] Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija. 1982, č. 28.
- [14] 4. zasadanie ÚV KSČ. Bratislava, Pravda 1981.
- [15] MARX, K.: Teória o nadhodnote II. Bratislava, NPL 1963.
- [16] LENIN, V. I.: Spisy 27. Bratislava, SVPL 1954.
- [17] Prejav generálneho tajomníka ÚV KSSZ s. J. Andropova na zasadaní ÚV KSSZ dňa 15. 6. 1983. In: Aktuálne úlohy ideologickej a masovopolitickej práce KSSZ. Bratislava, Pravda 1983.

Európsky menový systém – pôvodné ciele a súčasná realita

PAVLIDOU de CARRERA, Rozita

Kríza kapitalistického systému je súhrnom jednotlivých kríz, a súčasne prameňom ich ďalšieho rozšírenia. Menová kríza je svojou pôsobnosťou jednou z hlavných oblastí svetových politických a ekonomických problémov. Súčasná situácia na svetovom trhu sa vyvíja závažným tempom a zostruje konflikty vznikajúce v rámci hospodárskej politiky vyspelých kapitalistických krajín.

Krízové procesy kapitalizmu, sprevádzané takými javmi, ako je inflácia a nezamesnanosť, brzdia ekonomický rozvoj krajín, vyúsťujú do sociálnych otrasov a sú späté so štátnomonopolistickým regulovaním ekonomiky. Kríza a rozpad bretton-woodského menového systému a prechod k novému menovému usporiadaniu tvorí prechod k novej kvalite medzinárodného menového systému, ktorý sa uskutočňuje prostredníctvom krízových otrasov.

Vývin kapitalistickej menovej sústavy je poznačený charakteristickými znakmi kapitalizmu. Ukazuje, že menové vzťahy tvoria oblasť hospodárskeho i politického života, v ktorej pôsobia zákony kapitalistického štátnomonopolistického regulovania ekonomiky, nezlučiteľné s fungovaním menových vzťahov na základe zlatého monometalizmu.

Význam menových vzťahov spočíva v ich úlohe ako prostriedku na vytvorenie podmienok pre ďalší rozvoj medzinárodnej delby práce a na dosiahnutie takého stupňa zmedzinárodnovania hospodárskeho života, ktorý zodpovedá súčasnému rozvoju výrobných síl. Z takejto pozície menové vzťahy zosilňujú svoj vplyv na vývoj celého kapitalistického systému. Preto sú v centre pozornosti nadštátneho regulovania.

Prostredníctvom medzinárodného menového systému možno prečerpávať ekonomické zdroje z jednej krajiny do druhej, obmedzovať alebo rozširovať mieru ekonomickej samostatnosti a presúvať ekonomicke ťažkosti z jednej krajiny do druhej. Sám vývoj kapitalistických menových systémov tieto skutočnosti zvyrazňuje.

Povojnové usporiadanie menových vzťahov v podobe bretton-woodské-

ho menového systému zdôrazňovalo pevné parity a povoľovalo len nepatrné zmeny menových kurzov. Trvalo na zachovávaní princípov, ktoré však v 70. rokoch boli už neudržateľné. Prehľadili sa aj protirečenia medzi USA, západnou Európou a Japonskom na jednej strane, ako aj medzi nimi a rozvojovými krajinami na druhej strane. Vyspelé kapitalistické krajiny v nejednom smere odstránili, resp. výrazne znížili náskok USA, vyplývajúci aj z kómy druhej svetovej vojny. Oprávnené preto požadovali, aby kapitalistické menové vzťahy zodpovedali zmenenému pomeru a zlikvidovali dominujúce postavenie dolára na svetových trhoch peňazí.

Na prelome 60. a 70. rokov dochádza k početným devalváciám mien, ktoré vyústili do krachu bretton-woodského menového systému. V západnej Európe sa ako protipól USA a dolára formuje Európsky menový systém, ktorý má predstavovať európsku protiváhu dolára, brániť prenikaniu amerického kapitálu do európskych spoločenstiev a stimulovať západoeurópsku integráciu. Európsky menový systém (EMS) funguje v rámci široko určeného usporiadania kapitalistických menových vzťahov, v súlade s povojnovým trendom vývoja týchto vzťahov. Vznik a mechanizmus fungovania EMS sa preto spája s povojnovým vývojom kapitalistických menových vzťahov, prechodom od bretton-woodského menového usporiadania k súčasnému.

Predmetom tohto príspevku je postavenie a vývoj EMS v rámci kapitalistickej menovej sústavy, pričom dôraz sa kladie na dôsledky vyplývajúce z jeho fungovania i celkového vplyvu na vývoj menových vzťahov. Skúmajú sa aj možnosti jeho širšieho uplatnenia.

Súčasná situácia v menovom systéme je prameňom ďalších krízových procesov, ktoré stále viac podkopávajú základy kapitalistického systému. Politika USA, charakterizovaná vysokými úrokovými mierami, deficitmi obchodných a platobných bilancí a zhodnocovaním dolára, je dôležitou príčinou svetovej nestability.

Významnú úlohu v menovej oblasti hrá aj systém plávajúcich kurzov, ktorý je jedným z faktorov vyvolávajúcich inflačné tlaky v jednotlivých kapitalistických krajinách.

Systém plávajúcich kurzov pomáha k zmenám kurzov mien, pričom menový kurz sa javí ako cena, ktorá sa platí v určitej mene za inú menu. Jeho úroveň a vývoj ovplyvňujú realizáciu zisku pri uskutočňovaní operácií importu a exportu i pri medzištátnych službách. Otázkam prechodu na plávajúce kurzy sa v teórii venovala zvýšená pozornosť v 70. rokoch, a to v dôsledku chronickej inflácie, nevyváženosti platobných bilancí, znižovania a zvyšovania hodnoty meny. Koncepcia plávajúcich kurzov sa rozvinula v USA v rámci tzv. monetaristickej kontrarevolúcie a verilo sa, že na základe plávajúcich kurzov sa dosiahne rovnováha platobných a obchodných bilancí.

Pri vzniku tohto systému sa predpokladalo, že žiadna krajina by neakceptovala znehodnotenú menu inej krajiny, pretože by sa tým vytvárali inflačné tlaky. V prípade, že by došlo k zmene kurzu, očakávalo sa,

že príslušné krajiny by proti tomu zasahovali. Namiesto týchto očakávaní, systém plávajúcich kurzov však čoraz viac podkopáva menovú disciplínu. Keď sa jedna mena znehodnocuje, vývoz sa zväčšuje, takže krajina, ktorá chce viac vyvážať, nezaujíma sa o zhodnotenie svojej meny, a niekedy aj schválne udržiava svoju menu znehodnotenú. Iné krajiny zase zhodnocujú menu v záujme svojej vnútornej politiky, ako napríklad USA, ktoré pomocou vysokej úrokovej miery — s účelom znížiť infláciu — znásobili dopyt po dolárových vkladoch. Týmto spôsobom sa zmenšila konkurencieschopnosť amerických výrobkov tak doma, ako aj v zahraničí.

Americký dolár je dnes najsilnejšou menou a aj napriek deficitu bilancie bežných platieb USA sa ešte stále zhodnocuje a väčšími znižuje konkurencieschopnosť amerických tovarov, a tým zhoršuje aj obchodnú bilanciu.

V treťom štvrtroku 1983 americké úrokové miery dosiahli vysokú úroveň a viedli k tomu, že menoví špekulanti — očakávajúc stále zvýšenie úrokovej miery — náhli sa kúpiť čo najviac dolárov. V skutočnosti vysoké úrokové miery obsahujú tendencie znižovania inflácie. Zvýšením úrokovej miery sa dolár stáva čoraz silnejšou menou a stávajú sa cieľom pôsobenia menových špekulantov na menových trhoch.

Súčasná etapa hospodárskeho života je poznačená rastom zadĺženosti rozvojových krajín. V dôsledku zvýšenia úrokovej miery a stáleho zhodnocovania dolára (a pri v princípe nezmenenom pôsobení vnútorných faktorov a pri tendencii terms of trade k zhoršovaniu) stáva sa takmer nemožným splácať dlhy vyspelým kapitalistickým krajinám. Komplikácie týkajúce sa splácania dlhov začali sa vyskytovať predovšetkým v dôsledku energetickej krízy v 70. rokoch. Došlo k nadmernému obohacovaniu krajín vyvážajúcich ropu, ktoré svoje príjmy začali vkladať do západných bánk v podobe krátkodobých vkladov. Veľké nahromadené dolárové sumy v západných bankách tvorili zdroj dlhodobého financovania rozvojových krajín, ktoré vplyvom takých podmienok, ako sú napríklad vysoké úrokové miery a nadhodnotenie dolára, stali sa neschopnými splatiť svoje dlhy. Celková zadĺženosť rozvojových krajín je asi 600 mld dolárov. V Brazílii splácanie úverov vyžaduje 3/4 zisku z celkového exportu krajiny, čím sa Brazília stáva insolventnou krajinou. Na Argentínu, Mexiko a Brazíliu pripadá zhruba 3/4 celkovej zadĺženosti Latinskej Ameriky.

Situácia v rozvojovom svete, ako aj v krajinách dovážajúcich ropu sa čoraz viac zhoršuje a ostáva nezodpovedaná otázka, či s takou vysokou úrokovou mierou budú vôbec môcť zadĺžené krajiny prekonať nebezpečenstvo krachu. H. Kissinger v jednom svojom článku poukazuje na dôsledky vyplývajúce z trojakého nebezpečenstva. *Po prvé*, z rastúcich cien ropy, *po druhé*, z vysokých úrokových mier a *po tretie*, z politiky brzdiacej hospodársky rast, ktorá sa teraz uplatňuje a ktorú ani stabilita v cene ropy nemôže odstrániť. Krajiny vyvážajúce ropu zviazali svoje programy rastu s cenou ropy. Teraz, keď ceny sú stabilné a niekedy majú aj klesajúcu tendenciu, tieto krajiny vykazujú deficity, na prekonanie ktorých robia to, že vyberajú zo svojich vkladov v západných bankách, čo zasa znižuje možnosti pre pomoc krajinám nevyvážajúcim ropu, krajinám prežívajúcim krízu splácania úverov. V roku 1982 úroky z úve-

rov tvorili 45 % celkového vývozu tovaru a služieb rozvojových krajín. Zadĺžené krajiny nebudú ešte dlhý čas schopné splácať úvery [1].

Celková situácia v menovom svete spôsobila nevyhnutnosť reformy v medzinárodnom menovom systéme v záujme záchrany rozvojového sveta. Politika, ktorú sledujú vyspelé kapitalistické štáty, spočíva v obmedzení dovozu, rozšírení vývozu a vedie k rastu nezamestnanosti. Reforma medzinárodného menového systému by mala spočívať predovšetkým vo varovacom mechanizme, ktorý by včas zabezpečoval potrebnú politiku a spoluprácu krajín poskytujúcich úvery, aby nedošlo ku kríze. Takto upravený menový systém by mohol viesť k určitému poľaveniu v súčasnej kríze kapitalistického systému.

Vytvorenie EMS v roku 1979 ako menového systému spájajúceho krajiny západnej Európy a jeho vývoj tvoria nový základ, na ktorom by sa menový vývoj vo svete mal odpojiť z hegemonistického centra USA. Európsky menový systém predstavuje určitú menovú spoluprácu, úniu, ktorá znamená vytvorenie nového menového pólu imperializmu, vystupujúceho ako protipól amerického imperializmu. Vytvoril sa v čase, keď dochádza ku kvalitatívnym zmenám v povojnovom usporiadaní medzinárodných menových vzťahov, ktorý by mal zabezpečovať hladký vývoj operácií na svetovom trhu. Po rozpade bretton-woodského menového systému sa prehĺbuje živelnosť v menových vzťahoch, menia sa princípy menového usporiadania a vzájomný pomer síl medzi členskými krajinami Medzinárodného menového systému. Potreba vytvorenia nového menového systému stala sa jednou z nevyhnutných podmienok ďalšieho fungovania celého kapitalistického systému.

Situácia v západnej Európe, ktorá vznikla dôsledkom založenia EHS, znásobila úsilie o vytvorenie tohto mechanizmu nielen na základe tvorby menového mechanizmu v rámci EHS, ale aj na zabezpečenie hospodárskeho rastu Európskych spoločenstiev (ES). Menová únia mala na jednej strane uľahčiť riešenie krízových procesov v ES a pôsobiť na celkový vývoj menových vzťahov v kapitalistickom svete, ktoré existovali v menovom chaose po rozpade bretton-woodského systému. Na druhej strane to bolo úsilie ES udržať sa tak v politickej, ako aj v ekonomickej sfére kapitalistického sveta.

Ako novo sa formujúce zoskupenie, krajiny západnej Európy, ak mali dosiahnuť splnenie náročných integračných cieľov, v daných okolnostiach museli zabezpečiť organizáciu všetkých oblastí únie, a to v politickej, ekonomickej i sociálnej sfére. Menová oblasť predstavovala os vývoja ekonomických vzťahov, na ktorej sa zakladala existencia tohto zoskupenia v rámci kapitalistickej sústavy.

Vytvorenie EMS sa uskutočnilo v podmienkach, pri ktorých snahy o vybudovanie jednotného systému narážajú na určité prekážky. Týka sa to najmä ekonomických záujmov a hospodárskeho vývoja členských krajín Európskych spoločenstiev. EMS sa vytvoril s cieľom obnoviť pevné kurzy medzi menami členských krajín ES, aby mohol fungovať spoločný

trh a aby sa západoeurópske krajiny postavili ako protipól k americkej expanzii. Protirečenia v EMS sa začali prejavovať už po vypracovaní jeho projektu a pred jeho zavedením do platnosti. Protirečivé záujmy jednotlivých členských krajín, rozdielne tempo rastu, rozdiely v efektívnosti výrobných základne, v sociálnych pomeroch, ako aj v peňažnom a v mzdovom vývoji pôsobili už od začiatku tak, že sa prejavili rozdiely v hospodárskopolitických prístupoch NSR i Francúzska — iniciátorov vytvorenia systému. Rozpory sú určené ekonomickou situáciou členských krajín EHS a celkovou vnútornou i zahraničnou politikou, ktorú presadzovali.

NSR tvorila najsilnejšieho partnera systému, s najnižšou mierou inflácie. V roku 1978 sa ceny spotrebného tovaru zvyšovali o 2–3 %; pri hospodárskom raste 3,4 %, pričom aktívna obchodná a platobná bilancia zvyhodňuje kurz marky voči americkému doláru, čo pôsobí dvojako: ak sa svetový obchod uskutočňuje v dolároch, revalvácia marky znamená zlacnenie dovozu, avšak na druhej strane oslabuje exportné pozície západonemeckej ekonomiky. NSR je polovicou svojho zahraničného obchodu zviazaná s EHS, a preto má záujem na tom, aby sa tento obchod odohrával v menovo stabilnej oblasti, a to aj za cenu dočasnej finančnej pomoci slabším partnerom [2]. Zvýšená váha zapadonemeckej marky (DM) prinúti ostatné krajiny orientovať kurzy svojich mien podľa kurzu DM.

Od začiatku fungovania EMS sa vyskytovali určité problémy, rozpory a protirečenia, ktoré sa prejavili najmä v odlišnom postoji NSR a Belgicka k doláru. Belgický minister financií a riaditeľ belgickej banky nesúhlasili s vysokými úrokovými mierami a s politikou Spolkovej banky voči doláru. Nazdávali sa, že finančné centrum vo Frankfurte sa snažilo nalákať čo najviac „cudzích“ mien pomocou rastúcej úrokovej miery. Okrem toho Spolková banka predávala doláre na cudzích devízových trhoch, aby stabilizovala tlak na americký dolár, čo viedlo k umelému zvyšovaniu ceny DM a oslabilo belgický frank. Opatrenia zamerané na udržanie kurzu belgického franku stáli belgickú vládu viac ako 4 mld DM a spôsobili stratu približne 40 % čistých cudzích devízových rezerv [3].

EMS fungoval na belgickom kompromise, ktorý určoval prípustné odchýlky od stredných menových kurzov a menový kôš ECU (tento termín vysvetlíme podrobnejšie v ďalšom texte). Na základe belgického kompromisu, keď jedna mena dosiahla najnižšiu cenu vo vzťahu k DM (v tomto prípade belgický frank), banka krajiny, ktorej mena dosiahne najnižšiu cenu vo vzťahu k DM, t. j. belgická banka, je povinná kúpiť franky zo svojich devízových rezerv, a to aj za DM, alebo si ich na tento účel požičať.

Menový kôš ECU v dôsledku stále sa zhodnocujúcej DM vystupoval pre ostatné členské meny ako ideálny spôsob, akým mohli Spolkovú banku prinútiť, aby zohľadnila ich záujmy vo svojej činnosti. V rámci úpravy, ktorá sa uskutočnila v októbri 1981, došlo k revalvácii DM a holandského guldena o 5,5 % a k devalvácii francúzskeho franku a talianskej líry o 3 %, a to v relácii k ostatným menám členských krajín, v kto-

rých nedošlo k žiadnym zmenám, t. j. voči dánskej korune, belgickému franku, luxemburského franku a írskej libre.

K tejto úprave došlo v dôsledku nerovnomerného vývoja v NSR a vo Francúzsku, ako aj medzi nimi a ostatnými krajinami. Nerovnomerný stupeň miery inflácie a pretrvávajúce rozdiely v národných mierach inlácie — ktorá v NSR dosiahla v roku 1980 5,8 % oproti 3,3 % v roku 1979, vo Francúzsku 13,4 % oproti 10 %, v Taliansku 19,8 % oproti 13,1 % — boli jednou z hlavných príčin, ktoré viedli k úprave menových kurzov [4].

Ďalšia úprava v rámci EMS sa uskutočnila 21. 3. 1983. Revalvovala DM o 5,5 % a devalvoval francúzsky frank o 2,5 %. Došlo k pohybu všetkých mien EMS: holandský gulden revalvoval o 3,5 %, dánska koruna o 2,5 % a belgický a luxemburský frank o 1,5 %. Talianska líra devalvovala o 2,5 % a írská libra o 3,5 %.

Dnešná situácia západonemeckého hospodárstva vykazuje opačnú tendenciu a spôsobuje zvýšenie napätia v rámci EMS. NSR veľkou mierou deficitov a menej dobrou situáciou svojich bilancií stráca svoj bývalý charakter a úlohu v rámci EMS. Nestabilita DM postihuje v najväčšej miere belgické hospodárstvo, ktoré sa stáva čoraz menej kontrolovateľné. Kombinácia nízkej produktivity práce a bilančných problémov vyvoláva diskusie o devalvácii vyššej ako o 10 % v krajine otvorenej na svetový trh. Zároveň plány do budúcnosti vo Francúzsku ukazujú, že aj keď sa v súčasnosti uplatňuje úsporná politika, v skorej budúcnosti sa bude presadzovať politika hospodárskeho rastu.

Ani ECU, umelá peňažná jednotka nepriniesla riešenie naznačených problémov. ECU je zložená z koša mien členských krajín (menový kôš). EMS na rozdiel od Medzinárodného menového systému (MMS), ktorý bol vybudovaný na jedinej národnej mene — na americkom doláre, so zámerom byť závislý od osudu jednej národnej meny a od hospodárskej politiky jediného štátu ES, vytvoril umelú peňažnú jednotku ECU. Podiel jednotlivých mien bol určený podľa podielu krajiny na vzájomnom obchode, podľa výšky spoločenského produktu a podobných hľadísk. Podiel mien v ECU sa môže zmeniť do šiestich mesiacov od vstupu krajiny do EMS, a potom po piatich rokoch, alebo v prípade, keď sa zmení podiel niektorej meny aspoň o 25 %. Zrevizovanie musia prijať všetky členské krajiny. Ak sa podiel jednej meny v ECU musí zmeniť, podiely ostatných mien sa musia prispôbiť tak, aby vonkajšia hodnota ECU (hodnota ECU vo vzťahu k hocikakej mene) ostala nezmenená [5].

Každá mena zúčastnená v EMS má jeden stredný kurz, vyjadrený v ECU. Tieto hodnoty vytvárajú jeden súbor z dvojstranných stredných kurzov s toleranciou $\pm 2,25$ %. Krajiny, ktoré sa zúčastnili v systéme tzv. menového hada,¹ môžu udržať rozpätie do ± 6 %.

Okrem systému stredných kurzov existuje indikátor odchýlky ako varovací mechanizmus, ktorý ukazuje, nakoľko sa jednotlivé meny vzdialili

¹ Systém menového hada sa vytvoril na začiatku 70. rokov v západnej Európe a predstavoval opatrenia zamerané na menovú stabilitu v ES. Tieto opatrenia mali zabezpečiť pevnejšie vzťahy medzi menami ES a mali zúžiť kolísanie medzi nimi na ± 1.125 %.

od priemeru ostatných mien. Vzorec prepočtu prahu odchýlky je: $0,75 \cdot (2,25 \% \text{ alebo } 6 \%) \cdot (100 \text{ mínus váha príslušnej meny v ECU})$. Pre váhu meny vo fonde ECU existuje určité opatrenie vzhľadom na to, že meny s menším percentom váhy by stanovenú odchýlku prekročili najskôr, a preto sa stanovuje širšie rozpätie odchýlky pre meny s väčšou váhou v ECU. Je to zavedenie faktora 100 — váhy mien v ECU. 0,75 predstavuje maximálny stupeň odchýlky (maximum divergence spread).

ECU ako umelá peňažná jednotka EMS nadobúda v rámci MMS čoraz väčší význam, predovšetkým pod vplyvom celkovej situácie vo svete a reformy MMS, úzko spojenej s vytvorením nového medzinárodného platidla, a to SDR (special drawing rights). SDR boli zavedené v roku 1970 ako nový mechanizmus v medzinárodnom menovom systéme. Ich oficiálnou úlohou je znásobenie likvidných prostriedkov Medzinárodného menového fondu (IMF), čo súviselo so zablokovaním zlata do peňažnej skrinice a s krízou dolára. SDR mali za úlohu udržať vo funkcii kapitalistický systém, ktorý sa orientuje na zabezpečovanie ziskov monopolov. Konkurenti USA v SDR videli možnosť postupného osamostatnenia od americkej menovej politiky a od dominujúceho postavenia dolára. SDR majú slúžiť ako medzinárodná menová rezerva, a súčasne majú vytlačiť dolár z pozície prvej rezervnej meny.

Nestabilita v menovom systéme sa zakladá na hegemonii dolára v ňom; menový kurz dolára sa určuje podľa kritérií vnútornej hospodárskej politiky USA. Keď platobná bilancia USA vykazovala veľké deficity, zvyšovanie peňazí v obehú malo za následok devalváciu dolára a zníženie menových rezerv všetkých krajín, ktoré používali dolár ako rezervnú menu. Pre krajiny OPEC-u sa vytvoril problém určiť jednu stabilnú menu, ktorá bude nezávislá od dolárových devalvácií a revalvácií. Keď sa vývoz krajín vyvážajúcich ropu platí v dolároch, a hodnota dolára sa znižuje kvôli devalváciám, tieto krajiny sú nútené zvýšiť cenu ropy v dolároch, aby udržali svoje príjmy stabilné. Na druhej strane, rozvojové krajiny boli nútené devalvovať svoje meny, čo viedlo k zvýšeniu inflačných tlakov [6].

Riešenie situácie zavedením ECU namiesto dolára sa zdá prijateľné z aspektu záujmov krajín vyvážajúcich ropu; tie by sa používaním ECU namiesto dolára vyhli stálym nepriaznivým výsledkom jeho devalvácií, avšak za určitých predpokladov týkajúcich sa ECU. Je to najmä prevod ECU na reálnu menu so stabilnou hodnotou, ktorá by umožnila vyhnúť sa stálemu zvyšovaniu ceny ropy a inflačným tlakom. ECU vnútri novovytvoreného EMS vytvára reálne nádeje na posilnenie EMS a odpútanie sa od amerického dolára. ECU — vo svojej súčasnej podobe ako komplexná mena — závisí od všetkých mien, ktoré ho tvoria, a tak nemôže byť stabilnejší než jeho súčasť, ako napríklad DM, keďže závisí aj od slabších mien, napr. od talianskej líry a francúzskeho franku. Prevodom ECU na reálnu menu by snahy o vytvorenie protiváhy amerického dolára mohli nájsť uplatnenie v novom rámci, ktorého sila by závisela nielen

od vlastností ECU, ale i od spolupráce a spoločnej hospodárskej politiky členských krajín.

Všetky tieto predpoklady vytvárajú rámec, v ktorom je možné ECU previesť na reálnu menu. Dnešný ECU nemôže tvoriť žiadne alternatívne riešenie ani pre členské krajiny EMS, ani pre krajiny vyvážajúce ropu. Jeho prevod je zárukou ďalšieho rozširovania druhej najväčšej ekonomickej sily západného sveta, a to Európskych spoločenstiev.

Na prevod ECU na reálnu menu sa uskutočnilo veľa návrhov. Najreálnejším riešením je vytvoriť v blízkej budúcnosti tzv. centrálnu európsku banku, ktorá by bola zodpovedná za obeh ECU. Existencia ECU ako paralelnej meny v členských krajinách je riešením, ktoré veľa sľubuje. Takýto ECU by bol spojený nielen s košom mien, ale s takým košom, ako je napríklad kôš pre výpočet všeobecného indikátora cien alebo indikátora cien spotrebiteľa [7].

Stabilita takej meny ako ECU je predpokladom svetového dopytu po ňom. Predpoklady vývoja EMS možno zakladať na ďalšom koordinovaní politik členských krajín a na zblížovaní národných ekonomík, s cieľom dosiahnuť prechod od národnej úrovne do nadnárodnej úrovne, a tak posilniť i menovú politiku v rámci západoeurópskeho spoločenstva. Analýza doterajšieho vývoja by mohla odpovedať na otázku spájajúcu súčasnosť EMS s budúcnosťou a splnením očakávaní.

Na otázku, či je možné kladne hodnotiť doterajší vývoj EMS, by sa dalo odpovedať dvojako. Podľa toho, či sa na ECU pozerá ako na určitý technický mechanizmus, ktorý má znižovať rozpätie medzi európskymi menami navzájom, s účelom, aby určité percento obchodných transakcií medzi krajinami ES zostalo nedotknuté akýmikoľvek dôsledkami menových problémov. V tom prípade odpoveď je kladná.

Ak sa EMS pokladá za fungujúci mechanizmus pre prechod na rozvinutú európsku úniu, v ktorej sa bude klásť dôraz nie na náhodnú úroveň, ale na úroveň celého hospodárstva, odpoveď je negatívna.

Fungovanie EMS sklamarlo mnohých tých, čo verili, že EMS bude viesť k zblíženiu celkovej hospodárskej politiky členských krajín. Okrem toho nádeje, že prostredníctvom EMS sa vytvorí jedna „zóna obrany“ v západnej Európe proti dôsledkom manipulácie s americkým dolárom, sa zatiaľ nesplnili. Tieto úlohy by mal splniť znovureformovaný systém.

Budúcnosť EMS je úzko spojená s celkovou politikou USA, menovou nestabilitou a ťažko predvídateľnou cestou dolára, preto nádeje vkladané do budúcnosti sa zakladajú na schopnosti znovoorganizovať Európsky menový systém. Kríza medzinárodného menového systému je jedným z činiteľov, ktorý brzdí zblížovanie politiky členských krajín ES a pôsobí na dezintegračné procesy v rámci ES. Menová politika mala tvoriť zdroj integračného procesu v ES, a súčasne byť činiteľom ekonomickej expanzie západoeurópskeho spoločenstva. Kríza menového systému a súčasná existencia EMS sú dva javy, ktoré by mali smerovať k určitej vylúčenosti jedného alebo druhého. Súčasná situácia však poukazuje na

fakty súvisiace s uplatňovaním jedného i druhého stavu. Aby EMS pôsobil tvorivo ako jedno z riešení menovej krízy, musí najprv prekonať svoje vnútorné nedostatky, vyplývajúce z rôznorodosti ekonomík v rámci neho.

Stabilita MMS sa zakladá na ďalšom vývoji EMS a na menovej disciplíne v rámci neho. Menová solidarita členských krajín EMS tvorí jadro mnohých návrhov na ďalší vývoj EMS. Medzi tieto návrhy patrí i zvýšenie úlohy ECU, vytvorenie spoločného postupu európskych krajín voči americkému doláru, prevzatie mechanizmu krátkodobej a dlhodobej pomoci, ako aj prebratie rozhodovania o menových rezervách do kompetencie stáleho orgánu Európskeho fondu menovej spolupráce, s cieľom posilniť stály mechanizmus Európskeho fondu menovej spolupráce, a napokon vstup libry šterlingov a gréckej drachmy do EMS.

Či bude EMS hrať dôležitú úlohu v menovom svete, to závisí od toho, či západná Európa je vôbec schopná ovplyvňovať svetové hospodárstvo a svetovú politiku a intenzívne sa na nej zúčastňovať.

Literatúra

- [1] KISSINGER, Henry: Pos tha Sothi i Pankosmia Oikonomia. Oikonomikos Tachidromos, 1983, č. 33.
- [2] VENCOVSKÝ, F.: K vytvoření tzv. EMS. Mezinárodní vztahy, 1979, č. 4.
- [3] The German Tribune, 9. 9. 1979.
- [4] Hospodárske noviny, 1982, č. 6.
- [5] IMF Survey, 29. 3. 1979.
- [6] KYRIAZIS, N.: Mono an to ECU gini Pragmatiko Nomisma tha Mporuse na Chrimopiithi Enanti tu Dolariu. Oikonomikos Tachidromos, 1983, č. 34.
- [7] FRATIANNI, M. — PEETERS, T.: One Money for Europe. London, Mac Millan 1978.
- [8] ŠÍBL, D.: Protirečivý charakter západoeurópskej integrácie. Bratislava, Pravda 1977.
- [9] TÍKAL, S.: Západoevropská hospodářská integrace. Praha, Horizont 1980.
- [10] PAVLIDOU de CARRERA, R.: Vývoj a perspektívy tzv. EMS v kapitalistickej menovej sústave. [Diplomová práca.] Bratislava, VŠE 1983.

Z novej ekonomickej literatúry

LAŠČIAK, Adam a kol.: **Optimálne programovanie**. Bratislava, Alfa — Praha, SNTL 1983. 600 s.

Optimálne programovanie má už dnes vo výučbe na vysokých školách ekonomických pevné miesto. Doneďavna však u nás chýbala učebnica, ktorá by obsahovala základné poznatky zo všetkých vedných disciplín, ktoré sú jeho súčasťou. Toto prázdne miesto v učebnicovej tvorbe z oblastí ekonomických vied teraz zaplňa učebnica 9-členného kolektívu autorov z Katedry ekonomicko-matematických výpočtov VŠE v Bratislave a Katedry ekonometrie VŠE v Prahe (A. Laščiak, J. Sojka, L. Unčovský, J. Šimkovic, R. Hušek, M. Maňas, M. Chobot, E. Hozlár, V. Ulašin).

Problematika optimálneho programovania je v učebnici rozvrhnutá do 16 kapitol. Každá z nich je zakončená cvičeniami a zoznamom literatúry.

Najväčšiu pozornosť autori venujú lineárnemu programovaniu. Touto problematikou sa zaoberajú kapitoly 2—6, 8, 16 a — v širšom chápaní tohto pojmu — aj kapitola 9. V 2. kapitole autori okrem základných matematických poznatkov, ktoré sú potrebné pre zvládnutie lineárneho programovania, uvádzajú niektoré vety o sústavách lineárnych rovníc a nerovníc, ktoré sa využívajú v teórii duality v lineárnom programovaní. V 3. kapitole objasňujú základné pojmy, uvádzajú základné vety z teórie lineárneho programovania, opisujú grafickú metódu riešenia úloh lineárneho programovania a vy-

svetľujú základy teórie duality, vrátane jej ekonomickej interpretácie a objasnenia tzv. vlastnosti viac za menej. Algoritmami simplexovej metódy lineárneho programovania sa zaoberá 4. kapitola. Autori v nej opisujú základný primárny algoritmus simplexovej metódy, spolu s metódou umelých bázy a úpravou algoritmu v prípade degenerácie. Venujú pozornosť základnému duálnemu algoritmu simplexovej metódy (určtým nedostatkom je, že sa tu neopisuje nájdenie východiskového duálneho prípustného kanonického tvaru úlohy lineárneho programovania použitím tzv. Bealeho rovnice) a revidovanému algoritmu simplexovej metódy.

Problematika parametrického programovania a analýzy senzitivity je predmetom 5. kapitoly. Podrobnejšie sa tu rozoberajú jednoparametrické úlohy s parametrom vo vektore pravých strán ohraničení, jednoparametrické úlohy s parametrizáciou účelovej funkcie a jednoparametrické úlohy s parametrom vo vektore pravých strán ohraničení aj v účelovej funkcii. Ďalej sa tu uvádzajú základné poznatky z analýzy senzitivity a opis výstupu pri analýze senzitivity v systéme MPS.

Osobitná, 6. kapitola je vyhradená dekompozičným algoritmom v lineárnom programovaní. Autori podrobne vysvetľujú dekompozičnú metódu Dant-

ziga-Wolfa, podávajú jej ekonomickú interpretáciu a stručne vysvetľujú základnú myšlienku algoritmu viacúrovňového plánovania Kornai-Liptáka. Poukazujú pritom na rozdielnosť schém výmeny informácií v týchto algoritmoch.

7. kapitola zoznamuje čitateľa s problematikou viackriteriálnej lineárnej optimalizácie, ktorá je v súčasnosti veľmi aktuálna. Autori v nej objasňujú princípy nedominovanosti, ktorému musí vyhovovať každé kompromisné riešenie úlohy viackriteriálnej optimalizácie, a stručne opisujú niektoré prístupy k riešeniu úlohy viackriteriálnej optimalizácie, ktoré hľadajú nejaký nedominovaný bod s bližšie definovanými vlastnosťami, bez toho, žeby bolo potrebné poznať množinu všetkých nedominovaných bodov. Ďalej venujú pozornosť úlohám cieľového programovania a možnostiam ich prevodu na úlohy lineárneho programovania.

8. kapitola je venovaná dopravným a distribučným úlohám lineárneho programovania. Obsahuje formuláciu dopravnej úlohy, základné poznatky o jej riešení, formuláciu priraďovacieho problému, niektoré typické interpretácie priraďovacieho problému, opis maďarskej metódy riešenia priraďovacieho problému a dopravnej úlohy, ako aj poznatky z analýzy senzitivnosti v dopravnej úlohe. V závere kapitoly sa uvádzajú príklady distribučných úloh a viacindexových dopravných úloh.

V 9. kapitole autori pojednávajú o celočíselných modeloch a metódach programovania. Podávajú klasifikáciu celočíselných modelov, uvádzajú niektoré príklady celočíselných modelov, delia metódy riešenia úloh s celočíselnými premennými na kombinatorické metódy, metódy rezných nadrovin, relaxačné metódy a približné metódy a podávajú ich charakteristiku.

Podrobnejšie opisujú algoritmy explicitnej a implicitnej enumerácie, metódu vetiev a hraníc, Gomoryho postoptimalizačný a úplne celočíselný algoritmus.

O optimalizačných sieťových modeloch autori hovoria v 10. kapitole. Po vysvetlení základných pojmov z teórie grafov sa zameriavajú na úlohy hľadania optimálnych ciest v sieti a úlohy o optimálnych tokoch v sieti. V závere vysvetľujú základy metód CPM a PERT, ktoré sú určené na analýzu kritickej cesty v sieti.

11. kapitola je venovaná štruktúrnej analýze medziodvetvových vzťahov. Najprv sú objasnené základné pojmy z tejto oblasti a formulovaný statický štruktúrny model. Autori potom poukazujú na niektoré ďalšie možnosti jeho aplikácie, ktoré využívajú aj údaje 3. kvadrantu štruktúrnej bilancie, a na možnosť skúmania cenotvorných zložiek štruktúrnym modelom.

12. kapitola je určitým návodom na použitie modelov lineárneho programovania a viackriteriálnych optimalizačných modelov na riešenie úloh hospodárskej praxe. Autori v nej vysvetľujú podstatu Kantorovičovej úlohy a jej vzťah k úlohám kompromisného programovania. Odporúčajú úlohu komplexného plánovania výroby riešiť najprv ako Kantorovičovú úlohu a získané riešenie použiť pri určení požiadaviek na výstupy v úlohe kompromisného programovania. Tieto poznatky potom konkretizujú pre plánovanie výroby na úrovni národného hospodárstva, na úrovni podniku a pre modely plánovania výroby poľnohospodárskeho podniku.

13. kapitola oboznamuje čitateľa so základmi nelineárneho programovania. Poukazuje sa v nej na význam konvexnosti pre riešenie úloh nelineárneho programovania a opisujú sa základné metódy riešenia úloh kon-

vevného programovania. Osobitné časti sa zaoberajú kvadratickým programovaním a separovateľnými úlohami. Záverečná časť upozorňuje na hlavné problémy spojené s nekonvexnými úlohami nelineárneho programovania.

Základné poznatky zo stochastického programovania obsahuje 14. kapitola. Autori v nej klasifikujú úlohy stochastického programovania z rôznych hľadísk, pričom základnou klasifikáciou je ich klasifikácia na úlohy aktívneho a pasívneho stochastického programovania. Stručne charakterizujú priame aj nepriame metódy riešenia úloh stochastického programovania. V závere kapitoly uvádzajú príklady ekonomických úloh stochastického programovania.

Dynamickým programovaním sa zaoberá 15. kapitola. Autori najprv venujú pozornosť diskretným úlohám dynamického programovania — formulujú Bellmanov princíp optima a uvádzajú príklady ekonomických úloh, ktoré je možné riešiť pomocou diskretného dynamického programovania. Ďalej prechádzajú k spojitým úlohám dynamického programovania — formulujú najjednoduchšiu úlohu variačného počtu, úlohu teórie regulácie a napokon uvádzajú Pontrjaginov princíp maxima, ktorý potom aplikujú na riešenie Arowovho-Karlinovho mode-

lu. Posledný odsek je venovaný formulácií dynamického modelu typu Leontieva ako úlohy variačného počtu.

Posledná, 16. kapitola sa zaoberá riešením rozsiahlych úloh lineárneho programovania na počítači. Opisujú sa v nej niektoré modifikácie trojuholníkového revidovaného algoritmu simplexovej metódy, ktoré umožňujú šetriť pamäť počítača a revidovaný algoritmus simplexovej metódy s úsporou aritmetických operácií a s využitím Winogradovho algoritmu násobenia matic. Ďalej autori oboznamujú čitateľa so základnými pojmami o zložitosti algoritmov a vysvetľujú princíp Chačijanovho polynomiálneho algoritmu pre riešenie úloh lineárneho programovania. Na záver uvádzajú základnú charakteristiku programových systémov pre matematické programovanie.

Recenzovaná učebnica je napísaná zrozumiteľným štýlom. Výklad je doplnený ilustratívnymi príkladmi. Na jej úspešné štúdium postačujú základné vedomosti z lineárnej algebry, matematickej analýzy a teórie pravdepodobnosti. Súhrnne ju možno hodnotiť ako užitočnú pomôcku pre poslucháčov vysokých škôl ekonomických, ale aj pre pracovníkov plánovacej praxe a ekonomického výskumu.

Milan Horniaček

KOVÁČ, Vasil a kol.: **Automatizovaný systém riadenia priemyselného podniku**. Bratislava, Alfa 1983. 272 s.

Ekonomická politika KSČ venuje v ostatných rokoch zvýšenú pozornosť zdokonaľovaniu systému riadenia. XVI. zjazd KSČ, a najmä 8. zasadnutie ÚV KSČ zdôraznilo potrebu neustále zvyšovať efektívnosť výroby urýchľovaním vedecko-technického pokroku a všestranným zlepšovaním kvality práce. Nemalú úlohu pri tom má aj

širšie využívanie metód a prostriedkov výpočtovej techniky — automatizovaných systémov riadenia.

Koncom minulého roka sa prostredníctvom vydavateľstva Alfa dostala do rúk čitateľov publikácia kolektívu autorov (V. Kováč, J. Štefánek, J. Dzurko, A. Mašlej, V. Morochovič, B. Voroňák a K. Burdza), ktorá prezen-

tuje výsledky overenej metódy automatizovaného plánovania a riadenia výroby vo vybranom podniku chemického priemyslu.

Zámerom autorov bola podmienená aj štruktúra recenzovanej knihy. Podstatnú časť predstavujú konkrétne príklady (obrázky, grafy a tabuľky) využívania výpočtovej techniky v systéme riadenia. Pritom treba aspoň na okraj poznamenať, že niektoré sú vinou tlače takmer nečitateľné, a tak ich zaradenie nespĺňa zamýšľaný účel.

Predmetnú problematiku autori rozčlenili do piatich kapitol. V 1. kapitole, ktorú nadpísali *Význam a obsah budovania ASRP podniku (ASRP) chemického priemyslu*, rozoberajú postupne základné otázky systému riadenia podniku, princípy vnútropodnikového riadenia a základné organizačné vzťahy.

S *niektorými skúsenosťami a poznatkami k postupu budovania ASRP* sa čitateľ oboznámi v 2. kapitole. Okrem všeobecne platných metodických odporúčaní autori hovoria o plánovaní prác spojených s ASRP. Prehľad realizovaných projektov ASRP je uvedený v *Prílohe* publikácie.

Rozsahom najdlhšia je 3. kapitola *Výsledky integrovaného riešenia automatizácie hlavných podsystémov riadenia*

reprodukčného procesu podniku, kde autori predkladajú konkrétne uplatnenie výpočtovej techniky a rozoberajú 5 podsystémov ASRP v n. p. Chemlon Humenné [MTZ, hlavná výroba, predaj, pracovná síla a účtovníctvo]. Táto, povedané ich slovami, „malá integrácia“ vytvára predpoklady pre dobrý chozrasčotný systém riadenia podniku.

Za predmet 4. kapitoly si vybrali *Realizované úlohy integrovaného riešenia automatizácie podporných podsystémov riadenia výroby podniku*. Prevažnú časť svojich úvah venovali často zanedbávaným otázkam obalového hospodárstva.

Posledná, 5. kapitola *Prostredky realizácie a prínosy z využívania ASRP* nastoľuje problematiku technického vybavenia ASRP. Avšak, ako uvádzajú sami autori, ani „najmodernejšia technika či najlepšia technológia bez správnej organizácie práce neprinesie požadovaný efekt“ (s. 247).

Naostatok podotýkame, že predložená knižná publikácia nenahrádza metodickú príručku budovania ASRP. Zámyslom autorského kolektívu bolo poukázať na konkrétne výsledky v konkrétnych podnikových podmienkach, čo dokladajú skutočne bohatým a obsažným faktografickým materiálom.

Katarína Rybanská

BAYER, Lothar — KOSSER, Karl Heinz: **Efektívnejšie vyvážať**. Bratislava, Pravda 1983. 167 s.

Rastúci význam vonkajších ekonomických vzťahov pre rozvoj národného hospodárstva orientuje ekonomický výskum na riešenie zložitých problémov, ktoré vznikajú v tejto oblasti. Medzi ne patrí predovšetkým otázka rentability zahraničnoobchodnej výmeny, determinujúcej zabezpečenie vstupov pre vnútornú spotrebu v po-

trebnom rozsahu a štruktúre. V súvislosti s tým sa recenzovaná publikácia zaoberá metódami a formami zvyšovania účinnosti exportu v podmienkach socialistickej ekonomiky (NDR).

Autorskému zámeru zodpovedá dôsledne funkčný [nie deskripčný] prístup; vhodne volená rovina výkladu, syntetizujúca teoretické poznatky

i praktické skúsenosti, konštruktívnosť záverov, a napokon aj vnútorné členenie práce — to všetko je podriadené vytýčenému cieľu: preskúmať otázku, ako efektívnejšie vyvážať.

Vstupom do problematiky je rozbor objektívnych tendencií medzinárodných hospodárskych vzťahov, poznanie ktorých podmieňuje úspešnú účasť na zahraničných trhoch. Pritom je sympatické triezve hodnotenie zložitých vonkajších podmienok (v iných prácach sa často stretávame s alibizmom), z ktorého rezultuje požiadavka efektívnosti a kvality národnej práce, pretože „meradlo sa neúprosne odvodzuje z medzinárodnej úrovne“ (s. 18). Rozhodujúce je teda zvyšovanie výkonnosti národného hospodárstva prostredníctvom zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu. Ide okrem iného o posilnenie koncepcionality na štátnej úrovni a zvýšenie zodpovednosti (i právomocí) kombinátov za reprodukčný proces.

Analýza vývojových tendencií svetového hospodárstva prináša niekoľko cenných poznatkov. Napríklad: rozvoj výrobných síl sa prejavuje v raste výroby, v jej zhromadení, čím však rastie aj riziko odbytu. Zvyšuje sa tak význam výroby pre známy trh, ktorá eliminuje toto riziko koordináciou plánov, dlhodobými obchodnými dohodami, pri súčasnom aktívnejšom zapojení kombinátov do procesu rozhodovania. Tu treba poznamenať, že práca by nadobudla komplexnejší charakter, ak by venovala viac pozornosti takým formám výroby pre známy trh, ako je kooperácia a koprodukcía.

Dôležité sú aj dôsledky zýchľovania vedecko-technického pokoku ako podmienky intenzifikácie ekonomiky. Spievodným znakom modených technológií a výrobkov vysokých úžitkových vlastností je nielen rast investičnej náročnosti inovácií, ale aj nároč-

nejší odbyť (sprevádzaný rastom nákladov obehu).

V tejto súvislosti sa autori v ďalšom texte sústreďujú na plánovanie vývozných činností a marketing, čiže na predvýrobné a povýrobné fázy, ktoré u nás zostávajú v ústraní napriek tomu, že ich význam rastie a ich kvalita je v súčasnosti na medzinárodných trhoch často rozhodujúca. Zaujímavé sú najmä poznatky a metodické návody na prieskum trhu, tvorbu koncepcie vývozu a na formovanie efektívnej výrobných, vývozných a dovozných štruktúr kombinátov, ktoré by malo vychádzať z analýzy závislosti medzi vývojom objemu, štruktúry, rentability a teritoriálneho určenia výroby.

Autori ďalej upozorňujú na význam marketingových skupín, obchodno-technických a poradenských služieb i výroby náhradných dielov, ktorá sa v západných krajinách zachováva dlho po skončení vlastnej produkcie. Zvlášť podnetná je pre nás subkapitola o vývoze investičných celkov, o jeho osobitostiach a konkrétnych odporúčaníach pre zainteresované kombináty.

Samozrejme, všetky námety na zdokonalenie riadenia vývozných činností nemožno mechanicky transplantovať do našich podmienok. Na druhej strane, veľká závislosť od dovozu surovín i dominantné postavenie kovopracujúceho priemyslu predurčujú príbuznosť problémov zahraničnoobchodnej výmeny a umožňujú využiť niektoré prístupy k ich riešeniu. Recenzovaná publikácia, ktorá miestami nadobúda až učebnicový charakter, je na to vhodným zdrojom informácií.

Avšak skúmaná problematika sa dynamicky vyvíja, podlieha rýchlym zmenám. V dôsledku nepružného vydania sa táto práca dostáva do rúk nášmu čitateľovi v čase, keď sa už v NDR zaviedli mnohé nové opatrenia v oblasti vonkajších ekonomických

vzťahov. Ide napríklad o organizačné prepojenie výroby a zahraničného obchodu, zavedenie záväzného ukazovateľa inkasa z nesocialistických krajín, ustanovenie Vládnej komisie pre medzirezortnú koordináciu a riešenie

otázok v oblasti zahraničného obchodu atď. Tu možno čitateľa odkázať na štúdie Výskumného ústavu zahraničného obchodu v Prahe.

Lubomír Dolgoš

HEUVEL van den, Paul: *The Stability of a Macroeconomic System with Quantity Constraints*. W. Berlin — Heidelberg — New York, Springer Verlag 1983. 169 s.

Práca holandského ekonóma z Ekonomického ústavu v Tilburgu obsahuje výsledky výskumu modelovania tzv. newwalrasovskej rovnováhy ekonomiky. Ide o modelovanie, ktoré nepredpokladá dokonalú pružnosť všetkých ocenení (cien), ako je to v neoklasickom svete walrasovskej rovnováhy, lež pracuje s nepružnými oceneniami (či už nepružnými pre niektoré statky, alebo nepružnými v krátkom období), čo má svoj odraz v kvantitatívnych obmedzeniach pre daktoré subsystemy zahrnuté do modelu. Ide teda o neokeynesovský prístup k makroekonomickému modelovaniu. Hneď však treba upozorniť, že autor študuje iba veľmi zjednodušený model naznačených vlastností. V nadväznosti na model R. J. Barra a H. J. Grossmana a na model E. Malinvauda¹ skúma formálnymi matematickými prostriedkami ekonomický systém pozostávajúci z výrobného a spotrebného sektora a z troch statkov obiehajúcich medzi týmito sektormi: práce (v marxistickej terminológii ide prirodzene nie o prácu, lež o vynakladanie pracovnej sily), nešpecifikovaného spotrebného tovaru a peňazí. Model vôbec nezahrňuje problematiku investičnej činnosti, tvorby a používania kapitálu.

Štruktúra knihy je nasledovná. Po

úvodnej kapitole, venovanej veľmi užitočnému vymedzeniu a vyjasneniu pojmových otázok, autor zaradil prehľadovú kapitolu o doterajších výsledkoch matematického skúmania v oblasti optimalizácie a stability systémov. P. van den Heuvel potom predostrel svoj model v statickej a v dynamickej verzii, aby na tomto základe preskúmal stabilitu rôznych typov rovnováhy. Posledná kapitola je venovaná záverom. Kniha je tiež vybavená cennými prílohami: zoznamom symbolov, vecným registrom, zoznamom použitých predpokladov a výberovým zoznamom literatúry.

Na práci načim oceniť prehľadné zhrnutie problematiky a precíznosť matematickej analýzy, oboje však v rámcoch daných zjednodušením predmetu skúmania. Aj v týchto rámcoch však kniha môže dávať pozitívne podnety pre výskum walrasovskej a keynesovskej línie vývinu buržoázneho ekonomického myslenia. I z pedagogicko-výkladovej stránky je veľmi zaujímavý náčrt 9 typov newwalrasovskej rovnováhy (ktorý zahŕňa aj walrasovskú rovnováhu ako špecifický prípad). Isté, ale veľmi skromné poznatky dáva kniha aj pre štúdium nezamestnanosti a inflácie v súčasnom kapitalizme. Explicitné štúdium kvantitatívnych obmedzení pre subsystemy ekonomiky

¹ BARRO, R. J. — GROSSMAN, M. I.: A General Disequilibrium Model of Income and Employment. *American Economic Review*. 61. 1971, č. 1, s. 82—93; MALINVAUD, E.: *The Theory of Unemployment Reconsidered*. Oxford, Basil-Blackwell 1977.

v predloženom modelovom aparáte môže poskytnúť dajakú — ale opäť iba skromnú — inšpiráciu pre výskum modelovania socialistickej ekonomiky.

Aj keď zoberieme do úvahy veľké zjednodušenia Heuvelovho modelu, predsa do značnej miery prekvapuje *chudoba záverov*, najmä ak sa na ne pozeráme z ekonomického, obsahového hľadiska. Recenzovaná práca ukazuje veľmi jasne slabiny matematickej ekonómie všeobecne a buržoáznej zvlášť ako smeru vedeckého bádania. Pre matematickú ekonómiu skúmanie začína aj končí modelom, prístup matematickej ekonómie a delba práce ňou praktizovaná vedie k dôsledku, že ekonomický obsah začína až za hranicami

tejto — podľa názvu — ekonomickej vednej disciplíny. Potom nečudo, že matematická ekonómia spravidla sklízne do nerelevantných výsledkov, od cudzených a vzdialených ekonomickej realite. Aj závery P. van Heuvela sú zväčša alebo nezaujímavé, alebo totožné s tými, ktoré sú už dávno známe na základe iných postupov ekonomickeho výskumu. Pozitíva práce sú vo formálno-matematickej, a nie obsahovo-ekonomickej oblasti, publikácia nie je podstatnejším prínosom z hľadiska preklenúvania priepasti medzi získanými formálnymi poznatkami a reálnymi ekonomickými problémami.

Jozeľ Markuš

Správy

Aktuálne otázky intenzifikácie ekonomického rozvoja a socialistickej ekonomickej integrácie

Nanajvýš aktuálna problematika intenzifikácie národnej ekonomiky vo vzťahu k medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácii bola hlavným obsahovým zameraním sympózia na tému *K aktuálnym otázkam intenzifikácie ekonomického rozvoja a socialistickej ekonomickej integrácie* (SEI), konaného v septembri 1983 v Dome vedeckých pracovníkov v Smoleniciach. Organizoval ho Ekonomický ústav SAV a nadviazal ním na predchádzajúce sympóziá, ktoré sa stretli s pozitívnym ohlasom nielen medzi pracovníkmi základného ekonomického výskumu, ale i pracovníkmi vysokých škôl, aplikovaného výskumu a hospodárskej praxe.

Sympóziu bolo obsahovo zamerané na nasledujúce problémové okruhy:

- teoretické východiská chápania intenzifikácie a efektívnosti z hľadiska vonkajších ekonomických vzťahov;

- dlhodobý vplyv SEI na rozvoj československého národného hospodárstva;

- teoreticko-metodologické východiská formovania štruktúrnej politiky z hľadiska medzinárodnej delby práce, predovšetkým SEI;

- smery zdokonaľovania plánovitého riadenia v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov.

V správe chceme upozorniť aspoň na niektoré podnetné a zaujímavé

príspevky. Všetky prednesené a v písomnej forme dodané príspevky budú publikované v zborníku EÚ SAV.

Rokovanie otvoril I. Okáli, riaditeľ Ekonomického ústavu SAV. Hlavný referát na tému *Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu v podmienkach internacionálneho zospoločenšenia výroby* predniesol M. Šikula (vedúci III. oddelenia EÚ SAV). Zameriaval sa nielen na teoreticko-metodologické východiská pre skúmanie problémov intenzifikačného pôsobenia SEI na reprodukčný proces v krajinách socialistickeho spoločenstva, ale kriticky analyzoval i niektoré teoretické poznatky o intenzifikácii a efektívnosti spoločenskej výroby a formoval nové prístupy k chápaniu týchto ekonomických kategórií, ako aj ich možnej realizácie v reálnych ekonomických procesoch. Pritom poukázal na nedostatky jednostranného, naturálno-vecného chápania užitočného efektu a zdôraznil, že nemožno od seba odtrhávať sociálnu a ekonomickú efektívnosť, že efektívnosť má vždy sociálno-ekonomický obsah. Hodnotový charakter užitočného efektu má zásadný význam pre chápanie efektívnosti spoločenskej výroby, lebo umožňuje riešenie problémov súmeriteľnosti užitočných efektov s vynaloženými zdrojmi a súmeriteľnosť užitočných efektov rôznych sfér a úrovní,

čo je pri naturálno-vecnom chápaní tohto efektu neriešiteľné.

Vychádzajúc z kvalitatívne novej vlny internacionalizácie zospoločenšenia výroby v podmienkach vedecko-technickej revolúcie, rozvíja myšlienku o komplexe ako základnej štruktúrnej jednotke spoločenského reprodukčného procesu, pričom rozlišuje vo formovaní a fungovaní komplexov medzi-národný komplex, medzinárodne špecializovaný komplex a národný, resp. „domáci“ komplex. Zapojenie do medzinárodnej socialistickej deľby práce je optimálne vtedy, keď proporcie medzi tromi typmi komplexov vytvárajú takú štruktúru ekonomiky, ktorá umožňuje maximalizovať internacionálne podmienený národný dôchodok.

Na hlavné myšlienky úvodného referátu nadviazal J. Fingerland (EÚ ČSAV) s príspevkom *Pokus o vymedzenie vedecko-technického komplexu ako štruktúrnej súčasti národohospodárskeho komplexu*. Predtým ako definoval vedecko-technický komplex, vymedzil veličinu ekonomickej úrovne národohospodárskeho komplexu, vedecko-technickú úroveň národohospodárskeho komplexu a ich vzájomný vzťah pri prechode k prevažne intenzívnemu rastu, ktorý nastoľuje tiež požiadavku podstatných zmien v systave riadenia a plánovania národného hospodárstva (v zmysle zabezpečenia optimálneho rozvoja národohospodárskeho komplexu, maximalizácie národohospodárskeho efektu), pričom aktívnejšiu úlohu nadobúdajú aj vonkajšie ekonomicke vzťahy.

Vedecko-technický komplex definoval ako určitú časť spoločenskej práce, ktorá sa v dôsledku vedecko-technického pokroku vydělila a osamostatnila do špecifickej oblasti, do vedecko-výskumnej sféry ako štruktúrnej súčasti, subsystému národohospodárskeho komplexu.

B. Schmögnerová (EÚ SAV) vo

svojom koreferáte *Utváranie priestorovej racionality účasti československého národohospodárskeho komplexu v MSEI*, poukázala na priestorové súvislosti účasti ČSSR v SEI, pričom sa zamerala na otázky priestorovej podmienenosti účinnosti účasti národohospodárskeho komplexu v MSEI, na dynamiku priestorovej podmienenosti reprodukčného procesu, vyvolanú SEI, a napokon na priestorový aspekt v mechanizme riadenia účasti československého národohospodárskeho komplexu v SEI.

S príspevkom *K problematike zdo-konalovania plánovitého riadenia vonkajších ekonomických vzťahov*, z hľadiska väzby sústavy riadenia národného hospodárstva ČSSR na sústavu riadenia MSEI, vystúpil A. Neustadt (EÚ ČSAV). Z tohto aspektu považuje za najdôležitejšiu základnú a určujúcu väzbu národnej sústavy na sústavu riadenia MSEI, ktorá sa v súčasných podmienkach prejavuje ako nadväznosť národohospodárskeho plánovania na existujúce formy spolupráce v oblasti plánovacej činnosti a nadväznosť národných ekonomických nástrojov riadenia, vrátane subsystému hmotnej stimulácie, na ekonomicke nástroje medzinárodnej plánovitej súčinnosti. Ďalej zdôrazňuje, že táto nadväznosť na vyvíjajúce sa formy spolupráce krajín RVHP v plánovaní má obmedzenú účinnosť. Riešenie tohto problému vyžaduje rozpracovanie takých postupov, ktoré umožnia už v priebehu koordinácie vymedziť ekonomicke podmienky všetkých akcií, ktoré budú vecnou náplňou účasti v rôznych formách spolupráce, a ich zaraďovanie do skordinovaného päťročného plánu podriaďiť jednotne uplatňovanej sústave kritérií efektívnosti.

Prednesené príspevky vyvolali živú a neformálnu diskusiu, do ktorej sa zapojila väčšina účastníkov. Obsah diskusných príspevkov bol zameraný

na aktuálne vecné problémy vonkajších ekonomických vzťahov ČSSR a krajín RVHP ako celku a odvetvových problémov zvlášť, teoretické otázky medzinárodnej hodnoty a ceny, vzájomné väzby riešenia cenových a menových otázok, ako i pôsobenie ostatných ekonomických nástrojov riadenia vonkajších ekonomických vzťahov a MSEI.

Vcelku možno konštatovať, že priebeh sympózia sa niesol v duchu kon-

štruktívnej konfrontácie najnovších poznatkov výskumu i riadiacej praxe. Odzrkadľoval tak posun poznania, ako aj zaostrovanie pozornosti na otvorené problémy, ku ktorým je potrebné i v budúcnosti sa neustále vracaf a postupne ich riešiť. Atmosféra tvorivej neformálnej diskusie, typická pre toto i predchádzajúce sympóziá, sa odzrkadľuje v rastúcom počte účastníkov.

Věra Lančaričová

Celoštátna teoretická konferencia o kritike buržoázných a revizionistických ekonomických koncepcií socializmu

Charakteristickou črtou súčasnej etapy koexistencie dvoch protikladných spoločensko-ekonomických sústav je prudké vyostrenie ideologického boja na medzinárodnej aréne. Ostrie anti-komunizmu je namierené proti teórii a praxi reálneho socializmu. Rastie najmä intenzita útokov na teóriu a prax fungovania socialistickej ekonomiky. V kontexte terajšej vyhrotenej ideologickej konfrontácie medzi socializmom a kapitalizmom má ofenzívna marxistická kritika nepriateľských názorov na ekonomickú teóriu a prax reálneho socializmu rastúci ideologický i teoretický význam. Čoraz zreteľnejšie sa ukazuje predovšetkým tá skutočnosť, že tvorivé rozvíjanie celého komplexu ekonomických vied, a osobitne politickej ekonómie socializmu, nie je mysliteľné bez ofenzívnej marxistickej kritiky najrozličnejších buržoázných a revizionistických koncepcií socializmu. V tejto súvislosti XVI. zjazd strany, rovnako ako aj jednotlivé zasadania ÚV KSC postavili pred našu ekonomickú vedu náročné úlohy.

Celoštátna teoretická konferencia na tému *Aktuálne problémy kritiky buržoázných a revizionistických koncepcií socialistickej ekonomiky*, ktorá sa

konala v dňoch 23. a 24. novembra 1983 v Bratislave, mala zamerať pozornosť teoretického frontu na riešenie uvedených úloh. Organizátorom konferencie bol Ekonomický ústav SAV. Bolo to vôbec prvé vedecké podujatie svojho druhu venované kritike buržoázných koncepcií socialistickej ekonomiky organizované v ČSSR.

Celkove sa na konferencii zúčastnilo asi 50 odborníkov z rôznych vedeckovýskumných a pedagogických inštitúcií z celej ČSSR. Prítomní boli aj zástupcovia ÚV KSS, ako aj redaktori straníckej tlače.

Poslaním konferencie bolo nielen prezentovať najnovšie výsledky marxistickej kritiky buržoázných koncepcií socialistickej ekonomiky, ale zároveň prediskutovať otvorené teoretické problémy, ktoré sa vyskytujú v tejto oblasti marxistického ekonomického myslenia, a konfrontovať súčasný stav nášho poznania s potrebami ďalšieho rozvoja marxistickej ekonomickej vedy vôbec.

Zasadenie otvoril J. Iša, vedúci oddelenia pre kritiku buržoázných ekonomických teórií EÚ SAV. Program konferencie bol rozvrhnutý do štyroch hlavných problémových okruhov. Na úvod každého tematického okruhu

odznal referát a spravidla 1—2 koreferáty, po ktorých nasledovala diskusia.

V rámci *prvého* problémového okruhu predniesla referát M. Šestáková (EÚ SAV) na tému *Teoreticko-metodologické základy najnovšieho vývoja buržoázných koncepcií socialistickej ekonomiky*. Detailne zhodnotila filozoficko-metodologické východiská súčasných buržoázných koncepcií socialistickej ekonomiky a poukázala na zdroje hlbokej vnútornej diferenciácie v buržoáznej kritike socializmu. M. Šestáková podrobne analyzovala aj odzrkadlenie „konzervatívnej vlny“ v buržoázných útokoch proti reálnemu socializmu. Veľmi dôležitým záverom, ku ktorému dospela, je potreba úzkej previazanosti kritiky buržoázných názorov s pozitívnym marxistickým rozpracovaním problémov politickej ekonomie socializmu. Treba poznamenať, že na nevyhnutnosť takého chápania kritiky buržoázných koncepcií sa dnes začína poukazovať v marxistickej literatúre, čo zrejme súvisí s tými náročnými úlohami, pred ktorými stoja spoločenské vedy v socialistických krajinách. Pozitívne riešenie konkrétnej problematiky, na ktorú sa orientujú buržoázni kritici, je dôležitým predpokladom zvyšovania efektívnosti marxistickej kritiky. Na druhej strane, zmysel kritiky buržoázných názorov treba vidieť práve v tvorivom hľadaní správneho, vyargumentovaného riešenia otvorených problémov reálneho socializmu, na ktoré buržoázni kritici často — vedome či nevedome — poukazujú. Autorka referátu demonštrovala ďalej nevyhnutnosť uvedeného prístupu ku kritike na príklade buržoázných interpretácií súčasných procesov odzrkadľujúcich zospoločenie výroby (teória „vlastníckych práv“, modely viacúrovňového plánovania).

Účastníci konferencie v diskusiách vy-

zdvihli uvedenú myšlienku z referátu a konštatovali, že v tomto smere si musíme brať príklad z klasikov marxizmu-leninizmu, ktorí vo svojich dielach veľmi dôsledne spájali kritiku nevedeckých teórií s konštruktívnym vedeckým riešením príslušných problémov. Z diskusných príspevkov si zasluhuje pozornosť najmä vystúpenie F. Peštuku (VŠP ÚV KSČ Praha), ktorý takisto zdôraznil, že ofenzívnosť marxistickej kritiky veľmi úzko súvisí s ďalším rozvojom politickej ekonomie socializmu. Ďalej rozvíjal myšlienku V. I. Lenina o tom, že buržoázni kritici socializmu si problémy nevy-mýšľajú, ale parazitujú na nedoriešených otázkach. Marxistická kritika preto musí signalizovať, kde existujú otvorené problémy.

Referát L. Hermannovej (EÚ SAV) a P. Marčičiaka (VPA KG Bratislava) na tému *Hospodársky mechanizmus reálneho socializmu a jeho súčasné buržoázne interpretácie* uviedol druhý problémový okruh. Autori poukázali na skutočnosť, že primitívne, otvorené formy antikomunizmu sa v súčasnosti čoraz viac presadzujú aj v buržoáznej kritike socializmu. V centre pozornosti „soviológov“ sú otázky zdokonaľovania socialistického hospodárskeho mechanizmu. Príčiny, ktoré vyvolali nevyhnutnosť realizovať opatrenia na zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu v socialistických krajinách, odvodzujú z údajného „neúspechu“ hospodárskych reforiem zo 60. rokov. V tejto súvislosti sa v „soviologickej“ literatúre hovorí o „kríze“ socializmu, ktorá je vraj hlavným impulzom skvalitňovania mechanizmu hospodárenia. Za jedinú možnú alternatívu terajšieho, údajne zastaraného a nepružného mechanizmu sa však považuje model trhového socializmu. Tým „soviológia“ výdatne podporuje súčasnú ideologickú ofenzívu neoklasického smeru buržoáznej politic-

kej ekonómie s anachronickou idealizáciou modelu dokonalej konkurencie. Proti buržoáznej kritike autori referátu postavili marxistické vysvetlenie najpálčivejších problémov vyskytujúcich sa v procese prechodu na intenzívny typ socialistickej rozširujúcej reprodukcie. Zároveň zdôraznili, že teoretická nedoriešenosť, nedôslednosť a pomalosť pri objasňovaní niektorých otázok, týkajúcich sa marxistického chápania obsahu a štruktúry hospodárskeho mechanizmu, sťažuje jeho praktické zdokonaľovanie.

K tejto otázke sa rozvinula bohatá diskusia. Účastníci konferencie upozornili na zložitosť presného vymedzenia takého mnohohrstvového javu, akým je hospodársky mechanizmus. Ďalej otvorene nastolili viacero závažných teoretických problémov politickej ekonómie socializmu, napr. otázku protirečení ako zdroja pohybu socialistickej ekonomiky; otázku vzťahu ekonomiky a politiky; otázku vzťahu takých kategórií, ako systém riadenia, mechanizmus hospodárenia, hospodársky mechanizmus a pod.

Z. Hába (EÚ ČSAV) vo svojom vyšetrení konštatoval, že buržoázne hodnotenia socialistickeho hospodárskeho mechanizmu nepochybne obsahujú podnety na zamyslenie, lebo hoci často skreslene, predsa odzrkadľujú reálne existujúce problémy ekonomického rozvoja socialistickej krajín. Ďalej poukázal na potrebu prekonať nedialektické chápanie problému protirečení za socializmu, ktoré sa v minulosti objavovalo v marxistickej ekonomickej literatúre.

Nemenej zaujímavé a zložité sú otázky, ktoré obsahovo patrili do tretieho problémového okruhu. Referát na tému *Kritika nemarxistických prístupov k otázkam riadenia medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie* pripravili Z. Chalupský (EÚ ČSAV) a A. Neustadt (EÚ ČSAV). Pozornosť ve-

novali úlohe buržoáznej kritiky mechanizmu riadenia MSEI, ktorá predstavuje jednak určitú odnož kritiky riadenia socialistickej ekonomiky vôbec, jednak analýzu reálnych nedostatkov vývoja hospodárskej spolupráce a integrácie socialistickej krajín. Podrobne charakterizovali tri buržoázne prístupy k problematike spoločného plánovania štátov RVHP (odmietanie plánovania ako úplne neúčinného nástroja, syntéza plánu a trhu a technicistický prístup), pričom zdôraznili potrebu účinnej kritiky buržoáznych analýz mechanizmu menových a platobných vzťahov v štátoch RVHP.

Kritika niektorých buržoáznych teórií rozvoja poľnohospodárstva a medzinárodného obchodu s jeho produktmi bola obsahom koreferátu P. Matějčka (EÚ ČSAV). Autor sa zamerával na problematiku buržoáznych teórií rozvoja poľnohospodárstva v širších súvislostiach, do ktorých zaradil aj kritiku buržoáznych názorov na poľnohospodársku integráciu štátov RVHP.

Osobitne treba vyzdvihnúť druhý koreferát, ktorý predniesol M. Šikula (EÚ SAV) na tému *Dve tendencie v hospodárskej spolupráci medzi Východom a Západom a ich spojitost s buržoáznu ekonomickou teóriou*. M. Šikula podrobne objasnil objektívny základ dvoch tendencií, ktoré sa v súčasnosti presadzujú v oblasti hospodárskych stykov Východ—Západ, t. j. tendencie k rozšíreniu a tendencie k obmedzovaniu spolupráce.

Poukázal na skutočnosť, že v buržoáznej literatúre sa často vyskytuje obava pred ekonomicky účinným monopolom zahraničného obchodu v socialistickej krajínach a jeho koordináciou v rámci RVHP. Touto obavou sa na Západe často zdôvodňuje kurz na obmedzovanie hospodárskej spolupráce so socialistickými krajinami. Na záver poukázal na praktický význam kritiky buržoáznych teórií

v tejto oblasti, najmä z hľadiska formovania jednotnej a koordinovanej hospodárskej stratégie socialistických krajín pre rozvoj hospodárskej spolupráce Východ—Západ.

Diskusné vystúpenia k týmto otázkam naznačili, že marxistická ekonomická veda je zatiaľ veľkým dlžníkom pri rozpracúvaní teoretických problémov vyplývajúcich z rozvoja hospodárskej spolupráce krajín s rozdielnym spoločenským zriadením. Pravda, ani buržoázna politická ekonómia nemá v súčasnosti ucelenú teoretickú koncepciu o vonkajších ekonomických vzťahoch v rámci kapitalistického spoločenstva. Týmto otázkam sa v diskusnom vystúpení venoval B. Jurčo (VŠP ÚV KSC Bratislava). Zdôraznil, že nejednotnosť a roztrieštenosť buržoáznych teoretikov sa potom tým ostrejšie a reakčnejšie prejavuje v hodnotení socialistickej ekonomickej integrácie. Odznelo aj zaujímavé vystúpenie o úverovej politike Západu vo vzťahu k socialistickým krajinám, ktoré predniesol S. Polouček (VŠB Ostrava). M. Šestáková konštatovala, že za dvoma tendenciami v oblasti hospodárskej spolupráce Východ—Západ stoja záujmy dvoch hlavných mocenských zoskupení finančného kapitálu, čo v žiadnej inej oblasti nie je také jednoznačné.

Kritika revizionistických koncepcií socialistickej ekonomiky, osobitne prác československých emigrantov, bola obsahom štvrtého problémového okruhu. Referát na tému *Vývoj šikových názorov na metodológiu politickej ekonómie a ich súvislosť s jeho názormi na „reformy“ socializmu a kapitalizmu*, ktorého autorom bol F.

Šára (ÚML ČVUT Praha), retrospektívne zhodnotil zákonitú evolúciu teoretických koncepcií československého revizionizmu v prácach jeho hlavného predstaviteľa. Referát, ako aj diskusia k tejto otázke upozornili, že potreba sledovať teoreticko-metodologické východiská revizionistických falzifikácií marxizmu-leninizmu je stále vysoko aktuálna v teoretickom aj v ideologickom zmysle.

Konferencia mala zaujímavý priebeh. Diskusia k jednotlivým problémovým okruhom bola obsažná a v mnohých smeroch podnetná nielen pre odborníkov z oblasti kritiky buržoáznych koncepcií socialistickej ekonomiky, ale aj pre širší okruh ekonómov pôsobiacich v základnom ekonomickom výskume a v pedagogickom procese na vysokých školách.

Jednoznačne sa ukázala potreba sledovať nové poznatky marxistického, ale i buržoázneho ekonomického myslenia. Rozvoj socialistického spoločensko-ekonomického systému si vyžaduje stále obohacovanie vedeckého výskumu, tvorivé aplikovanie nových poznatkov v metodologickom aparáte našej ekonomickej vedy, a zároveň ich využívanie v argumentácii založenej na marxistických pozíciách. Toto je jediný spôsob, ako účinne odhaľovať apologickú stránku buržoáznych a revizionistických ekonomických koncepcií.

Materiály z konferencie (referáty, koreferáty a hlavné diskusné príspevky) budú vydané v zborníku vo vydavateľstve Veda.

Ljdia Hermannová
Peter Marčičiak

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie) napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy, a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. PODKRIVACKÝ, Rudolf, CSc., Výskumný ústav dopravný, 010 10 Žilina – Veľký Diel – TULUKOVÁ, Natalija, mladšia vedecká pracovníčka – prof. ĎAKIN, Boris, kandidát ekon. vied, Medzinárodný ústav ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy, Sretenka 27/29, 103 092 Moskva, ZSSR – Ing. MARKUŠ, Jozef, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – prof. Ing. ANDRÁŠIK, Ladislav, DrSc., Vojenská politická akadémia KG, Kutuzovova ul., 832 28 Bratislava – Ing. BREZINA, František, CSc., Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Mierová 23, 827 48 Bratislava – PhDr., BARCIK, Vladimír, CSc., Vojenská fakulta Vysokej školy dopravy a spojov, 010 00 Žilina – Ing. PAVLIDOU de CARRERA, Rozita, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 6/32/1984

- PUTNÍK, Jiří: Hlavní rysy vývoje struktury výroby v rozvojových zemích
 VAŠEK, Pavol: Postavenie spoločných poľnohospodárskych podnikov v procese spriemyslenia poľnohospodárskej výroby
 MIKELKA, Eduard: Analýza vplyvu rozdeľovacích procesov na konečné použitie národného dôchodku ČSSR za roky 1969—1981 (s použitím bilančného analytického modelu)
 GOLLVITZEROVÁ, Eva: Programy v dlhodobom plánovaní ako nástroj uplatňovania vedecko-technického pokroku
 KOLLÁR, Jozef: Prekonávanie zaostalosti rozvojových krajín ako globálny problém súčasného obdobia
 SYSÁKOVÁ, Viera: Postupy zdokonaľovania sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva v oblasti plánovania

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV**POLITICKÁ EKONOMIE č. 6/32/1984****VEDECKÁ ROZPRAVA K DILU MIROSLAVA TOMSE****MĚŘENÍ EFEKTŮ V SOCIALISTICKÉ EKONOMICE**

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 32, 1984, č. 5. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ivan Okáli, výkonný redaktor Jozef Markuš, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021 — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS-Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96.— jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 5, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 34 01 08, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1984